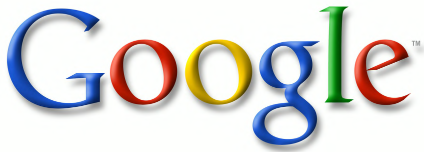






EPIGRAPHIE

DER

BATAAFSCHE KRIJGSLIEDEN IN DE ROMEINSCHE LEGERS.

EPIGRAPHIE

DER

Bataafsche Krijgslieden in de Romeinsche Legers

GEVOLGD VAN EEN

LIJST VAN ALLE GEREGELDE HULPTROEPEN,

TIJDENS HET KEIZERRIJK

DOOR

H. D. J. VAN SCHEVICHAVEN.

Incisa notis marmora
Per quae spiritus et vita redit bonis.
Post mortem.

HORATIUS.



TE LEIDEN, BIJ A. W. SIJTHOFF.

1881.

VOORREDE.

„Haec ut potero explicabo: nec tamen quasi Pythius Apollo, certa ut sint et fixa quae dixero; sed ut homunculus unus e multis probabilia conjectura sequens. Ultra enim quo progrediar, quum ut verisimilia videam, non habeo. Certa dicent ii, qui et percipi ea posse dicunt, et se sapientes esse profitentur."

CICERO, Tusc. Quaest. I, 9.

Afgezien van het vraagstuk, in hoeverre de bewoners van sommige der Nederlandsche provinciën afstammen van de Bataven, begint onze vaderlandsche geschiedenis met het tijdstip waarop het Bataafsche gebied aanving een deel uit te maken van het Romeinsche rijk. Maar dientengevolge bestaat ook al wat van de eerste eeuwen der geschiedenis dezer gewesten tot ons gekomen is, in enkele feiten die meer onmiddellijk op Rome betrekking hadden. Van de volksgeschiedenis onzer voorgangers op dezen bodem weten we niets. De Romeinsche oudheden die in Nederland voorkomen, toonen dat de meesters der wereld aldaar niet in dezelfde pracht en weelde leefden, als in het naburige Gallië

Britannië en de Rijnstreken. Geen koloniën werden geplant op onze schrale heiden en moerassen; geen ambtenaar van hoogen rang bracht daar de weelde en rijkdom van het Zuiden over. Overblijfselen van prachtvolle villa's, mozaiek vloeren, marmeren kroonlijsten, kolommen en beelden, zijn bij ons niet gevonden. Het Bataafsche land, te arm om schattingen en belastingen op te brengen, werd aan zich zelf overgelaten. Maar de zonen van dien weerspannigen bodem, gehard in voortdurenden strijd met een ondankbare natuur en ongunstig klimaat, waren uitstekend geschikt voor den krijgsdienst. Zoo werd dan ook het Bataven-land beschouwt als een kweekerij van soldaten voor het Romeinsche leger, en het is alleen in verband met dat leger dat er eenige mogelijkheid bestaat, een uiterst klein hoekje van dien sluier der vergetelheid op te lichten, die uitgespreid is over de eerste eeuwen van ons volksbestaan.

Het een en ander omtrent de daden en handelingen der Bataafsche krijgslieden in de Romeinsche legers vernemen wij uit enkele, al te schaarsche passages in de Romeinsche geschiedschrijvers. Nadere berichten omtrent de mannen zelven moeten gezocht worden in de verzamelingen van opschriften. Daar vinden wij de grafschriften en dienststaten van sommige dier mannen die den Bataafschen naam wereldberoemd gemaakt hebben, en die elk het hunne er toe bijbrachten om Rome's macht uit te breiden en staande te houden. Daar worden we meer in het bijzonder met den soldaat bekend; daar zien we hoe hun korpsen georganiseerd, en in welke standplaatsen van het uitgestrekte rijk zij gelegerd waren. Uit die gedenkteekenen in en om hun kampen gevonden, krijgen wij eenig inzicht in hun leven en handelen, en worden ons sommige hunner denkwijzen geopenbaard. En gelukkig, op dat terrein der oudheidkunde hebben wij geen rede tot klagen. Geen andere volksstam in het machtig

keizerrijk heeft in verhouding tot zijn grootte en bevolking zulk een rijke schat van militaire gedenkteekenen nagelaten.

De opschriften in de volgende verzameling zijn vergezeld van de opgave der voornaamste bronnen, waarin zij voorkomen. Zij zijn teruggegeven zooals zij zich in het oorspronkelijke vertoonen. Alleen heb ik de litterae ligulatae gescheiden, en in sommige gevallen, duidelijkheidshalve lacunes aangevuld. Waar dit laatste geschiedt, is zulks aangeduid door het gebruik van kleine cursieve letters en haken, [ ]. De punctuatie is die der origineelen. Voorts zijn alle opschriften in dezelfde letter gedrukt, behalve enkele die wegens de lengte hunner regels in een meer slanke letter gezet zijn, en is het Grieksche opschrift in het gewone cursief gedrukt, daar de monumentale capitale letters niet voorhanden waren. Op de steenen is er natuurlijk een eindeloos onderscheid in de grootte der letters op de verschillende regels, als anderszins, doch dit kon alleen nagebootst worden door gravure, waarbij de kosten van dit werkje aanmerkelijk zouden verhoogd zijn.

Het onderwerp van dit geschrift was zeer terloops behandeld in mijn „Bijdragen tot de geschiedenis der Bataven," gedeeltelijk daar het, tengevolge zijner uitgebreidheid, niet in het plan van dat werk viel, gedeeltelijk door gebrek aan toereikende hulpmiddelen, die mij bij de samenstelling van dat geschrift in Algiers niet ten dienste stonden. Zelfs thans nog kan ik alleen hopen een betrekkelijke volstandigheid bereikt te hebben, in een werk welks „disjecta membra" uit zooveel verspreide bronnen moesten verzameld worden. Daarenboven kan die volledigheid — such as it is — nimmer van langen duur zijn. Voortdurend worden er nieuwe opschriften gevonden, nieuwe ontdekkingen op dit terrein gedaan. Wel zijn al de bekende Latijnsche opschriften, van bijna alle landen die eenmaal tot het Romeinsche Rijk behoorden, bijeengebracht in het prachtige Corpus Inscriptionum

Latinarum, waarmede de Koninklijke Akademie van Berlijn de wetenschap verrijkt heeft, maar Frankrijk is nog steeds een gesloten boek. De schatten die aldaar in publieke en private museums begraven liggen, zijn derhalve, vooralsnog, voor de wereld zoogoed als verloren. Verschijnt die lang beloofde verzameling van Gallo-Romeinsche Epigraphie eenmaal, dan zullen er ongetwijfeld nog veel opschriften te voorschijn komen, die mij thans onbekend zijn. Zoo kan ik dus slechts hopen de grondslag van een verzameling van opschriften omtrent de Bataven, die in de Romeinsche legers dienden, gelegd te hebben, welke door latere ontdekkingen zal moeten aangevuld worden.

Rome, 1 Maart 1881.

VERKLARING DER VERKORTINGEN.

B. Brambach, Corpus Inscriptionum Rhenarnm, 1867.

C. I. G. Boeckh, Corpus Inscriptionum Graecarum, 1828—1853.

C. I. L. II, III, V, VI, VII de respectieve deelen van het Corpus Inscriptionum Latinarum, uitgegeven door de Berlijnsche akademie, behelzende: Deel II, Hispanië; III, de landen in het Oosten van Europa en om de Middellandsche Zee; V, Gallia Cisalpina; VI, Rome (nog slechts gedeeltelijk verschenen); VII, Britannia.

D. Gevolgd door een Romeinsch cijfer, de respectieve nummers in de verzameling van militaire diploma's (paspoorten), vervat in C. I. L. III.

G. Gruter, Corpus Inscriptionum Latinarum, 1707.

Gud. Gudius, Antiquae Inscriptiones, 1731.

M. Muratori, Novus Thesaurus Veterum Inscriptionum, 1742.

M. I. N. Mommsen, Inscriptiones Latinae Neapolitanae, 1852.

O. Orelli, Inscriptiones Latinae Selectae, 1828.

O. H. Henzen, Collectionis Orellianae Supplementa, 1856.

R. Renier, Inscriptions Romaines de l'Algérie, 1858.

Organisatie der Hulptroepen.

Oorspronkelijk beteekende het woord „auxilia" de lichtgewapende troepen, ruiterij en voetvolk, die tot het Legioen behoorden, en door de Bondgenooten (socii) geleverd werden. Ten gevolge van staatkundige veranderingen, die in het Romeinsche rijk in den loop des tijds plaats grepen, kreeg dit woord evenwel eene gansch andere beteekenis. In de eerste eeuwen onzer jaartelling, die het tijdperk omvatten waarin de Hulptroepen het meest op den voorgrond treden, kunnen deze verdeeld worden in twee klassen: Geregelde en Ongeregelde Hulptroepen. De Ongeregelde waren òf contingenten geleverd door verbondene vorsten en volkeren, òf wel benden gehuurd voor den tijd van een oorlog of veldtocht, somtijds zelfs onder de bevriende stammen van een volk waarmede men oorlog voerde. Zulke benden waren niet georganiseerd volgens Romeinsch model. Zij behielden hun eigen officieren, bewapening en tactiek, doch stonden onder opperbevel der Romeinsche generaals.

De Geregelde Auxilia werden geleverd door bijna alle landen in het Romeinsche gebied. Zij waren gedeeltelijk door lichtingen te zamen gebracht, gedeeltelijk vrijwilligers, en geheel naar Romeinsch model georganiseerd. Landgenooten werden gewoonlijk

1

in afdeelingen bij elkander gehouden [1]), betiteld met den naam van het vaderland, terwijl de verschillende afdeelingen van hetzelfde volk door nummers en bijnamen van elkander onderscheiden werden.

De ruiterij was ingedeeld in Alae, vleugels, zoo genoemd omdat zij zich oorspronkelijk in de slagorde op de flanken schaarde. Deze vleugels werden naar hun getalsterkte onderscheiden in tweederlei klassen: de Ala Miliaria, vleugel van duizend man, (uitgedrukt door het teeken ∞, dat duizend beteekent), die uit vier-en-twintig afdeelingen (turmae) bestond; en de Ala Quingenaria, vleugel van vijfhonderd man, die zestien turmae telde. Het juiste effectief der manschappen in een turma is niet bekend, doch men bereikt de bovengemelde getallen duizend en vijfhonderd, indien men, volgens de conjectuur van Schelius, de sterkte der eerste turma van de ala miliaria met inbegrip der onderofficieren enz., op 80, en die der overige op 40 man schat. Dus:

23 × 40 = ...	920
Eerste turma	80
Totaal	1000.

[1]) Dit was de regel, doch uitzonderingen zijn talrijk. Onder de krijgslieden, b. v., wier namen op de militaire diploma's vermeld worden, komen voor een Bessus in de eerste vleugel der Asturen (C. I. L. III D. XX), een Bojer in Ala I Hispanorum Auriaca, (Ibid. D. XXIV), een Hispaniër in Ala I Pannoniorum (Ibid. D. XXI), een Stobensis in Cohors I Claudia Sygambrorum (Ibid. D. XXXIV), een Trevir in Cohors I Thracum (Ibid. D. XXXVI), een Caesarensis (uit Mauretania) in Cohors I Vindelicorum (Ibid. D. XL). Dikwijls werden de leemten in een korps aangevuld uit de bewoners van het land waar het gelegerd was. Van de een en twintig diploma's waarop de soldatennamen leesbaar zijn, behoorden er zeven aan soldaten van dezelfde nationaliteit als het korps, zeven aan mannen gerecruteerd in de provincie waar het korps lag, en zeven tusschen wier nationaliteit er geen betrekking bestaat, noch met het korps waarin zij dienden, noch met de streek waarin het gelegerd was. Wilde men deze verhouding als regel aannemen, dan zou slechts een derde der manschappen van de nationaliteit geweest zijn, wier naam het korps droeg. Doch dit wordt niet bevestigd door de opschriften. Tot nog toe, o. a., is er geen enkel voorbeeld gevonden, dat een soldaat in de Bataafsche troepen diende, die niet van Bataafschen oorsprong was.

De sterkte der turma in de Ala Quingenaria wordt geschat op 30 man, behalve de eerste turma die 50 zou geteld hebben; derhalve:

15 × 30 = ...	450
Eerste turma	50
Totaal.	500.

Het kader der turma bestond uit een decurio, een duplarius, een sesquiplarius en eenige andere gegradueerden, gezagvoerende en niet-gezagvoerende, waaronder een vaandeldrager en een of meer trompetters. De geheele Ala werd immer gecommandeerd door een Praefectus Alae Equitum.

De infanterie was ingedeeld in Cohorten, die de tactische eenheid genoemd kunnen worden, omdat zij, onafhankelijk op zich zelf staande, zich bewogen en streden en in het gevecht door tusschenruimten van andere cohorten gescheiden waren, zoodat ondersteuning niet rechtstreeks of onmiddellijk kon plaats hebben. Cohorten waren onderscheiden, evenals de vleugels ruiterij, naar hare getalsterkte, in cohorten van duizend en cohorten van vijfhonderd man. Elke cohors was gesplitst in centuriën, namelijk de cohors quingenaria in zes, de cohors miliaria in tien centuriën. De centurie werd gecommandeerd door een Centurio, onder wien weder een aantal actieve en niet-gezagvoerende rangen van gegradueerden stonden, waarbij een vaandeldrager en hoornblazers. Aan de meeste cohortes was een zeker aantal beredene manschappen verbonden, in welk geval zij Cohortes Equitatae genoemd werden. Deze ruiterij was, evenals die der vleugels, in zes turmen ingedeeld, die door decuriones gecommandeerd werden [1]). In den tijd van Trajanus telde een cohors equitata 120 ruiters, verdeeld in zes turmen van twintig man elk, en waarschijnlijk 360 man infanterie, ingedeeld in zes centuriën. De cohors equitata van duizend man (cohors miliaria equitata) telde 760 man voetvolk,

---

1) Zij diende niet slechts tot aanvulling, maar trad zelfstandig in de slaglinie op.

in tien centuriën van 76 man, benevens 240 beredene manschappen ingedeeld in tien turmen van 24 man [1]).

Elke cohorte werd aangevoerd door een Praefect, tusschen wien en de Centuriones er geen andere rangen bestonden, en die eigenlijk de eenige officier was, want Centuriones en Decuriones geleken in alle opzichten meer op onderofficieren. Sommige cohorten stonden onder bevel van Tribunes, een titel van hoogeren rang dan Praefect, en die gevoerd werd door de officieren die de cohorten der legioenen commandeerden. Waarschijnlijk was dit bij de hulptroepen een titulaire rang, d. w. z. dat de officieren die dezen titel droegen, bevorderd waren tot Legioenstribuns; was er echter geen legioenscohorte vacant, dan commandeerden zij een cohorte van hulptroepen, meestal van duizend man. Zij stonden dan ook in rang gelijk met de commandanten der legioenscohorten. De volgorde waarin hoofdofficieren bevorderd werden, was dus 1°. Praefect eener cohorte voetvolk, met of zonder bereden manschappen. 2°. Tribuun eener legioenscohorte. 3°. Praefect eener ala ruiterij. In elk dezer rangen commandeerden zij gewoonlijk achtereenvolgens verschillende korpsen van denzelfden aard.

Bij de zware ruiterij (Cataphracti of Clibanarii), die onder de regeering van Trajanus schijnt ingevoerd te zijn, was man en paard van het hoofd tot de voeten met metalen schubben bekleed; hun wapen was een zware lans en zwaard. De middelbare cavalerie droeg een helm en schild, doch geen harnas; verder een tunica, een nauwsluitende broek en laarzen die even boven de enkel kwamen; in noordelijke streken veelal ook een soort van das. Rood was de kleur van alle uniformen in het Romeinsche leger. De wapens der middelsoortige ruiterij waren lans en zwaard. De lichte cavalerie bestond uit boogschutters en werpers van schichten. Sommige korpsen hadden ook zwaarden. De vechtwijze der troepensoorten verschilde naar hare bewapening. De middelsoortige

---

[1]) Al deze getallen worden opgegeven door Hyginus (*Castramet.* § 25), behalve dat van het voetvolk in de beredene cohors van vijfhonderd man.

cavalerie chargeerde gewoonlijk in gesloten orde. De boogschutters en spieswerpers te paard daarentegen deden een verstrooiden aanval (*en fourageur*), in galop, schoten hun pijlen, wierpen hun speren, en braken dan in met het zwaard of met een daarvoor bespaarde speer. Of wel zij zwenkten rechts en links om, en maakten zoodoende het front voor de zware ruiterij vrij, die, als een projectiel tegen den door dien regen van pijlen en schichten reeds wankelenden vijand geworpen, alles nederreed en verpletterde wat nog weerstand bood.

De legioensinfanterie was zwaar gewapend. Zij droeg een zwaren helm, een schild, een soort van harnas (lorica, bestaande uit rijen riemen die om het lijf gegespt werden), een zware spies (pilum) en een kort zwaard. Alle cohorten van hulptroepen waren licht gewapend. Hun bewapening bestond in een lichteren helm en schild, doch geen harnas; verder eenige spiesen, korter en lichter dan die der legioenssoldaten, en een lang, recht zwaard (spatha). De kleeding was dezelfde als die der middelsoortige cavalerie. Het zwaard werd aan de rechterzij gedragen, met een koppel *en bandouillière*, en bij veel korpsen hing er nog een dolk (parazonium) op de linkerzijde. Officieren droegen hun zwaard meest aan de linkerzijde, aan een koppel *en ceinturon;* hunne kleeding verschilde weinig van die der manschappen. Verder waren er korpsen van slingeraars, boogschutters, werpers van spiesen, enz. Deze laatsten vormden de lichtste infanterie, en stonden in zeker opzicht gelijk met onze jagers, terwijl in hun vechtwijze de cohorten van hulptroepen met de gewone infanterie, de legioenen met de grenadiers van het oude systeem kunnen vergeleken worden. In de latere eeuwen van het keizerrijk vormden de schutters en spieswerpers de meerderheid van het leger, zoowel bij de cavalerie als bij de infanterie.

De diensttijd bij de hulptroepen was van vijf en twintig jaren, aanvangende met den ouderdom van omtrent achttien. Na afloop van dezen diensttijd ontving de man zijn paspoort, zonder pensioen, doch met het Romeinsche burgerrecht voor zich zelven, zijn vrouw, zijn kinderen en afstammelingen. Het traktement van den

infanterist kan in ronde getallen berekend worden op een honderd guldens 's jaars ($13^1/_2$ asses daags of drie aurei in de vier maanden), uitbetaald in drie termijnen. Rantsoenen, wapenen, kleedij, alles werd door den Staat bekostigd. Ruiterij ontving meer soldij en rantsoenen dan infanterie. De traktementen van hoofdofficieren en onderofficieren zijn ons nagenoeg onbekend. Waarschijnlijk evenwel ontving de centurio viermaal, de decurio driemaal zooveel als de soldaat, en werd dezelfde verhouding gevolgd in hun rantsoenen en aandeelen in prijsgelden en buit. De helft van het traktement en de andere geldsommen (donativa), die een krijgsman in den dienst verwierf, werden bij het vaandel gedeponeerd, en bij zijn ontslag uitbetaald, zoodat de oude krijger geenszins onbemiddeld in het burgerlijke leven terugtrad.

Opvallend is het dat in de meeste opschriften van hulptroepen de soldaten met een, twee en zelfs drie Romeinsche namen voorkomen. Eigenlijk kenteekenden de drie namen den burger, civis romanus. Doch dezelfde onderscheiding viel ook den slaaf ten deel wanneer hij vrijgelaten werd. Alsdan plaatste hij het praenomen en gentilitium van zijn heer vóór zijn eigen naam. In overeenkomst met dit gebruik namen ook vreemden, die het Romeinsche burgerrecht ontvingen, de namen aan van den persoon aan wien zij deze eer verschuldigd waren; vandaar de vele keizerlijke namen onder de soldaten, als Claudius, Flavius, Ulpius, die waarschijnlijk zonen van soldaten waren. Overigens schijnt er geen vaste regel bestaan te hebben voor het gebruik van namen in het leger, althans wij vinden somtijds latijnsche en barbaarsche namen vereenigd, b. v. Mucratilis Januarius, of wel één enkele latijnsche naam als: Mansuetus, zoon van Arfacus. Die latijnsche naam werd in zulke gevallen aangenomen als een *nom de guerre*, blijkens het antwoord van den heiligen Tharacus: „Mijn ouders noemen mij Tharacus, maar in het leger heet ik Victor" [1]. Zoo ook met keizer Maximus, wiens vader Micca of Micea

[1]) Capitol. *Maximin.* 1.

heette [1]), en die dus zijn latijnschen naam moet aangenomen hebben toen hij in dienst trad onder de Romeinsche vanen. Bij deze vrije keus van namen, schijnen ook velen zich naar den regeerenden keizer genoemd te hebben. Zoo ziet men bij Muratori 872, 3 dat de vader van een soldaat L. Sentius Fortis heet, dus reeds een Romeinsch burger was, terwijl de zoon, een Eques Singularis Augusti, zijn naam veranderde in dien van M. Ulpius Longinus, en zich dus naar Trajanus noemde. Eveneens komen er bij Gruter 1041, 12, twee broeders voor, waarvan de eene Flavius Asper heet, naar de familie der Flavii, de andere P. Aelius Decimus, naar die van Hadrianus. Zulke voorbeelden komen bij honderden in opschriften voor. Doch dat het niet noodzakelijk was dat soldaten latijnsche namen aannamen, blijkt uit Muratori 351, 1, waar een aantal krijgslieden met barbaarsche namen voorkomen.

N°. 1.

Ala I Batavorum Miliaria

T · ATTIO · C · FIL
TVTORI
PRAEF · ALAE · I · BATA
VOR · MILIAR
PRAEF · ALAE · I · TVNG
FRONTONIANAE
TRIB · MIL · LEG · II · AD · P · F
PRAEF · COH · I · BETAS · C · R
DEC · FL · SOLVAE
SEDATVS · QVIETVS

Muchar *Steierm.* 1, 430 onvolledig, beter 3, 397 (Vgl. D. IV. extr.); Knabl, *Inneröst. Schr.* 1848, XI. 91. pl. 25 en *Steierm. Mitth.* 1855. 171. (verg. 1859 115) en n°. 204; alle onnauwkeurig. (Daaraan ontleent Orelli-Henzen 5263). — C. I. L. III. 5331.

---

[1]) Acta S. Tharaci et soc. Bolland. V. bl. 567. Oct. A. D. 209.

Vroeger gemetseld in den toren van Seckau, nu in het Johanneum van Grätz, No. 445.

T(ito) Attio C(aji) fil(io) Tutori, Praef(ecto) alae I Batavor(um) miliar(iae); Praef(ecto) Alae I Tung(rorum) Frontonianae, Trib(uno) mil(itum) Leg(ionis) II Ad(jutricis) P(iae) F(idelis) Praef(ecto) coh(ortis) I Betas(iorum) C(ivium) R(omanorum) Dec(urioni) Fl(aviae) Solvae, Sedatus Quietus.

Aan Titus Attius Tutor, den zoon van Cajus, Praefect van den eersten vleugel van duizend Bataven; Prefect van den eersten vleugel van Tungeren (bijgenaamd) Frontoniana; Tribunus Militum van Legioen II (bijgenaamd) het Hulpverleenende, Eerzame, Getrouwe; Praefect der eerste cohorte van Betasiërs (vereerd) met het Romeinsche burgerrecht; Decurio van Flavia Solvia [1]. *(Opgericht door) Sedatus Quietus.*"

Plutarchus (*Otho* 12) maakt gewag van een korps Bataafsche ruiterij, aangevoerd door Varus Alphenus, dat in 69 n. C. met het leger van Vitellius naar Italië trok. Zij versloegen de gladiatoren van Otho aan den Po (Tac. H. II, 25; Plut. *Otho* 10 en 12), en beslisten kort daarop den slag bij Bebriacum door den vijand in den flank te vallen (Tac. H. II, 43). Het zal wel dezelfde „Ala Batavorum" zijn, die vermeld wordt door Tacitus (H. IV, 18) bij het uitbreken van den opstand van Civilis. Hij behoorde toen tot het leger van Lupercus Mummius, dat door Hordeonius Flaccus tegen de opstandelingen gezonden werd, doch de Bataafsche ruiterij liep bij de eerste ontmoeting tot zijn landgenooten over. De vleugel stond toen ten tijde onder bevel van den praefect Claudius Labeo, een Bataaf. Verder blijkt nog uit eenige woorden, die Tacitus (H. IV, 9) aan Civilis in den mond legt, dat het de Bataafsche ruiterij was, die den opstand van Vindex, in Gallië, in het jaar 68 n. C. gedempt had.

Maar was dit nu de beroemde Bataafsche ruiterij waarvan Dio Cassius en Tacitus gewag maken? Dio, sprekende over de Ro-

---

[1]) Thans Seckau, bij Leibnitz, in Neder-Stiermarken.

meinsche legermacht ten tijde van Augustus, zegt: „Nog was er een korps bestaande uit uitgelezen, vreemde ruiters, die den naam van Bataven droegen (ontleend aan het eiland Batavia, dat in den Rijn gelegen is,) en die de beste ruiters zijn. Doch ik kan niet met juistheid bepalen, uit hoeveel manschappen dit korps bestond" (Dio Cass. LV, 24). Aangezien de hulptroepen ten tijde van Augustus nog niet op Romeinschen voet georganiseerd waren, kon Dio Cassius, die in den tijd van Septimius Severus (omtrent 212) schreef, moeielijk de juiste sterkte van dat korps te weten komen. Vermoedelijk was dit dezelfde bende waarvan Tacitus gewag maakt in zijn korte beschrijving van het Eiland der Bataven, ten tijde van den opstand van Civilis. „De Bataven hadden in hun land (erat et domi) een keurbende van ruiters, die uitmuntten in de kunst van zwemmen, en die, zonder hunne wapenen af te leggen en van hunne paarden te stijgen, den Rijn konden overzwemmen." (Tac. H. IV, 12). Tacitus spreekt hier in den verledenen tijd, dus bestond dit corps reeds niet meer in het jaar 69, waarover hij in die passage handelt. Ik vermoed verder dat dit dezelfde ruiterij was, die met Germanicus in het jaar 16 n. C. tegen de Germanen te velde toog, en met zijn aanvoerder Cariovalda over de Eems trok. Zij was toen nog niet naar Romeinsch model georganiseerd, want de aanvoerder werd *dux* genoemd, in plaats van praefectus, den titel van den commandant van een Romeinsch ruitercorps. Deze Bataafsche ruiterij moet dus een contingent geweest zijn, want vermoedelijk was het eiland toen nog niet zoo geheel van Rome afhankelijk als het in latere tijden werd. Bij de totale annexatie werd waarschijnlijk deze beroemde ruiterbende in het Romeinsche leger ingelijfd. De zwemkunst evenwel werd niet vergeten in den loop der tijden, getuige Dio Cassius (LXIX, 9):

„Zoo uitstekend was het leger van Hadrianus geoefend, dat de ruiters, die men Bataven noemt, eenmaal met al hunne wapenen den Donau overzwommen."

Een dier wakkere ruiters wordt herdacht in het volgende graf-

schrift, dat aan de oevers van den Donau zou gevonden zijn. Gerhardus Noviomagus noemt dezen Bataaf Soranus en vermeldt dat het grafschrift door keizer Hadrianus zelven vervaardigd was; twee bijzonderheden, die voor den vindingsgeest van den ouden Nijmegenaar pleiten:

N°. 2.

ILLE · ECO · PANNONIIS · QVONDAM · NOTISSIMVS · ORIS
INTER · MILLE · VIROS · FORTISQ · PRIMUS BATAVOS
HADRIANO · POTVI · QVI · IVDICE · VASTA · PROFVNDI
AEQVORA · DANVVII · CVNCTIS · TRANSNARE · SVB · ARMIS
EMISSVMQ · ARCV · DVM · PENDET · IN · AERE · TELVM
AC · REDIT · EX · ALIA · FIXI FREGIQVE · SAGITTA
QVEM · NEQVE · ROMANVS · POTVIT · NEC · BARBARVS · VNQVAM
NON · IACVLO · MILES · NON · ARCV · VINCERE · PARTHVS
HIC · SITVS · HIC · MEMORI · SAXO · MEA · FACTA · SACRAVI
VIDERET · AN · NE ALIQVIS · POST · ME · MEA · GESTA · SEQVATVR
EXEMPLO · MIHI · SVM · PRIMVS · QVI · TALIA · GESSI

„Ik, die eertijds algemeen in Pannonië bekend stond als de eerste en moedigste onder duizend Bataafsche mannen, die onder het oog van keizer Hadrianus, de wijde wateren van den diepen Donau, met al mijn wapenen heb kunnen overzwemmen, en die een pijl uit mijn boog geschoten terwijl hij in de lucht zweefde met een anderen pijl getroffen en gebroken heb; wien nimmer een Romeinsch of uitheemsch krijgsman met de werpspies, noch Parth met den boog heeft kunnen overtreffen, ik lig hier begraven. Hier zijn mijn feiten door een gedenksteen aan de herinnering overgeleverd. Laat nu iemand zien of hij na mij mijne daden kan navolgen. Ik heb mij zelven tot voorbeeld gestrekt, daar ik de eerste was die dusdanige feiten verrichtte."

Dit vers komt het eerst voor in de HS. verzameling van Rom. opschriften bijeengebracht door den prior der Carmelieten Mich. Fabricius Ferrarinus, † tusschen 1488 en '93, (wiens HS. zich in de bibliotheek te Utrecht bevindt, n°. 57) aldaar n°. 35; HS.

van den Venetiaanschen Benedictijn Rambertus, geschreven omtrent 1561, n°. 33. Het werd voor het eerst in druk uitgegeven door Gerard Geldenhauer van Nijmegen, in 1530, (Hist. Batav.) met dit opschrift: „*Epitaphium Sorani Batavi Aelio Hadriano Augusto Authore.*" In zijn HS. zegt Geldenhauer dat dit opschrift zich bevindt „in antiquissimo libello ms. Lovanii." Aan Geldenhauer ontleende het Fabricius Antiq. bl. 136, die het naar zijn oordeel verbeterde. Verder bevindt het zich in Gruter 562, 3 (ontleend aan Geldenhauer en Verderius); Bertoli, bl. 175, n°. 184 overgenomen uit Rambertus, zeer onnaauwkeurig; Burmann, Anthol. Vet. Lat. Epigr. II, 118 (ook I, bl. 730), overgenomen uit de toen reeds gedrukte uitgaven van dit vers en uit de HSS. van Vossius en Moroni. Meyer, Anthol, Vet. Lat. Epigr. et Poem. n°. 209. Classical Journal, X, 394, waar het wordt gezegd zich te bevinden aan het eind van een HS. van Suetonius, in de bibliotheek van Durham, geschreven omstreeks de 12de eeuw; doch daar moet het zeker een bijvoegsel van lateren tijd zijn. — De afwijkingen dezer verschillende afschriften onder elkander zijn onbeduidend. C. I. L. III, 3676.

Waar dit stuk gevonden werd, is onbekend. Ferrarius zegt „sub ripam Danuvii dicitur esse hoc." Rambertus, aan het eind zijner Hongaarsche opschriften, geeft het met de aanteekening „in Hungaria, in sepulcro quod non vidimus." Geen van beiden had het dus gezien, en men weet niet wat er van geworden is. Professor Mommsen houdt het evenwel voor echt, uit innerlijke kenteekenen: 1°. De ala Batavorum miliaria was waarschijnlijk onbekend in de tijden waarin het eerste afschrift van dit monument voorkomt. 2°. De spelling Danuvii, regel 4, was geheel ongebruikelijk in de 15de eeuw, en de geheele Latiniteit van het gedicht draagt alle kenmerken van echt classiek te zijn [1]), 3°. Het feit dat de Bataven den Donau

---

[1]) Zoo is er geen enkele fout in het metrum, want dat Hadrianus, regel 3, de voorlaatste lettergreep kort heeft, is geheel in overeenkomst met het Grieksch gebruik van dien tijd (Verg. Pal. Jacobsii Anthol. App. n°. 234). Eveneens is de vorm „ex alia" regel 6, in plaats van „alia", een spraakgebruik van dien tijd (Verg. Munkerus ad Hygin. fab. 20).

overzwommen, was toenmaals nog onbekend, want de passage in Dio Cassius LXIX, 9 werd gelezen τὸ ἱππικὸν τῶν καλουμένων Βασταρνῶν [1]), in plaats van Βαταούων, eene lezing, die voor het eerst werd voorgesteld in de uitgave van Blancus, in 1551, en het is niet waarschijnlijk dat een onbekend Hongaar van dien tijd dit feit uit Xiphilinus zou zijn gaan halen, die toen nog slechts in Hs. bestond.

De merkwaardigheid van dit zwemfeit hangt veel af van het jaargetijde, waarin de Bataven de rivier overzwommen. In Juni 1877, gedurende den Russisch-Turkschen oorlog, beproefde een regiment Kozakken den Donau over te zwemmen, doch kon den overkant niet bereiken. De rivierstand was toen evenwel zeer hoog. In Augustus of September zou deze onderneming veel minder moeilijkheid opleveren, daar de rivier alsdan, hoewel altijd zeer breed, ondiep en vol zandbanken en eilandjes is.

Het blijkt niet duidelijk uit de woorden der oude schrijvers hoe de Bataven dit feit volbrachten [2]). Doch bij gebrek aan oorkonden kan men somtijds door analogie een vraagstuk oplossen, en zeker is het dat de loop der eeuwen weinig verschil in het zwemmen van mannen en paarden kan gemaakt hebben. In moderne legers, wanneer cavalerie door een rivier waadt, blijven de manschappen op hun paarden, daar het gewicht van den man het paard in staat stelt meer weerstand aan den stroom te bieden. Gewoonlijk marcheert de ruiterij dan in sectiën van vier. Is er geen wad dan blijft het corps in linie, ten einde de kracht van den stroom te breken. Maar wanneer cavalerie door een diepe rivier trekt, waar de paarden zwemmen moeten, dan bindt de ruiter de teugels in een lossen knoop op den nek van zijn paard, grijpt een lok van de

---

[1]) Deze stam werd eerst door Probus onderworpen 160 jaren na Hadrianus. Zij woonde daarenboven op den linker Donau-oever, en behoefde dus die rivier niet over te zwemmen in dezen veldtocht, al had zij een vleugel ruiterij geleverd, wat niet aan te nemen is.

[2]) Tacitus (H. IV, 12) zegt: „arma equosque retinens integris turmis Rhenum perrumpere," en (Agr. 18) „nandi usus quo simul seque et arma et equos regunt."

manen, laat zich links van het paard glijden (want het paard zwemt rechts), en werpt zich op het water. Zoo wordt hij geleidelijk medegevoerd. De paarden zwemmen van zelf naar den overkant, of zoo ze niet in de goede richting blijven, dan is een kleine beweging aan de teugels voldoende om ze terecht te wijzen.

In nieuwere tijden heeft cavalerie dikwijls groote rivieren overgetrokken. In 1757, den nacht vóór den slag bij Hastembach in Hannover, werden 300 ruiters gedetacheerd van het leger van den hertog De Broglie, en zwommen over den Wezer. Op den 3den Sept. 1796 zwommen vier en twintig escadrons Oostenrijksche kurassiers over de Main, met hun generaal von Wartensleben aan het hoofd. Het is thans slechts onder den sterksten drang der noodzakelijkheid dat rivieren op die wijze overgetrokken worden. Bij de Romeinen evenwel, die niet met pontons bekend waren, was dit minder ongewoon.

Equites Singulares Augusti.

Onder de verschillende ruiterkorpsen der Romeinen, waren er enkele Alae van uitgelezen ruiters, Alae Singularium genoemd, bestaande uit manschappen van allerlei landaard. Een dezer vormde de keizerlijke lijfwacht, en werd Equites Singulares Augusti of Domini Nostri geheeten. Zij lagen in Rome, waar ze twee kampen hadden, en volgden den keizer op zijn tochten. Dit korps bestond uit twee Numeri of eskadrons, van ons onbekend effectief. Uit de tweehonderd en vijftig opschriften te Rome gevonden, die op deze ruiterij betrekking hebben en de geboorteplaats der manschappen aangeven, blijkt de volgende verhouding van nationaliteiten: 27 Pannoniërs, 12 Raetiërs, 9 Daciërs, 7 Thraciërs, 7 Norici, 7 Bataven, 1 Canninefaat, 4 Treviren, 4 Keulenaars (Colonia Claudia Ubiorum), 3 Germanen, 3 Bessi, 3 Mauri, 2

Syriërs, 2 Mysiërs en dertien andere nationaliteiten die slechts door één man vertegenwoordigd worden. Dit korps werd waarschijnlijk opgericht in of vóór de regeering van Trajanus, en schijnt bestaan te hebben tot den tijd van Constantijn den Grooten. Zijn kleeding, bewapening, enz. was dat der middelsoortige cavalerie, doch het paardentuig enz. was eenigszins meer versierd.

N°. 3.

D · M
CANDIDINIVS · VERAX · EQ · SIN
IMP · N · NATIONE · BADAVS · VIXIT
ANN · XX · STIP · IV · T · PROCLINI
CVR · CANDIDINIO · SPECTATO
FRATRE · IPSIVS

Op de ommezijde:

N°. 4.

D · M
CANDIDINIVS · SPECTATVS
EQVES · SING · IMP · N · NAT · BADAVS
VIXIT · ANNIS · XXX · STIP · XI · TVR · PROCLINI
CVR · GENIALIN VINDICE

Komt het eerst voor bij Jucundus, Verön. bl. 43, Magl. bl. 67; aan hem ontleende het Mazochius bl. 35; (van wien Smetius Ins. Ant. 165, 2* verbeterd, en gevolgd door Gruter 535,6); Pighius, Berol. bl. 25 ontleent aan hen slechts het eerste opschrift, en geeft het tweede niet. Leunclavius in zijn aanteekeningen op Dio Cass. LXIX, bl. 1089 ed. 1598, geeft het zooals Smetius. C. I. L. VI, 3240.

Gevonden bij St. Eusebius, aan de Via Maggiore nabij de zoogenaamde Tropees van Marius, te Rome. De naam Genialinius, voorkomende in den vijfden regel van het tweede opschrift, bevindt zich eveneens op een grafschrift, gevonden te Mentz, Brambach 1000.

D(is) M(anibus), Candidinius Verax, Eq(ues) Sin(gularis) Imp(eratoris) N(ostri), natione Batavus, vixit ann(os) XX, stip(en

diorum) IV, t(urma) Proclini cur(ante) Candidinio Spectato, fratre ipsius.

D(is) M(anibus) Candidinius Spectatus Eques Sing(ularis) Imp(eratoris) N(ostri) N(atione) Batavus, vixit annos XXX stip(endiorum) XI. Tur(ma) Proclini, cur(am agente) Genialin(io) Vindice.

«*Aan de heilige schimmen der afgestorvenen. Candidinius Verax, een eques singularis van onzen keizer, van geboorte een Bataaf; hij heeft* 20 *jaren geleefd,* 4 *jaren gediend in de turma van Proclinus." (Opgericht) onder toezicht van Candidinius Spectatus, zijn broeder.*

„*Aan de heilige schimmen der afgestorvenen. Candidinius Spectatus, een Eques Singularis van onzen keizer, van geboorte een Bataaf. Hij heeft* 30 *jaren geleefd,* 11 *jaren gediend in de turma van Proclinus. (Opgericht) onder toezicht van Genialinius Vindex."*

Zulk een vereeniging van twee opschriften op één steen is ongewoon, maar niet zonder voorbeeld. Zie een geval bij Hagenbuch, Observ. Critic. bij Orelli, Corp. Inscr. II bl. 362 § 4, en Rouard, Rapport sur les Fouilles d'Antiq. faites à Aix, 1841—44, D. III. bl. 37, § 6 Inscription doublée de Puyricard.

Candidinius Verax, de broeder die het eerst stierf, hàd op zijn zestiende jaar dienst genomen. Beiden dienden in dezelfde turma, die, volgens Romeinsch gebruik, genoemd werd naar den decurio die haar commandeerde.

N°. 5.

D . M.
T · AVR · SCRIBONIO EQVIT
SING · AVG · NATIONE
BATAUS · TVRMA · AVR
SANCTINI · VIXIT · ANN · XXVIII
MILIT · ANN · XI · AELIVS
MAGIO · 7 · HERES · ET · AVR
MARCVS · SECVS · HER
AMICO · OPTIMO · F · C

De cursief gedrukte letters van dit opschrift ontbreken tegenwoordig. Het werd in zijn geheel gegeven door Donius cod. Marucell, A. 293 bl. 198; Gudius Ms. 368.2, in het gedrukte werk, 154.7, had het zelf gezien; Ptolom. Sched. Senens. 1.271; Fabretti 538.77. Beiden hadden het gezien. In zijn verminkten staat door Muratori 881.5. „escribendum curavit Bianchinus": Guasco M. C. 192. Gori, I. E. I, 185, 18; C. I. L. VI. 3223. Een fragment van dit opschrift (waarschijnlijk modern) werd beschreven door Bianchini Veron. 348, bl. 30, als zich in 1716 bevindende in het bezit van Alessandro Albani..... NATIONE | BATAVS TVRMA | SANCTINI . VIXIT . ANN . XXV.

Gudius beschrijft dit monument als een „ara maior", gevonden in de Horti Caesarini te Rome. Desgelijks Ptolomaeus, Donius, Fabretti. Ten tijde van Muratori was het in het kabinet van kardinaal Albani; daarna kwam het in het musenm van het Capitool, waar het zich thans nog bevindt. Een fragment van dit opschrift (regel 1—5) zag Gori te Florence in de Orsinituinen. De verzamelaars van C. I. L. vol. VI, vonden het daar niet meer in 1862.

Oorspronkelijk was er boven dit opschrift een basrelief, voorstellende een man op een rustbed liggende. Onder het opschrift een ruiter die een wild zwijn met een spies doorboort, twee zeer gewone symbolische voorstellingen op grafmonumenten van Equites Singulares.

[Dis Manibus T(ito) Aur(elio) Scribonio Equit(i) Sing(ulari)] Aug(usti) natione Bata(v)us, turma Aur(elii) Sanctini, vixit ann(os) XXVIII, milit(avit) ann(os) XI; Aelius Magio, centurio, heres, et Aur(elius) Marcus, secus heres, amico optimo f(aciendum) c(uraverunt).

»*Aan de heilige schimmen der afgestorvenen. Aan Titus Aurelius Scribonius, een Eques Singularis van den keizer, van geboorte een Bataaf, uit de turma van Aurelius Sanctinus. Hij heeft* 28 *jaren geleefd, en* 11 *jaren gediend. De centurio Aelius Magio, zijn erfgenaam en Aurelius Marcus, zijn tweede erfgenaam, hebben dit doen oprichten.*"

Aelius Magio kon geen centurio bij de Equites Singulares zijn, daar die rang alleen bij de infanterie bestond. Hij mag echter vroeger bij de Singulares gediend hebben, want volgens de opinie van prof. Henzen en graaf Borghesi kon een gemeen eques singularis imperatoris, zonder tusschenrangen, tot centurio bevorderd worden. Maar of voor dit vermoeden klemmende bewijsgronden in voldoend aantal zijn bij te brengen, mag betwijfeld worden.

Secus heres of secundo heres was de persoon die eventueel, wanneer de eerste erfgenaam ontbrak, de erfenis aanvaardde [1]). In juridischen term heetten zulke erfgenamen substituti secundo gradu scripti," of „instituti," of „secundo loco scripti." Horatius in zijn satire (Serm. II, sat. V, 46) raadt den erfenisjager aan

Ut et scribare secundus
Haeres, et si quis canis puerum egit Orco
In vacuum venias.

De nalatenschap van een soldaat bestond in zijn achterstallig traktement en rantsoenen, maar bovenal in zijn peculium castrense. Volgens de Pandecten (L. XLIX, t. 17, l. 11) bevatte dit al wat een soldaat had ontvangen van zijn ouders en vrienden, of had verdiend in zijn qualiteit van soldaat, d. w. z. wat hij niet had kunnen ontvangen, ware hij geen soldaat geweest. Dit was de rechtsgeleerde opvatting van het woord, maar in het militaire wezen had peculium castrense een eenigszins gewijzigde beteekenis. Daar verstond men er onder al de gelden die volgens bepaalde reglementen bij het corps gedeponeerd werden, voortspruitende uit 's mans aandeel in donativa (geschenken van den keizer aan het leger), buit, en al wat hij als militair verdiende. Uit Vegetius blijkt dat de helft van al wat de soldaat op deze wijze toekwam, bij het vaandel zijner cohorte of ala werd gedeponeerd en hem behoorlijk verantwoord en overhandigd werd bij zijn ontslag. Dit was een zeer goede instelling; zij maakte dat de manschap-

---

1) *Ἔθος γάρ τι Ῥωμαίοις παραγράφειν τοῖς κληρονόμοις ἑτέρους, εἰ μὴ κληρονομοιεῖν οἱ πρότεροι* Appian B. C. II 143.

pen al hun geld niet konden verkwisten en had op die wijze een goeden invloed op het moreele peil van het leger. Ook bezorgde zij den veteraan een dikwerf niet onaanzienlijke som die hem uitgekeerd werd, wanneer hij zijn ontslag bekwam, „lassus militiae atque viarum", na vijf en twintig jaren dienst.

N⁰. 6.

D · M
T · AVR · PROBO · EQ · SING ·
AVG · TVR · MARINI · NAT
BATAVS · V · A · XXXIIX · MIL · A · XIIX
T · AVR · VERAX · ET · T · AVR · TACI
TVS · H̄ · A · O · F · C̄

Montfaucon Ms. 1293, bl. 127, Diar. Italic. bl. 116 (aan hem en aan Ficoronio ontleend door Muratori 798, 2); beschreven door Philippus a Turre en Bianchini, Veron. 347, bl. 10; Seguier, Paris bl. 125; Marini Sched. Vatic. 9127, bl. 195. Bartoli Pitt. ant. delle Grotte di Roma, geeft een afbeelding, Tab. VI; ook Barbault Mon. Anciens, pl. 30, n⁰. 3; C. I. L. VI, 3220.

Dit opschrift op marmer, gevonden bij het graf van Helena, de zoogenaamde Torre Pignattara, buiten Rome, aan de Via Labicana, twee kilometers van de Porta Maggiore, bevond zich reeds in het Vaticaan in 1706, alwaar het thans nog aanwezig is (Gall. Lap. Mil. I).

Boven het opschrift is een basrelief, voorstellende een man op een rustbed neergevleid, houdende in zijn rechterhand een doek, in zijn linker een beker; een tafel staat voor hem. Aan het voeteneind een jongeling, aan het hoofdeneind een cista mystica. Onder dit basrelief genii die een krans in de hand houden.

Onder het opschrift een gezadeld paard, gevolgd door een slaaf die een opgerold touw draagt.

D(is) M(anibus). T(ito) Aur(elio) Probo, Eq(uiti) Sing(ulari) Aug(usti), Tur(ma) Marini, nat(ione) Bata(v)us, v(ixit) a(nnos) XXXVIII, mil(itavit a(nnos) XVIII. T(itus) Aur(elius) Verax

et T(itus) Aur(elius) Tacitus, h(eredes) a(mico) o(ptimo) f(aciendum) c(uraverunt).

»*Aan de heilige schimmen der afgestorvenen. Aan Titus Aurelius Probus, een Eques Singularis van den keizer, in de turma van Marinus, van geboorte een Bataaf; hij heeft* 38 *jaren geleefd, en* 18 *jaren gediend. Titus Aurelius Verax en Titus Aurelius Tacitus, zijn erfgenamen, hebben dit voor hun besten vriend laten oprichten.*"

No. 7.

T · AVRELIO · T · F · VLP
NOVIOMAG · VINDICI
EQ · SING · IMP · N · TVR
AEL · VERECVNDI · VIX ·
ANN XXIIX · MIL · AN · XI
T · AVR · PLACIDVS · HERES
AMICO · OPTIMO · F · C

Gruter, 532, 9; Ptolem. Sched. Senens. 2, 13; Fabretti 341, 518; Marini, Sched. Vatic. 9124 bl. 288; C. I. L. VI, 323.

Opschrift op marmer, vroeger in de tuinen van Mattei, „in Caelimontanis", thans in het museum van het Vaticaan. (Gall. lap. mil. 1.

Boven het opschrift een man op een rustbank liggende, in de rechterhand een krans of wel een doek houdende, in de linker een beker. Dichtbij hem een jongeling die een lossen krans schijnt te dragen. Bij het rustbed een cista mystica. Aan weerskanten van het opschrift een masker.

T(ito) Aurelio, T(iti) F(ilio), Ulpia Noviomagi, Vindici, Eq(uiti) Sing(ulari) Imp(eratoris) N(ostri), Turma Ael(ii) Verecundi, vix(it) ann(os) XXVIII mil(itavit) an(nos) XI. T(itus) Aur(elius) Placidus, heres, amico optimo f(aciendum) c(uravit).

»*Aan Titus Aurelius Vindex, den zoon van Titus, (geboortig) van Ulpia Noviomagum, een Eques Singularis van onzen keizer, in de turma van Aelius Verecundus; hij heeft* 28 *jaren geleefd,*

11 *jaren gediend. Titus Aurelius Placidus, zijn erfgenaam, heeft dit voor zijn besten vriend laten oprichten.*"

Ulpia is hier een bijnaam der stad [1]) ontleend aan keizer Trajanus, en daar wij weten (zie n°. 13) dat Ulpia Noviomagum in het Batavenland lag, mogen wij gerust aannemen dat het Nijmegen was, dezelfde plaats die Tacitus (H. V, 20) Batavodurum noemt. Dit volgt uit de woorden van Ptolomaeus (Geogr. II, 9); sprekende van Germania Inferior, zegt hij *ἐν ῇ πόλεις ἀπὸ δυσμῶν τοῦ Ῥήνου ποταμοῦ* (op eenigen afstand van den Rijnmond), *τὸ μεν Βατανῶν μεσόγειος Βατανόδουρον* (landwaarts in ligt de stad der Bataven, Batavodurum.) *Μεσόγειος* in de phraseologie van Ptolomaeus beteekent eenvoudig: van de zee af, landwaarts in, in het binnenland. Ook de geographische bepalingen van dezen schrijver komen tamelijk goed overeen met de ligging van Nijmegen, daar hij Batavodurum op 52° 30′ Noorderbreedte plaatst, terwijl, volgens de topographische opnemingen van generaal Krayenhoff, Nijmegen op 51° 50′ 54″ ligt, hetgeen dus slechts een verschil van 29′ 6″ geeft. De graden lengte geeft Ptolomaeus op 27° 25′ aan, doch daar diens lengtegraden altijd te kort berekend zijn, is hier dan ook eenig verschil met de werkelijke ligging van Nijmegen die 0° 58′ 44″ is, hetgeen wel voornamelijk zal te wijten zijn aan de gebrekkige hulpmiddelen, die Ptolomaeus ten dienste stonden.

Waarschijnlijk werd de stad bij hare herbouwing na den Bataafschen vrijheidskrijg, Nieuwmagen (Noviomagum), Nieuwe Stad, genoemd. Dat Ptolomaeus haar nog bij den ouderen oorspronkelijken naam noemt, laat zich licht verklaren. Deze schrijver toch ontleende zijn kennis van Gallia Belgica niet aan een bezoek

---

[1]) Die sogenannten militarischen Tribus, die Aelia, Augusta, Aurelia, Flavia, Julia, Septimia und Ulpia, sind nur falschlich für Tribus ausgegeben, indem in den Inschriften worauf allein dabei gefusst worden kann, der von einem Kaiser herrührende Beiname der Stadt, gegen den früheren Gebrauch, an der Stelle welche sonst die Bezeichnung der Tribus einnahm, gesetzt, und dadurch dem Glauben an eine Vermehrung der Tribus Vorschub gegeben ist. *Grotefendt, Imp. Rom. Trib. descr.* bl 5.

van het land, doch aan de werken van Marinus den Tyriër, wiens schriften hij bijna geheel overnam zonder er iets bij te voegen [1]). Nu schreef Marinus aan het einde der eerste of in het begin der tweede eeuw onzer jaartelling, en hoogstwaarschijnlijk had hij zijne kennis dezer streken uit oudere bronnen geput, zooals b. v. Strabo, de geschiedenis der Germaansche oorlogen van den ouderen Plinius, en voorzeker uit de kaart van het Romeinsche rijk die Augustus door M. Vipsanius Agrippa had doen ontwerpen. Verder uit de geschriften van Dionysius van Charax, een tijdgenoot van Augustus, wien Plinius (H. N. VI, 31 § 140) „terrarum orbis situs recentissimum auctorem" noemt In al deze geschriften moet Ptolomaeus Nijmegen onder zijn eersten naam van Batavodurum aangetroffen hebben, en onder dien naam vermeldt bij de stad dan ook in zijn werk, alhoewel zij toen reeds sedert lang als Noviomagum bekend stond [2]).

Hoe vreemd het nu moge schijnen, zoo was het in de Romeinsche tijden niet ongewoon dat een stad meer dan één naam had. Zoo wordt Keulen door Tacitus genoemd Colonia Agrippina, Colonia Agrippinensium, en kortweg Agrippinenses (H. IV, 28, 79; Germ. 28); Ara Ubiorum (1, 39) Ubiorum oppidum (I, 36; Ann. XII, 27) en Civitas Ubiorum (Ann. XIII, 57). Civitas Vangionum, het tegenwoordige Worms heette ook Borgetomagus en Bormatia, zooals het nog door de Franken genoemd werd. Zie Mem. de l'Acad. des Inscr. et Belles Lett. D. XIX bl. 497, alwaar 47 dubbele namen van Gallische steden opgegeven worden.

---

1) Zie Ptolom I, 6 in Dr. W. E. Giefers, Beiträge z. Gesch. u. Geogr. d. Alt. Germaniëns bl. 48 en volgg.

2) Zie deze quaestie uitvoerig behandeld in Jahrb. d. Vereins v. Alterth. Fr. im Rheinl. XXXV, bl. 20, 149 en XXXVI, bl. 164. Ook van Spaen Inl. tot de geschiedenis van Gelderland D. III, bl. 42, is overtuigd dat Batavodurum en Noviomagum één zijn. Het spreekt van zelf dat, indien men aanneemt dat het tegenwoordige Nijmegen op of nabij de plaats van het oude Batavodurum staat, men alsdan bij Tacitus (H. V, 19) Oppida Batavorum zal moeten lezen, en niet Oppidum zooals in vele uitgaven staat, en waarin men Nijmegen meende te erkennen.

N⁰. 8.

d. *m.*

AST
........*S* ATVRNINO
nat. Ulp. Noviom AGI · EQ
sing. Aug. tur... ELI · TE
....*sserarius vix.* AN · XXIII
.... ETVS
....

Marini, Sched. Vatic. 9129 bl. 64; C. I. L. VI. 3284.

Boven het opschrift een man op een rustbank, een doek in de rechter- een beker in de linkerhand houdende. Een jongeling is gezeten aan het hoofdeneinde, een ander staat aan het voeteneinde. Onder het opschrift een slaaf die een gezadeld paard voor zich uit leidt.

Fragment van een opschrift op marmer; nu in het Museum van het Vaticaan. (Gall. Lap. mil. 1.)

Uit de weinige woorden, die van bovenstaand grafschrift overblijven, zou men vermoeden dat het gewijd was aan een gegradueerden eques singularis, Saturninus genaamd, van geboorte een Nijmegenaar, die in den ouderdom van 23 jaren te Rome overleed.

N⁰. 9.

D *m*

SVPERIMO · PEREGRIN *eq. sing. Aug.*
CASTRA · NOVA · NAT · BA*tauo* . *T*....... *v. a.*
....V · DIEB · XVII · MIL*it. ann*......

Pighius, Berol. bl. 131; C. I. L. VI, 3289.

Regel 1, misschien SVPERINIO.

Gevonden aan de Via Labicana, buiten Rome, thans verloren.

D(is) [M(anibus)]. Superimo Peregrin(o), [Eq(uiti) Sing(ulari) Aug(usti)], Castra Nova, nat(ione) Ba(tauo) [T(urma), ... v(ixit) a(nnos)] ..... V dieb(us) XVII, mil(itavit) [ann(os)] ...

»*Aan de heilige schimmen der afgestorvenen. Aan Superimus*

Peregrinus, [een eques singularis van den keizer], uit het nieuwe kamp, van geboorte een Bataaf, [uit de turma van .... hij heeft] 5 jaren en 17 dagen geleefd en ... jaren gediend"......

N°. 10.

Ala Augusta Ituraeorum,

ALBANVS · BALVI · F
DEC · ALA · AVGVSTA · ITVRAEO
RVM · DOMO · BETAVOS · AN
NOR · XLII · STIPENDIORVM
XX · HIC · SITVS · EST · TITVLVM
MEMORIAE · POSVERVNT
TIB · IVLVS · REITVGENVS · ET
LVCANVS · DEC · ALA · AVG
ITVRAEORVM

Gruter 519, 5 (ontleend aan de Hss. van Sigler en Clusius) Leunclavius, Dio Cass. LXIX bl. 1089; Gelen. de Magn. Coloniae bl. 198, (ontvangen van H. Van der Borch, die het waarschijnlijk uit Gruter had); Brambach, C. I. R. 2003 (onder de opschriften waarvan hij niet zeker is dat ze tot Duitschland behooren, ontleend aan Gelen.); Archiv. Oest. Geschichtsq. 1849, III, bl. 166; Arneth. Beschr. k. k. Münzkab. n°. 189*a*; Wiener Sitzber. 1853, XI, bl. 320; C. I. L. III 4368.

Gevonden in de overblijfselen van het oude Bregatium, nabij Szoeny, in Transylvanië, van daar gebracht naar het kasteel van Hieronimus Beck von Leopoldsdorf, vier mijlen van Weenen, zegt Gruter, (waarschijnlijk volgens bericht van Sigler). Later ging het verloren en werd in 1840 te Ebersdorf teruggevonden, en in het museum van Weenen geplaatst.

Boven het opschrift een man staande tusschen twee paarden, die een zakje (?) in zijn linkerhand houdt.

Albanus, Balvi f(ilius), Dec(urio) ala(e) Augusta(e) Ituraeorum, domo Batavus, annor(um) XLII, stipendiorum XX. Hic situs est. Titulum memoriae posuerunt Tib(erius) Jul(i)us Reitugenus et Lucanus, Dec(urio) ala(e) Aug(ustae) Ituraeorum.

»*Albanus, de zoon van Balvus, een Decurio in de ala Augusta der Ituraeën, van geboorte een Bataaf, die 42 jaren oud was en 20 jaren diende, ligt hier; dit opschrift ter zijner nagedachtenis hebben opgericht Tiberius Julius Reitugenus en Lucanus, Decurio in de ala Augusta der Ituraeën.*"

De Ituraeën bewoonden een gedeelte van Coelosyria, in het N. O. van Palestina. De ala Augusta der Ituraeën waarin bovenvermelde Bataaf diende, was in het jaar 98 n. C. gelegerd in Pannonia (C. I. L. III, D. XIX), en de plaats waar het onderhavige opschrift gevonden werd, behoorde tot die provincie. In dezelfde buurt, te Ebersdorf, vond men ook een grafsteen van een soldaat van dit korps (C. I. L. III, 4371). In 110 n. C. lag deze ala in Dacië (C. I. L. III, D. XXV); in 157 na C. wederom in Pannonia Inferior (Ibid. D. XLVI). De bijnaam Augusta was een roemvolle onderscheiding, die voor moed aan sommige korpsen werd toegekend: ALA AVGVSTA OB VIRTVTEM APPELLATA. (Gruter 1006, 9).

Dat deze ala, zooals de meeste troepen van die stammen, boogschutters waren, blijkt uit een diploma van Trajanus waarin zij Ala I Augusta Ituraerorum Sagittariorum genoemd wordt (C. I. L. III, D. XXV). Verder is er een grafschrift van een Itureesch ruiter gevonden te Raab (Pannonia Inferior), dat dezen voorstelt te paard, schietende met een pijl naar een paal, een oefening die door Vegetius sterk aanbevolen wordt. Die steen (C. I. L. III, 4367) is thans in het museum te Buda. Misschien waren de onderofficieren niet met een boog, doch met werpschichten gewapend; althans een gedenksteen van een duplicarius dezer ala (C. I. L. III, 3677), in het museum te Pest, stelt dezen voor gekleed in een tunica, een bundel werpschichten en een schild in zijn linkerhand, met de rechterhand twee paarden houdende. De duplicarius had twee paarden, dubbele soldij, en stond in rang onmiddellijk onder den decurio.

Reitugenus was een Spaansche naam. Zie C. I. L. II, 2324, 2402, 2907.

N°. 11.

Ala Hispanorum.

/ MALOGER /
DOMO BETAV
// F / ALA HISP
. . . .
. . . .
H S E
/// DEC ET NO
/// HEREDES P

C. I. L. III. 3681. In dezelfde verzameling (n°. 3577) komt een ander zeer onnauwkeurig afschrift van dit opschrift voor, waarin gemeld wordt dat het te Buda gevonden is. Het bevindt zich in het museum van Pest.

Dit bijna vergane grafschrift was gewijd aan een Bataaf, naar het schijnt Malogerus of Amalogerus genaamd, die in een ala van Spanjaarden diende. Het werd opgericht door zijne erfgenamen.

Uit Tacitus (H. IV, 33) blijkt dat er reeds vóór de regeering van Vespasianus Hispanische hulptroepen langs den Rijn gelegerd waren, die Galba gedurende zijn verblijf in Hispanië geworven had. Hiertoe behoorde waarschijnlijk de Ala Hispanorum, waarvan te Worms twee opschriften gevonden werden, één gewijd aan een gewezen vaandeldrager, (Brambach I. R. 889) een ander aan een Zwitser die in deze ala gediend had (Ibid. 890), terwijl een derde, eveneens aan een Zwitser gewijd, te Menz gevonden werd (Ibid. 1227). Het kan geweest zijn terwijl de ala in de Rijnstreken lag, dat de Bataaf Malogerus in dit korps ingelijfd werd. Hoogst waarschijnlijk was deze ala van Hispaniërs dezelfde als de Ala Auriana, die volgens Tacitus (H. III, 5) in het jaar 69 in Noricum gelegerd was, en die ongetwijfeld tot de hulptroepen behoorde die het volgende jaar met het leger van Sextilius Felix, over Raetië naar Germanië trok om den Bataafschen opstand te onderdrukken (H. IV, 70). Onder den naam Ala I His-

panorum Auriana komt zij voor op een diploma van 108 na C. gegeven aan troepen gelegerd in Raetië (C. I. L. III, D. XXIV) In 129 n. C. onder de regeering van Hadrianus lag zij in Dacië (C. I. L. III, D. XXXIII), maar schijnt later teruggekeerd te zijn naar Raetië, alwaar ze nogmaals voorkomt in een opschrift uit den tijd der Antonynen. Vervolgens vertrok zij naar Armenië, waar zij nog lag in den tijd der Notitiae. Daar deze ala dus nimmer in Pannonië gelegerd was, waar bovenstaand grafschrift gevonden werd, moet de Bataaf daarheen getrokken zijn met een ander korps, welks naam waarschijnlijk vermeld werd in een der thans onleesbare regels boven de letters H S E [1]).

No. 12.

Ala I Flavia.

....
VM T FL ROM
NVS VLPIA NO
VIOMAGI BA
TAVS DEC AL
I FLAVIAE PR
·AE POSITVS

Jahrb. Verein. Alterth. im Rheinl. XLIII, bl. 150; C. I. L. III, 5918 *b*.

---

[1]) In de benaming van dezen vleugel ruiterij stuiten wij op een der grootste moeilijkheden bij het identificeeren van Romeinsche troepen, namelijk de gebruikelijke verkortingen. Zoo was er meer dan één Ala I Hispanorum n. l.: I Hispanorum Asturum; I Hispanorum Vettonum; I Hispanorum Arvacorum en I Hispanorum Campagonum. Op deze laatste Ala kan dit opschrift ook betrekking hebben. Zij lag in 157 n. C. in Dacië, blijkens een diploma van Antoninus Pius (C. I. L. III, D. XL); ook een opschrift gevonden te Deva, in Transilvanië, (ibid. 1342), en een tweede ontdekt te Maros Németi, in dezelfde provincie, opgesteld ter eere van Antoninus Pius (Ib. 1377). Een derde opschrift werd gevonden te Veczee; het was gewijd aan Severus en zijn zonen (Ib. 1343). Terzelfder plaatse werd er nog een ander gevonden waarin de Ala bestempeld wordt I Hispanorum Campagonum Antoniniana. Dit was opgericht voor Caracalla, uit erkentenis dat de Ala INDVLGENTIIS EIVS AVCTA LIBERALITATIBVSQVE DITATA (Ib. 1378).

Gevonden in een oude schans bij het Romeinsche kamp van Pfünz, in Beieren, negen kilometers beneden Eichstadt, en van daar in 1867 overgebracht naar het kerkhof van Pfünz, waar het thans in den muur gemetseld is.

[*Genio Castror?*]*um. T*(*itus*) *Fl*(*avius*) *Rom*(*a*)*nus, Ulpia Noviomagi, Bata*(*v*)*us, Dec*(*urio*) *al*(*ae*) *I Flaviae praepositus.*

»[*Aan den Genius van het kamp*] *Titus Flavius Romanus, uit Ulpia Noviomagum, een Bataaf, Decurio van ala I Flavia, Praepositus* .... [*heeft dit opgericht*]."

Daar Cohors I Breucorum gelegerd was ter plaatse waar dit opschrift gevonden is, zou men misschien mogen aannemen dat onze landgenoot Praepositus, d. w. z. waarnemend commandant dezer cohorte was. Doch men heeft, geloof ik, nog geen voorbeeld gevonden van een Decurio die den rang van Praepositus bekleedde. Ware dit zoo, dan zoude de eerste regel kunnen luiden GENIO COH I BREVCOR; aan den Genius der cohorte immers werden tallooze opschriften gewijd.

De Ala I Flavia, waarvan deze Bataaf decurio was, werd ook genoemd Ala Flavia Pia Fidelis (Orelli 487 = 3409); en behoorde tot het leger van Raetië (waarin Pfünz lag) EX EXERCITV RAETICO EX ALA FLAVIA PIA FIDELI (Mur. 116, 1). Zij was gevormd onder de regeering van Vespasianus, van waar de bijnaam Flavia, en daar zij geen volksnaam draagt, is het niet onwaarschijnlijk dat de manschappen bestonden uit de overblijfselen van andere alae, die 't zij in de burgeroorlogen van Galba, Otho en Vitellius, 't zij in den Bataafschen vrijheidskrijg erge verliezen geleden hadden. Zoo zou men het kunnen verklaren hoe er nog andere alae Flaviae voorkomen: Ala I Flavia Gemina, II Flavia Gemina, II Flavia Pia Fidelis Miliaria.

Het was waarschijnlijk ten gevolge van de daarin vermelde vermeerdering dat de Ala voorkomt beschreven als Miliaria ALA CAMPAG IDEM ∞ in een opschrift gevonden te Karlsburg (Ib. 1193). Zij wordt Ala I Hispanorum Philippiana genoemd, ten tijde van keizer Philippus, in een opschrift gevonden te Deva. Al deze plaatsen lagen op korten afstand van elkander, in de Romeinsche provincie Dacië.

Deze ruiterij lag voor eeuwen lang in Raetia, en daar er geen Raetische cavalerie voorkomt in opschriften, zoo is het waarschijnlijk dat de Ala Flavia Raetorum, die in de Notitiae Dignitatum (bl. 102*) wordt opgegeven als gelegerd in Raetia, identisch is met de oude Ala I Flavia Pia Fidelis.

Cohortes Batavorum.

Wanneer de cohorten van Bataven het eerst in het Romeinsche leger ingelijfd werden is onbekend. In de veldtochten van Germanicus wordt alleen cavalerie genoemd. Tacitus, schrijvende met betrekking tot het jaar 68 n. C., vermeldt, acht cohorten van Bataven en Canninefaten, „oud-gediende krijgslieden, die groote ervaring verworven hadden in de oorlogen in Germanië en Britannië" (H. IV, 12). Hun lotgevallen gedurende de burgeroorlogen staan geboekt bij denzelfden schrijver [1]). In den opstand der Bataven onder Claudius Civilis, sloten zij zich bij hun landgenooten aan. Eenige jaren later, in 84 n. C. vinden wij drie (sommigen willen hier vijf lezen) cohorten van Bataven (Tac. Agr. 36) in Britannië, werwaarts zij waarschijnlijk door Cerealis medegenomen waren, toen hij, na den opstand van Civilis gedempt te hebben, naar Brittannië vertrok. Hij toch was in de gelegenheid geweest hun moed te leeren kennen. Cohorten van Bataven worden tot in de laatste tijden van het Romeinsche rijk nog enkele malen genoemd in de weinige geschiedboeken die tot ons gekomen zijn.

Tacitus spreekt slechts van acht cohorten van Bataven en Canninefaten. De opschriften evenwel maken ons bekend met elf cohorten van Bataven. Vier dezer waren duizend hoofden sterk, een uiterst ongewoon verschijnsel, dat in het geheele Romeinsche

---

[1]) H. I, 59, 64, II, 17, 22, 25, 27, 43, 66, 69.

leger alleen bij de Bataven voorkomt [1]). Ten gunste der Bataven werd er nog een andere uitzondering gemaakt. Zij werden aangevoerd door Officieren van hun eigen nationaliteit (Tac. H. IV, 12). Zulk een kommandant was de beroemde Claudius Civilis. Toen Tacitus schreef, onder de regeering van Trajanus, bestond dit gebruik nog. Of het later afgeschaft is, blijkt niet. Zeker is het evenwel dat er ook officieren van andere landen onder voorkwamen, (zie b. v. n°. 29) en dat men van geen der officieren, wier grafschriften tot ons gekomen zijn, met zekerheid kan bepalen dat hij een Bataaf was.

No. 13.

[*Cohors*] I BATA(*vorum*)

Philosoph. Transact 1763, bl. 139; Archaeologia, 1779, V, bl. 94; Gough-Camden, Brit. III, bl. 263 uitg. 1806; Hunter, Hist. of Sheffield, bl. 18; Lysons, Reliq. Brit. Rom. I, part IX *Kent* pl. 2; Bull. Inst. Corr. Arch. 1848 bl. 29 (*verg*. bl. 17); Jahrb. Alterth. Fr. im Rheinl. 1848, XIII, bl. 77; Proceed. Brit. Arch. Inst. 1846, bl. 6; Henzen-Orelli, n°. 5442; Renier, Inscr. Mil. bl. 99, n°. 3; C. I. L. III, D. XXX.

Militair diploma gevonden in 1760, bij Stannington, niet ver van Sheffield, een streek waar anders geen Romeinsche oudheden voorkomen. Thans in het Britsch museum te Londen. Een tweede exemplaar van ditzelfde diploma, werd gevonden te Walcot, nabij Bath, doch schijnt weder verloren te zijn gegaan (Archaeol. XVIII, bl. 439).

De eerste cohorte der Bataven komt hier voor op een militair diploma, gedagteekend 124 n. C., verleend door keizer Hadrianus

---

[1]) Gewoonlijk was het slechts Cohors I die duizend hoofden sterk was. De eenige uitzonderingen zijn Cohors II Hispanorum Equitata ∞, C. I. L. II, 2213; Cohors II Maurorum ∞, Renier I. A. 1404; Cohors II Ulpia Petreorum Equitata ∞, Murat. 1096, 3; Cohors II Tungrorum ∞, C. I. L. VII, 819; Cohors II Vardulorum C. R. Eq. ∞, Orelli 3404; Cohors III Nerviorum ∞, C. I. L. VII, 5455.

aan de uitgediende soldaten van zes alae en een-en-twintig cohorten, alle gelegerd in Britannië. Dezelfde cohorte van Bataven lag aldaar nog ten tijde der Notitiae Dignitatum (bl. 14*, 6) omstreeks 405 n. C. en was toen gelegerd in het kamp van Procolitia, de zevende standplaats aan den wal van Hadrianus (per lineam Valli), nabij het tegenwoordige Carrowburgh.

Waarschijnlijk was dit een der cohorten van Bataven, waarvan Tacitus (H. IV, 12) zegt dat zij zich „langen tijd geoefend hadden in de krijgskunst, gedurende de oorlogen in Germanië en Britannië", en die, vóór de oorlogen van Vitellius en Vespasianus, tot de hulptroepen van Legioen XIV behoorden. Sommige hunner daden worden vermeld Tac. A. XIV, 29, 34, 37, waarschijnlijk ook Dio Cass. LX, 20, enz.

No. 14.

FORTVNAE
COH · I · BATAVOR
CVI · PRAEEST
M · FLACCINIVS
MARCELLVS · PRAE

Philos. Transact. XIX, bl. 661, ingezonden in 1695 door Dr. Cay; (Vandaar Muratori 81, 3 en Orelli 1755); Horsley, Brit. Rom. Northumberl. bl. 218 (vandaar Warburton Map of North. bl. 85, 32; Gough's uitgave van Camd. Britan. III, bl. 505, 508, pl. 32, fig. 1; Orelli 3400; Hodgson Hist. North. II, bl. 184; Newton, Mon Hist. Brit. bl. 114, 80; Akerman Archaeol. Index bl. 78); Wallis Nat. Hist. of North. II, 45; afgebeeld in Bruce, Lapid. Septentr. n°. 153; C. I. L. VII, 617.

Op een altaar gevonden bij den Romeinschen wal, nabij Chollerton, door Warburton naar Hexham vervoerd, en van daar naar de bibliotheek van Durham alwaar het zich thans nog bevindt. Op de zijden, aan weerskanten van dit altaar, is een patera gebeeldhouwd.

Fortunae, Coh(ors) I Batavor(um), cui praeest M(arcus) Flaccinius Marcellus, Prae(fectus).

„Aan de Fortuin, de eerste cohors der Bataven, onder bevel van Praefect Marcus Flaccinius Marcellus."

Hier ziet men dat de Bataafsche cohorte een altaar oprichtte aan een Romeinsche godheid. Denkelijk was er eenige overeenkomst tusschen de attributen dezer godin en een of andere Bataafsche godheid; op dezelfde wijze werden Thor in Jupiter, Wodan in Mercurius, en Freia in Venus herschapen.

Een nimf of godin van Britschen of Bataafschen oorsprong wordt vermeld in het volgende opschrift:

No. 15.

DEAE
COVVENTINAE
T · D · COSCONIA
NVS · PR · COH ·
I BAT · L M

Archaeol. Journ. 1877 bl. 133 n°. 12; Hermes, XII, bl. 257; Ephem. Epigr. 1877, III, bl. 314; Bruce, Lapidar. Septentr. n°. 158.

Deae Couventinae T(itus) D(ecimus) Cosconianus, Pr(aefectus) Coh(ortis) I Bat(avorum); l(ibens) m(erito).

„Aan de godin Couventina [heeft] Titus Decimus Cosconianus, Praefect der eerste cohorte van Bataven, [dit] gaarne naar verdienste [gewijd]."

Opschrift op een altaar gevonden in October 1876, binnen de muren van het oude kamp van Procolitia (zie bl. 30) op den bodem van een Romeinschen put, die tot in 1732 nog water gaf. Te gelijker tijd ontdekte men aldaar drie en twintig andere altaren, waarvan elf met opschriften, alle aan Couventina gewijd, wier naam op verschillende wijzen gespeld wordt. Verder werden

er meer dan duizend, meest koperen, munten gevonden [1]). Een groot aantal hiervan lagen in den hersenpan van een menschelijken schedel, waarin zij hoogst waarschijnlijk toevallig geraakt waren.

No. 16.

. . .
. . .
M
MAX
P · COS
//////
ARM ·
CAES · N · SVB ·
CCIANO V C LEG
COH Ī BATAVORVM
. ANTE BVRRIO
CTO PRAE
RNELIANO

Gent. Mag. 1839, bl. 186; Hodgson, Hist. of Northumberl. II, p. III, bl. 437; Bruce, Roman Wall, bl. 65; Mc Caul, Canadian Journal, 1865, bl. 319; C. I. L. VII, 621.

Dit fragment van een opschrift, werd in 1838 in den N. O. hoek van het kamp van Procolitia (Carrowburgh) gevonden, te gelijk met een overblijfsel van een beeldhouwwerkje, waarop nog een Minervabeeldje, en de voeten van een andere figuur voorkomen. (Hodgson Hist. of North. *ut supra*).

---

[1]) Deze munten waren in den put geworpen als offer aan de godin of nimf, een gebruik dat zeer algemeen was bij de Romeinen. Zoo vond men in 1852 bij het ledigen van een reservoir te Vicarello, bij Rome, een ongelooflijk aantal munten op den bodem, dagteekenende van het Etruscische tijdperk tot de regeering der laatste keizers. Vier en twintig duizend ponden gewicht aan munten aldaar gevonden, werden naar het museum van het Vaticaan gezonden. In 1875 werden er bij het reinigen eener minerale bron te Bourbonne-les-Bains 4000 koperen, 300 zilveren en eenige gouden munten ontdekt. Dergelijke vondsten zijn gedaan in de bronnen van Badenweiller, Niederbronn in den Elzas, Sironabad te Nierstein, in de Wetterau, te Schwalheim en in meer plaatsen van Duitschland en andere streken.

De lezing van bovenstaand fragment kan met tamelijke zekerheid aldus hersteld worden:

[*Imp(eratore) Caes(are) C(aio) Julio Vero Maximo, p(io), f(elice), aug(usto), pont(ifice)] max(imo) [Germ(anico) max(imo), Sarm(atico), max(imo) ...... trib(unicia) pot(estate) ...... Imp(eratore) P(atre)] P(atriae), co(n)s(ule) [proco(n)s(ule) et C(aio) Julio Vero Maximo, Germ(anico) max(imo), S]arm(atico [max(imo), nob(ilissimo)] Caes(are) n(ostro), sub .... cciano, v(iro) c(larissimo), Leg(ato) [Aug(usti) Pr(opraetore)] Coh(ors) I Batavorum [cur]ante Burrio ... cto prae(fecto) [Perpetuo et Co]rneliano [co(n)s(ulibus)].*

„*Onder [de regeering van] keizer Caesar Cajus Julius Verus Maximus, den vromen* [1]), *gelukkigen, verhevenen, hoogepriester, den grootsten overwinnaar der Germanen, den grootsten overwinnaar der Sarmaten, in zijn .... tribunaat, en het ..... jaar van zijn regeering, den vader des vaderlands, consul, proconsul, en van Cajus Julius Verus Maximus, den grootsten overwinnaar der Germanen, den grootsten overwinnaar der Sarmaten, den alleredelsten troonsopvolger, onder .... ccianus, een hoogst uitstekend man, keizerlijk legaat en propraetor [heeft] de eerste cohorte der Bataven [dit opgericht], onder toezicht van den prefect Burrius .... etus, in het consulaat van Perpetuus en Cornelianus.*

Dit consulaat viel in het jaar 237 n. C.

Ongetwijfeld was bovenstaande gedenksteen geplaatst ter herinnering aan een of ander bouwwerk, door de Bataven in hun kamp verricht. Voorbeelden van zulke werken door hulptroepen tenuitvoergebracht zijn menigvuldig: cohors I Aelia Hispanorum bouwt een rijschool (basilica equestris exercitatoria, Orelli, 6706); ala Sebusiana, een bad en een basilica, (Ib. 6725); cohors II Flavia Commagenorum, een bad (C. I. L. III, 1374); cohors I Belgarum, een tempel (Orelli, 7416); en dergelijke meer vindt men in elke verzameling van opschriften.

---

[1]) De verschooning van den lezer wordt ingeroepen, voor de woordelijke wijze, waarmede de bombast der keizerlijke titels hier kortheidshalve is teruggeven.

De geheele wal van Hadrianus schijnt uitsluitend door de manschappen der legioenen gebouwd te zijn, terwijl de hulptroepen terzelfder tijd gebezigd werden als dekking, tegen de aanvallen der niet onderworpene stammen van Noordelijk Britannië. Blijkens een opschrift (Bruce, Lap. Sept. n°. 158), werd het kamp van Procolitia niet gebouwd door de Bataven, doch door Cohors I Aquitanorum. Deze Cohors wordt verder niet in Britannië vermeld, en was reeds ten tijde van Hadrianus door de Bataven vervangen.

Voor eenige jaren liet de eigenaar der goederen nabij Carrowburgh, waarin Procolitia ligt, opgravingen doen in en om het oude Romeinsche kamp. Bij die gelegenheid werden er verscheidene verminkte opschriften gevonden waarvan de volgende twee hoogst waarschijnlijk tot de cohors I Batavorum kunnen teruggebracht worden:

N°. 17.

....
// H · I BAT
.... HILARO
HEREDES · F · C ·

Archaeol. Journ. XXXIII, bl. 345, n°. 3; Bruce, Lapid. Sept n°. 927.

[*Co*]*h*(*ortis*) *I Bat*(*avorum* ..... *Hilario, Heredes f*(*aciendum*) *c*(*uraverunt*).

N°. 18.

d . M
..... S · MILENI
..... FERO
..... I BAT

Bruce Lap. Sept. n°. 929; Arch. Journ. XXXIII, bl. 345, n°. 4.

[*D*(*is*)] *M*(*anibus*) ..... *s. Mileni*, [*signi*]*fero* [*coh*(*ortis*)] *I Bat*(*avorum*).

Waarschijnlijk het grafschrift van een vaandeldrager der Bataafsche cohorte.

Nog werden er drie andere opschriften gevonden, waarop evenwel de naam der cohorte niet voorkomt. Verder een grof gebeeldhouwd basrelief van een vaandeldrager, die een „signum militare" in zijn rechterhand houdt, voorstellende een stier (Bruce Lapid. Sept. n°. 930). Aangezien er evenwel bewijzen zijn dat Cohors II Nerviorum en Cohors Gugernorum, te een of anderen tijd ook te Procolitia gelegen hebben, zoo zijn wij niet gewettigd deze voorwerpen te beschouwen als betrekking hebbende op de cohors I Batavorum. Al wat te Procolitia gevonden werd, bevindt zich thans in het museum van John Clayton Esq. te Chester, den eigenaar van het oude kamp.

N°. 19.

COH · I · BAT
AVORVM · F

Hutchinson, Northumb. I, bl. 18 (Van daar Gough-Camden, Brit. III, bl. 503, pl. 29, fig. 3; Hodgson, Hist. of Northumb. II, p. III, bl. 151); Bruce, Archaeol. Ael. 1857, I, bl. 257; Catal. bl. 37, 118; Rom. Wall, bl. 244; afgebeeld in Lapidar. Septentr. n°. 331; C. I. L. VII, 777.

Gevonden te Carvoran, de elfde standplaats aan den Romeinschen wal, en ingemetseld in den muur van een pachthoeve aldaar in 1810. Thans bewaard in het museum van Newcastle.

Dit opschrift duidt aan dat alhier iets door de Bataven gebouwd was, vandaar de letter F(*ecit*) aan het eind.

Nog is te Castlecary het onderste gedeelte van een altaar gevonden, waarop de letters H BAT voorkwamen. Hieruit wilden Gordon (Itin. Sept. bl. 57, pl. 15, f. 4) en Horsley (Northumb. bl. 202), lezen *COH*(*ors*) *BAT*(*avorum.*) De afwezigheid van het nummer der cohorte strijdt hier eenigszins tegen. Dit fragment is thans verloren.

Cohors I Batavorum Miliaria Pia Fidelis.

N°. 20.

[*Cohors*] I BATAVORVM · ∞ · P · F

Bull. dell. Instit. de Corr. Arch. 1871, bl. 145; C. I. L. III, bl. 862, D. XIX.

Diploma gevonden in het dorp Felsö Nana, nabij Vardomb, graafschap Thol, Hongarije, en bevindt zich thans in het Museum van Graaf Alexander Apponyi.

Deze cohorte komt voor op een diploma van Trajanus, gedagteekend 20 Februari 98, n. C. afgegeven aan de manschappen van twee alae en vijf cohorten, die in Pannonië gelegerd waren, zij is natuurlijk niet dezelfde als de Cohors I Batavorum die voor eeuwen in Britannië lag. Bovenstaande was duizend man sterk, en had de eerenamen van „Pia, Fidelis" verkregen, eene onderscheiding die even zeldzaam bij hulptroepen, als veelvuldig bij legioenen voorkomt.

Van hare geschiedenis is niets bekend. Ik vermoed echter dat of deze cohors, of wel cohors II (zie N°. 23) schuilt onder den naam:

Cohors Nova Batavorum

die ten tijde der Notitia te Batava Castra lag, ook Batavodurum en Batavium, thans Passau, genaamd. Bij de namen der hulptroepen schijnt dit bijvoegelijk naamwoord „nova" niet gelijkluidend met II te zijn: zoo zien wij in de Notitiae Dignitatum Ala I Nova Diocletiana (N. D. bl. 90), Ala I Nova Herculea (Ibid. bl. 88), ala II Nova Aegyptiorum (Ibid. bl. 93) en andere voorbeelden, waaruit blijkt dat het niet geheel en al hetzelfde was als cohors of ala II, maar misschien veeleer een nieuw corps gevormd uit overblijfselen van twee of meer oudere van dezelfde nationaliteit.

Volgens de Notitia lag legioen III op de grenzen van Raetia, ten einde deze provincie te beschermen tegen de invallen der Germanen. Het legioen lag verspreid in vijf stellingen, terwijl zes cohorten van hulptroepen gelegerd waren op de linie van

Passau tot Arbon in Zwitserland; het tegenwoordige Passau was de eerste stelling en werd bezet door bovengemelde Cohors Nova van Bataven. Het einde der hier door hen gestichte kolonie, vindt men in de Acta van St.-Severinus, den Apostel van Noricum, (Januari 8, Boll. Acta Sanct. 1643, VIII, § 45, bl. 491—493). Deze heilige overleed in 482, 'tgeen ons bij benadering het tijdperk aangeeft van den ondergang van Batava Castra, dat inmiddels een stadje geworden was. De afstammelingen der Bataafsche cohorte waren Christenen, en rustige burgers of landbouwers, doch worden in de Acta nog steeds Batavi genoemd. Daar zij zeer onder de invallen der Alemannen leden, raadde de heilige bisschop hun aan hunne stad te verlaten en de wijk te nemen naar Lauriacum (Lorch). Doch de Bataven — die Arrianen waren — sloegen òf geen geloof aan de woorden van den orthodoxen bisschop, òf wel waren niet gezind van hun have en goed te scheiden. Zij sloegen den goeden raad in den wind, en bleven in de ten verderve gedoemde stad, waar zij kort daarop door een verpletterenden inval der Thuringers geheel uitgeroeid werden.

In plaats van Cohors Nova willen sommigen hier lezen Cohors Nona, de negende cohorte, een lezing die werkelijk in sommige handschriften der Notitiae voorkomt.

N°. 21.

D M
C · CAMPANI · VITA
LIS 7 COH · I · BAT
∞ STIP · VIIII ·
VIX · ANN · XXVII ·
FLORIVS VIRI
LIS · VET · EX · DEC
NEPOTI P P C ·
ascia?

Carl Hodor, Dobo-kavármegye Esmértetése, Clausenburg 1837, bl. 533 (Hodor is niet zeker dat er een ascia onder staat), waaruit

Torma het medegedeelde aan Mommsen. Torma had het opschrift gezien, en gaf het uit in de bijdragen van het oudheidkundig genootschap van Hongarijë, 1863, bl. 14; Ackner en Müller, Röm. Inschr. von Daciën n°. 159; C. I. L. III, 839.

Gevonden in 1812 te Romlot of Romitá, het Certia van de kaart van Peutinger; of wel te Magyar Egregy, tien uren ten N. W. van Clausenburg. Thans in het bezit van Graaf Teleki, te Szamos-Ujvár.

D(is) M(anibus) C(aji) Campani Vitalis, Centurionis Coh(ortis) I Bat(avorum) Miliariae, stip(endiorum) IX, vix(it) ann(os) XXVII. Florius Virilis, vet(eranus), ex Dec(urione), nepoti p(ientissimo) p(onendum) c(uravit).

„Aan de heilige schim van Cajus Campanus Vitalis, centurio van de eerste cohorte van duizend man der Bataven, die 9 jaar gediend en 27 jaar geleefd heeft. Florius Virilis, een veteraan, gewezen Decurio, heeft dit voor zijn geliefden kleinzoon laten oprichten."

N°. 22.

. . . . E BAT
. . . O · VIX AN IIII ET
. . . OTVM EI · CASTIA
. . . OH · VIC IN IDEM
. . . FELO . . . .
. . . ES QVANTINE
. . . .

Torma in de verhandelingen der Hongaarsche Akademie, 1863, bl. 14; C. I. L. III, 841, naar een afschrift van Torma.

Gevonden in 1854 te Magijar-Egregy, (zie N°. 21), nu in 't bezit van den boer Peter Serdán, aldaar. Uit dit opschrift kon niet veel meer afgeleid worden dan dat het op de Bataven betrekking heeft. In den eersten regel kan *cohortis Prima*E BAT*avorum* gestaan hebben, of wel *nation*E BAT*avus*.

Cohors II Batavorum Miliaria.

N°. 23.

[*Cohors*] $\overline{\text{II}}$ BATAVOR · ∞

Deze cohorte wordt genoemd in hetzelfde diploma, waarin N°. 20 vermeld wordt. Zij komt niet voor in opschriften, en hare geschiedenis en lotgevallen zijn ons ten eenenmale onbekend.

Cohors III Batavorum Miliaria.

N°. 24.

[*Cohors*] III BATAVORVM ∞

C. I. L. III. bl. 867, D, XXIV; Renier, Dipl. Mil. bl. 231, n°. 49.

Deze cohorte wordt verm ld op een diploma, afgegeven op 30 Juni 108, door keizer Trajanus aan de manschappen van vier alae en tien cohorten, gelegerd in Raetia. Het werd gevonden te Weissenburg, in Frankenland, en bevindt zich thans in het museum van oudheden te Munchen.

Omtrent de geschiedenis dezer cohorte is ons niets bekend; doch het is niet onwaarschijnlijk dat zij zal deelgenomen hebben aan de roemrijke oorlogen in Dacië, waarvoor te Rome de welbekende kolom van Trajanus werd opgericht. Aan het eind dier oorlogen, die van het jaar 101 tot het jaar 107 duurden, zullen de uitgediende manschappen der troepenkorpsen in het diploma vermeld, hun ontslag ontvangen hebben.

N°. 25.

D M
CL · TYRANNVS TRIB · LEG
XVI · F · F · TRIB · COH · III · BAT ·
VLP · SATVRNINA CONIVGI
PIENTISSIMO ET CL · CONCOR
DIANVS EQ · R · PATRI DESID

Schönwisner, Rom. Iter per Pann. Ripam. II, bl. 265 „ex schedis de Recklin"; (naar hem Sestini, Viaggio bl. 278); Katancsich, Istr. Adcol. Geogr. I, bl. 408; C. I. L. III 180*.

Gevonden te Adony, aan den Donau, in Hongarijë. Dit is het Vetus Salinae van Ptolomaeus en de Itineraria.

D(is) M(anibus); Cl(audius) Tyrannus, Trib(unus) Leg(ionis)

XVI F(laviae) F(irmae) Trib(unus) coh(ortis) III Bat(avorum), Ulp(ia) Saturnina conjugi pientissimo et Cl(audius) Concordianus Eq(ues) R(omanus) Patri desid(eratissimo).

„*Aan de heilige schimmen der afgestorvenen. Claudius Tyrannus Tribuun van Legioen XVI [genaamd] het Flavische, onwrikbare, Tribuun van de derde cohorte der Bataven. Ulpia Saturnina [heeft dit] voor haren allerdeugdzaamsten echtgenoot, en Claudius Concordianus, een Romeinsch ridder, voor zijn diepbetreurden vader [opgericht].*"

Prof. Mommsen plaatst dit opschrift onder de onechte en verdachte, daar het bekend is dat Michaël Recklin, aan wien Schönwisner het ontleende, een ander opschrift gefabriceerd heeft. Hij verwerpt het echter niet geheel en al. Wat hem het meest stuit, is de naam Tyrannus, en de Cohors III Batavorum. Doch thans is bewezen dat deze cohors bestaan heeft, (zie n°. 24). Te Adony, waar bovenstaand opschrift zou gevonden zijn, is ook een Romeinsche tegel ontdekt met den stempel

COH III B(*atavorum*)

Katancsich Istr. Adc. Geogr. I, bl. 429; C. I. L. III, 3766*a*. Thans in het museum van Pest; Mommsen, is evenwel niet volkomen zeker dat dit de goede lezing is.

Dezelfde cohorte wordt nogmaals vermeld in de volgende woorden:

N°. 26.

///// TEMPL
OMIT · NIGER
···L COH III · B · ET
AVR · VICTOR
ACERD · TEMP
DIV · MARCI
KAL · AIS GENT
ET BASSO COS D ·

C. I. L, III, 3345, door prof. Mommsen van het origineel afgeschreven.

[Tutelae] Templ(i). [D]omit(ius) Niger, [mi]l(es) coh(ortis) III B[atavorum] et Aur(elius) Victor [s]acerd(os) temp(li) div(i) Marci, kal(endis) [M]ajis. Gent(iano) et Basso co(n)s(ulibus) d(ederunt).

„*Aan de bescherming van den Tempel. Domitius Niger, een soldaat in de derde cohorte van B(ataven) en Aurelius Victor, priester in den tempel van den goddelijken Marcus [Aurelius], hebben dit op den eersten Mei, onder het consulaat van Gentianus en Bassus* [211 *n. C.*] *geschonken.*"

Dit erg beschadigd opschrift bevond zich vroeger op het stadhuis van Stuhlweissenburg in het westen van Hongarije en is thans geplaatst in den tuin van den bisschop aldaar.

Waar het gevonden is wordt niet vermeld, doch daar Stuhlweissenburg op vier Duitsche mijlen van Adony ligt, en de hoofdstad van dit district is, is het niet onwaarschijnlijk uit die buurt afkomstig, waar ook de voorgaande gevonden werden.

Te Adony is eveneens ontdekt een verminkt overblijfsel van een militair diploma, blijkbaar dagteekenend van den tijd van keizer Antoninus Pius. Onder de weinige nog leesbare woorden daarop bevindt zich het woord BATAV (C. I. L. III, bl. 884, D. XLIII; Arneth, Zwölf Mil. Dipl. bl. 69, pl. XXV). Dit voorwerp berust thans in het museum te Pest.

Een tweede even verminkt diploma, in bijna onleesbaar cursief schrift werd dertig mijlen hooger aan den Donau gevonden, te Alsó-Szent-Ivánij, het Annamatia der ouden, in de provincie Pannonia Inferior. Dit diploma dagteekent van den 27sten December, vermoedelijk onder de regeering van Antoninus Pius, dus tusschen de jaren 145—160. Het vermeldt vijf alae en dertien cohorten, die in Pannonia (Inferior?) gelegerd waren. Daaronder komt nogmaals voor het woord BATAV (C. I. L. III, bl. 884, D. XLII). Dit fragment bevindt zich thans in het museum te Pest.

Van cohors IV, V, VI en VII is tot nog toe geen spoor gevonden.

Cohors VIII Batavorum.

N°. 27.

Τ · ΠΟΡΚΙΩ ΠΟΡΚ ΛΟΥΚΙ
ΛΙΑΝΟΥ ΕΞΟΧΩΤΑΤΟΥ ΑΝΔΡΟΣ
ΚΑΙ ΠΡΟΦΗΤΟΥ ΥΙΩ ΚΥΡΕΙΝΑ
ΚΟΡΝΗΛΙΑΝΩ ΙΕΡΕΙ ΛΕΥΚΟΘΕΑΣ
ΧΕΙΛΙΑΡΧΩ ΛΕΓ ΙΕ ΑΠΟΛΛΙΝΑΡ
ΧΕΙΛ ΚΟΟΡΤ Θ ΒΑΤΑΟΥΩΝ
ΠΡΑΙΦΕΚΤ ΣΠΕΙΡ · Β · ΟΥΛΠ : : ΥΡΗΛ
ΠΡΑΙΦΕΚΤ ΣΠΕΙΡ · Δ · ΓΑΛΛΩΝ
ΠΡΑΙΦΕΚΤ ΣΠΕΙΡ ΔΑΡΔΑΝΩΝ
ΠΡΑΙΦΕΚΤ ΕΞΠΛΩΡ ΓΕΡΜΑΝΙΚΩΝ
ΕΠΙΤΡΟΠΩ ΠΡΕΙΟΥΑΤΗΣ ΔΙΑ
ΦΛΑΜΙΝΙΑΣ ΑΙΜΙΛ ΛΙΓΥΡΙΑΣ
ΕΠΙΤΡΟΠΩ ΚΑΙ ΗΓΕΜΟΝΙ
ΤΩΝ ΠΑΡΑΘΑΛΑΣΣΙΩΝ ΑΛΠΕΩΝ

Gruter 458, 1, die het van Scaliger had; Grosson, Ant. et Mon. Marseill. 1773, bl. 42 en 267, (onnaauwkeurig), Bouche, Chorogr. Provinc. II, 1, (verbeterd door Wesseling, Itin. Ant. bl. 183); Fauris de St.-Vincent, Mag. Encycl. 1799, V. bl. 100, (naar een afschrift van Visconti); C. I. G. 6771.

Dit opschrift komt voor op een voetstuk van Provençaalsch marmer, gevonden in een der kelders van de oude abdij van St. Sauveur, te Marseille. Blijkens een anderen gedenksteen en overblijfselen aldaar ontdekt, had te dier plaatse oudtijds de behuizing van het collegium der Dendrophoren gestaan (Grosson, Ant. et Mon. Mars. bl. 269 en 288). Het bevindt zich thans in het museum te Marseille. — Dat een Grieksch opschrift in Provence gevonden werd, kan geen bevreemding wekken, daar die taal in Gallië zeer algemeen gesproken werd. Caligula had aldaar zelfs scholen opgericht, waar Grieksch in het bijzonder onderwezen werd (Suet. *Cal.* 20). In de tweede eeuw schreef Irenaeus zijne werken in die taal, waarin ook de beroemde zendbrief aan de

kerken van Azië (Euseb. Hist. Eccl. V, 1) geschreven is, en in dezelfde sprake werd er te Arles een lofrede gehouden op den jongeren Constantinus, bij diens overlijden. Zelfs nog in de zesde eeuw werden aldaar de kerkelijke liederen in het Grieksch en Latijnsch gezongen (Vita S. Caesarii 1, 2; Mabillon Ann. Ord. S. Bened. bl. 662).

Τ(ίτῳ) Πορκίῳ Πορκ(ίου) Λουκιλιανοῦ, ἐξοχωτάτου ἀνδρὸς καὶ προφήτου, υἱῷ, Κυρείνᾳ, Κορνηλιανῷ, ἱερεῖ Λευκοθέας, χειλιάρχῳ λεγ(εῶνος) ιε Ἀπολλιναρ(ίας); Χειλ(ιάρχῳ) κοόρτ(ης) θ Βαταούων; πραιφέκτ(ῳ) σπείρ(ας) β Οὐλπ(ίας) [Α]ὐρηλ(ίας); πραιφέκτ(ῳ) σπείρας δ Γαλλῶν; πραίφεκτ(ῳ) σπείρ(ας) Δαρδάνων; πραίφεκτ(ῳ) Ἐξπλωρ(ατώρων) Γερμανικῶν; ἐπιτρόπῳ πρειουάτης δία Φλαμινίας, Αἰμιλ(ίας), Λιγυρίας, ἐπιτρόπῳ καὶ ἡγεμόνι τῶν παραθαλασσίων Ἄλπεων.

Grotefend (Philol. XII, bl. 487) toont aan dat de combinatie Ulpia Aurelia, als de naam van een troepenkorps niet aannemelijk is, en vermoedt dat men zal moeten lezen *κΥΡΗΝΑΙΚῆς* .. Nu komt er wel een cohors II Augusta Cyrenaïca voor, ook cohors II Augusta Cyrenaïca Equitata doch Ala (*σπεῖρα*) Ulpia Cyrenaïca is tot nog toe onbekend. En dit is niet de eenige moeilijkheid in dit opschrift. *ΣΠΕΙΡΑ* zal hier door ala (anders gewoonlijk *εἴλη*) moeten vertaald worden. Doch in dat geval moet *Δ*, *in regel* 8, *Α* gelezen worden, daar er geen Ala IV Gallorum bestond. Zijn deze veronderstellingen juist, dan zal de vertaling aldus luiden:

„*Aan Titus Porcius Cornelianus, van Cyrene, den zoon van Porcius Lucilianus (een uitstekend man en een profeet* [1]), *priester van Leucothea, Tribuun van Legioen XV Apollinaris, Tribuun der achtste cohorte van Bataven, Praefect van den tweeden vleugel Ulpia*

---

[1]) De woorden hier in parenthesis geplaatst slaan op den vader van dezen officier. Volgens Festus was een profeet in dezen zin een persoon die een heiligdom onder zijn toezicht had, en de orakels verklaarde. (Stephanus, Thes. Ling. Gr. *voce προφήτος*). De zoon, aan wien dit opschrift gewijd is, was priester van Leucothea, een zeegodin die voornamelijk te Megara, in den Peloponnesus, op Creta, en in Colchis vereerd werd.

Cyrenaica, Praefect van den eersten vleugel der Galliers, Praefect van een vleugel van Dardani, Praefect [eener bende] van Germaansche Exploratores, Procurator van de keizerlijke bezittingen in de provinciën Flaminia, Aemilia en Liguria, Procurator en Praeses der Zee-Alpen."

Het bevel over een bende Exploratores (zie n°. 35) was een hooge rang en stond gelijk met dat over eene Ala, blijkens een opschrift gevonden te Mentz EX PRAEF EXPLORATORVM DIVITIENSIVM MILITIAE QVARTAE EQVES ROMANVS (Orelli 7420b). Equestres militiae waren, zooals wel bekend is, de vier graden van hoofdofficier, die tot den ridderstand verhieven: het primipilaat in een legioen, de praefectura over een cohors van hulptroepen, het tribunaat over een legioens-cohors en de praefectuur over een vleugel ruiterij. Aangezien dus een hoofdofficier die den hoogsten der vier ridderlijke rangen bereikt had (zooals in het boven aangehaald opschrift het geval was), een bende van Exploratoren kon aanvoeren, moet dit een graad van den hoogsten rang geweest zijn.

De Procurator Rei Privatae beheerde het persoonlijk vermogen en de kroongoederen des keizers (Spart. *Sev.* 12; Capitol. *Macr.* 2, 7). Onder hem stonden verscheidene ondergeschikte procurators, die de takken van het finantiewezen in de verschillende provinciën bestuurden, (b. v. PROCVRATOR AD PRAEDIA GALLICANA, en SALTVS DOMITIANI Orelli 2952; Tac. A. IV, 15). De drie districten Flaminia, Aemilia en Liguria, in Noordelijk-Italië gelegen, worden dikwerf samen genoemd. Over de Procuratores der Zee-Alpen, verg. Tac. H. II, 12; III, 42; A. XV, 32. Ook Orelli 3331.

Van de achtste cohorte der Bataven is ons niets bekend. Hoewel de bevelhebber in dit opschrift den titel draagt van *χιλίαρχος* (aan het getal duizend ontleend), dat door Tribuun vertaald wordt, zoo is men daardoor toch niet gerechtigd aan te nemen dat de cohors „miliaria" was. Dat woord *χιλίαρχος* had in den loop der tijden zijn beteekenis verloren, want ook de tribunen

der legioenen worden in Grieksche opschriften chiliarchen genoemd, hoewel de legioenscohorten, de eerste uitgenomen, geen duizend man telden. Daarenboven in de Notitia Dignitatum staan alle cohorten van hulptroepen onder bevel van Tribunen.

Cohors IX Batavorum is ons uit geen enkel opschrift bekend. Sommige handschriften der Notitia evenwel geven Cohors Nona in plaats van Cohors Nova Batavorum (zie bl. 36).

Cohors X Batavorum Miliaria.

N°. 28.

[*Cohors*] $\overline{X}$ BATAV (*orum*) ∞

Een militair diploma van 166 n. C. vermeldt bovenstaande cohorte. Zij was toen gelegerd in Raetia. Dit is tot nog toe de eenige bron waaruit ons haar bestaan bekend wordt, en is als zoodanig van groot belang, daar Tacitus (H. I, 59) slechts van acht Bataafsche cohorten spreekt. — De Batavi en de Hispani waren de eenige volkeren waarvan wij met zekerheid weten dat zij meer dan tien cohorten leverden. Dat minstens vier der Bataafsche cohorten miliariae waren, spreekt voor de krijgshaftigheid van het volk, en geeft ons een bewijs dat het Bataafsche land tamelijk bevolkt moet geweest zijn [1]).

---

[1]) Er bestaat geen zekere regel om den staat der bevolking van een land in het Romeinsche rijk te berekenen, naar het aantal troepen dat het leverde. Doch bij benadering kan men zich in het ruwe daarvan toch eenig denkbeeld vormen. Wil men aannemen dat de vleugel ruiterij en de elf cohorten te gelijk onder de Romeinsche vanen waren, 't geen waarschijnlijk is, dan zouden zij te samen een effectief geleverd hebben van:

de ala miliaria.	1000	man
minstens 4 cohortes miliariae . .	4000	„
7 cohortes van 500.	3500	„
Totaal.	8500	man.

Hierbij reken ik niet de Numerus Exploratorum (wier effectief onbekend is) noch de Bataven die in andere korpsen dienden, wier aantal wel opgewogen zal hebben tegen dat

Wanneer men vorenstaand diploma vergelijkt met dat van 108 n. C. en wil aannemen dat daarin alle troepen die toen in Raetia lagen, genoemd zijn, dan ziet men dat van de vijftien korpsen drie van garnizoen veranderd waren. Daaronder was cohors III Batavorum, die door cohors X Batavorum miliaria vervangen was.

Bovengemeld diploma werd in November 1873 in de overblijfselen van een klein Romeinsch huis gevonden, staande aan den Romeinschen heirweg nabij Regensburg. Het bevindt zich thans in het museum van Regensburg.

N⁰. 29.

.... *Trib. Mil.*
LEGIONIS · X̄ *Praef. Coh...*
BATAORVM ....

P. Sabinus Masc. bl. 118; (van daar Jucundus rec. 3. Cicogn. bl. 51); Gruter 514, 12 „e schedis Metelli", „describebat Metellus"; C. I. L. VI, 3547.

Deze woorden kwamen voor, volgens Sabinus en Jucundus „op het steenwerk van een venster in het kapitool." Gruter zegt slechts „op een gebroken marmeren plaat".

De bovenstaande autoriteiten geven het opschrift LEGIONIS. X̄ BATAORVM in ééne lijn, een bewijs dat ze van elkander kopieerden, daar zulk een legioen een onmogelijkheid is. Waarschijnlijk stonden de woorden als boven, en waren een gedeelte van het opschrift van een officier die een of andere Bataafsche cohorte gecommandeerd had, hetzij als Praefect, hetzij als Tribuun.

---

der vreemde soldaten die in de Bataafsche korpsen aangetroffen konden worden. Wil men dan aannemen dat elk huisgezin gemiddeld één krijger leverde, dan krijgt men dus 8500 families, en schat men elk gezin door elkander op minstens vier personen — en dat getal is zoo laag mogelijk gesteld — dan zou men reeds een bevolking van 34,000 zielen hebben.

Numerus Batavorum Seniorum.

Volgens de Notitia Dignitatum lag er in het begin der vierde eeuw in Italië een korps genaamd Numerus Batavorum Seniorum. Zij volgen in die lijst onmiddelijk op de Heruli, met wie gezamenlijk de Bataven, reeds ten tijde van Julianus, beschreven werden als „de meest strijdlustige krijgslieden in het Romeinsche leger" (miles promptissimus ad bella, Amm. Marc. XXI, 1, 4). Met de Herulen schijnen ze toen ten tijde één korps gevormd te hebben, althans ze hadden één vaandel in het gemeen (Erulorum Batavorumque vexillum, Ibid. XXVII, 1). In welk gedeelte van Italië deze Batavi Seniores gelegerd waren, was niet bekend tot 1873. In de maand Februari van dat jaar, werd er toevallig een Romeinsche sarcophaag ontdekt buiten het kleine stadje Concordia, dat in de vijfde eeuw onder den naam van Colonia Julia Concordia, een der voornaamste steden van Venetië was, en op vijf en dertig mijlen van het oude Aquileja ligt. Deze vondst gaf aanleiding tot verder onderzoek, en weldra werd er een geheel kerkhof ontdekt, bestaande uit een groot aantal marmeren lijkkisten. Oorspronkelijk hadden zij boven den grond gestaan, zooals die op het welbekende Romeinsche kerkhof Aliscamp, bij Arles, doch in den loop der tijden, waren ze onder een diepe laag aarde bedekt geworden, en was hun bestaan geheel en al vergeten.

De kisten, doorgaans twee meters lang, één meter breed en drie kwart meter hoog, waren gesloten met zware deksels; het hoofdeneinde stond meestal in het Westen. Bijna alle waren voorzien van een opschrift, zeer weinigen van een jaartal; het vroegste daarvan was 394 n. C. het laatste 410 n. C; de groote meerderheid dagteekende van de regeering van Arcadius en Honorius. Zes dier kisten bleken het stoffelijk overschot van officieren en soldaten der Batavi Seniores bevat te hebben [1]), en hun opschrif-

[1]) Onder de opschriften aan manschappen van andere troepensoorten gewijd, komt er ook één voor van een MILES DE N . REGIORVM EMESENORVM IVDEORVM (C. I. L. VI, 8764), een korps dat in verband met de Bataven vermeld wordt in Amm. Marcellinus, (XVI, 12) in 365 n. C. in het leger van Julianus.

ten vormen een belangrijke bijdrage tot onzen kennis van het Romeinsche krijgswezen van dien tijd.

Concordia werd in 452 n. C. ingenomen en verwoest door Attila, ten einde zijn leger eenige bezigheid te geven, bij de langdradigheid van het driejarig beleg van Aquileja. Niet onwaarschijnlijk ging toen de Bataafsche numerus te gronde.

Omtrent het ontstaan dezer cohorte kan ik slechts eenige algemeene bemerkingen mededeelen. Gewichtige veranderingen in de organisatie van het Romeinsche leger, werden te weeg gebracht door Constantijn den Grooten. Onder anderen werd de oude formatie in cohorten grootendeels afgeschaft, zoodat er in de Notitia Dignitatum in het geheele rijk nog slechts in het geheel zeven en tachtig cohorten voorkomen. In plaats hiervan werd de infanterie ingedeeld in Numeri, wier sterkte niet met zekerheid kan bepaald worden, doch die vermoedelijk wel niet minder dan een effectief van 500 hoofden zal geweest zijn. Van de Bataven bestonden er nog twee cohorten ten tijden der Notitiae: cohors I Batavorum, die sedert eeuwen in Britannië lag, en cohors Nova Batavorum, die te Passau was gestationeerd. De overige troepen — voor zooverre het land nog een contingent opbracht — waren hervormd in Numeri. Zoo vinden wij in de Notitiae: Numerus Batavorum Seniorum en Numerus Batavorum Juniorum. Deze bijnamen, Seniores en Juniores, doelen natuurlijk niet op den leeftijd der manschappen, maar op de prioriteit van het korps, evenals de Vieille Garde en de Jeune Garde van Napoleon I.

Dat het vroeger zoo groote Bataafsche contingent in het begi der vijfde eeuw tot zulk een gering effectief was afgedaald, laat zich licht verklaren. Een aanzienlijk gedeelte [1]) van het

[1]) Uit de verdeeling der tongvallen in het voormalige Bataafsche gebied, kan men nagaan welk gedeelte in handen der Franken was gevallen. Ongelukkig heb ik Dr. Winkler's uitstekend werk dienaangaande hier niet binnen mijn bereik, en mijn geheugen durf ik op dit punt niet vertrouwen.

land der Bataven was reeds aan de Romeinsche macht ontrukt, en omstreeks 350 in handen der Saliërs gevallen (Zosimus III, 8). En hoewel Julianus een overeenkomst maakte met de Saliërs dat zij in de Romeinsche legers moesten dienen, zoo waren er te weinig Bataven achtergebleven om nog hetzelfde contingent als vroeger te kunnen leveren. De groote massa der bevolking van het overwonnen gedeelte was naar Frankrijk vertrokken, en daar als Laeti gevestigd.

N°. 30.

FLAVIVS SAVINVS DVCE
NARIVS DE NVMERO BATAV
ORVM SEN · IVIXIT ANNOS PM *sic*
CINQVAGINTA ARCAM SIBI
COMPARAVIT DE PROPRIO SVO SI
QVIS EAM APERIRE VOLV
ERIT ESTER INFERAT FIS
CO AVRI PONDO DVA

Bull. Inst. Corrisp. Arch. 1875, bl. 110; Archiv. Venet. X, 110; C. I. L. V. 8759.

Flavius Sabinus ducenarius de numero Batavorum sen(iorum), vixit annos p(lus) m(inus) quinquaginta. Arcam sibi comparavit de proprio suo; si quis eam operire voluerit........ inferat fisco auri pondos duos.

„*Fl. Sabinus, Ducenarius van de bende der Batavi seniores, heeft ongeveer vijftig jaren geleefd. Hij heeft zich deze kist van zijn eigen geld gekocht. Indien iemand zich mocht vermeten haar te openen, zal hij aan de schatkist twee pond goud betalen.*"

Ducenarius was een tamelijk hooge rang in het leger, aangezien hij tweehonderd man commandeerde. Zijn plaats in de militaire hierarchie wordt opgegeven in een passage bij St. Hieronymus contra Joh. Hierosol. XIX (II, 424 Ed. Maur): „Stel u voor dat een persoon die den rang van Tribuun bekleedt, wegens wangedrag gedegradeerd werd van de verschillende rangen, van hoofd-

4

officier af, tót hij eindelijk weder gemeen soldaat is. Wordt hij dan op eens van Tribunn tot soldaat gedegradeerd? Neen, want eerst wordt hij Primicerus, dan Senator, Ducenarius, Centenarius, Biarchus, Circitor, Eques, en eindelijk soldaat." De Codex van Justinianus (XII, 26, 3; verg. Cod. Theod. I, 9, 1) somt de onderlinge getalsverhoudingen dezer rangen op, zooals zij onder de „agentes in rebus" voorkwamen, namelijk: 48 Ducenarii, 200 Centenarii, 250 Biarchi, 300 Circitores, 450 Equites.

N⁰. 31.

IN HAN : C ARCA IAC
ET VRSACI · VS BEACV
S DE NVMERO BATAORV
M SENIORVM QVI VIXIT
ANNOS XXX SISI QVIS EAM VO (*sic*)
LVERIT APERIRE DET IN FISCO AV
RI *li*BRAS DOAS

Door de drie punten in de twee eerste regels loopt een ijzer waarmede de deksel aan de kist bevestigd is.

Bull. Inst. Corr. Arch. 1876, bl. 87; Arch. Ven. X, 118; C. I. L. V, 8776.

In hac arca jacet Ursacius, Biarchus de numero Bata(v)orum Seniorum, qui vixit annos XXX; si quis eam voluerit aperire det in fisco auri (li)bras duas.

„In deze kist ligt Ursacius, Biarchus van de bende der Batavi Seniores, die 30 jaren geleefd heeft. Indien iemand zich mocht vermeten die te openen, zoo betale hij aan de schatkist twee ponden gouds."

De Biarchus was, zooals zijn naam aanduidt (*βίος*, de leeftocht) een officier van administratie, belast met de voeding en verpleging van het korps. In rang stond hij onmiddelijk beneden den Centenarius, die met den centunio van oudere tijden overeenkomt.

N°. 32.

ARCAM VASSIONI CAMPED
NVMERI BATAOR · SEN · QVEM SEPE
LIVIT CONIVX SVANDACCA Q · VIXIT CVM
eO ANN · XXII MILIT · ANN XXXV FERT A
PVD SE ANN LX SI QVIS EAM ARCAM VO
LVFRIT MOVERE VIRIB FISCI DABIT SOL XXV

Bull. Inst. Corr. Arch. 1873, bl. 59, (verg. bl. 96). Ib. 1874 bl. 21; Arch. Ven. VI, 59; Mantovani, Museo Opitergino, 1874, bl. 68; C. I. L. V. 8773.

Regel I misschien beter ARCA MVASSIONI. Regel 3, CONIVX SVANDACA kan ook gelezen worden CONIVXS VANDACA. Op de zijde van het deksel stond het teeken ☧ waaruit blijkt dat de overledenen een Christen was.

Arca Muassioni campid(octoris) numeri Bata(v)orum Sen(iorum); quem sepelivit conjux Suandacca q(uae) vixit cum e(o) ann(os) XXII; milit(avit) ann(os) XXXV, fert apud se ann(os) LX. Si quis eam arcam voluerit movere virib(us) fisci dabit sol(idos) XXV.

„*De kist van Muassionus (of Vassionus), den drilmeester van de bende der Batavi Seniores, die door zijn echtgenoote Suandacca (of Vandacca) begraven is, welke 22 jaar met hem geleefd had. Hij heeft* 35 *jaar gediend, en heeft* 60 *jaren bereikt. Indien iemand deze kist met geweld zal verplaatsen, zal hij aan de schatkist* 25 *solidi boete moeten betalen.*"

Te oordeelen naar de eerbewijzen die hun betoond werden, schijnen de drilmeesters onder de latere keizers, een eenigszins hoogeren rang bekleed te hebben dan in vroegere tijden, toen zij slechts centurions waren. In 359 n. C. althans liet Julianus standbeelden voor hen oprichten ter herinnering aan hun aandeel in een moedigen, nachtelijken uitval bij het beleg van Amida (Campidoctoribus, ut fortium factorum Antesignanis; Amm. Marc.

XIX, 6). Dezelfde schrijver (XV, 3, 10) maakt melding van een zekeren Marinus, Tribunus ex Campidoctoribus.

N°. 33.

FLAVIO LAVNIONIS SEMAFORO
DE NVMERO BATAOR · SENI
ORVM QVI VISSIT ANNOS X....
SI QVIS VOLVERIT OC · ESTE...
LVERIT ARCAM APERIRE P II
AVRI FISCO REDDEBIT

Bullet. Inst. Corr. Arch. 1876, bl. 86; Fiorelli, Note degli Scavi 1876, bl. 130; C. I. L. V. 8752.

Flavio, Launionis [filio], Semaphoro de Numero Bata(v)orum Seniorum, qui vixit annos X..... si quis voluerit..... arcam aperire pondera duo auri fisco reddebit.

„Aan Flavius, den zoon van Launio, Semaphorus van de bende der Batavi Seniores, die X.... jaren geleefd heeft. Indien iemand.... zich mocht vermeten deze kist te openen, moet hij twee ponden gouds aan de schatkist betalen.

Het woord „Semaphorus" komt voor noch in den Thesaurus Graecae Linguae van Stephanus, noch in den latijnschen Lexicon van Forcellini. Volgens de afleiding is het voor een dubbele verklaring vatbaar. Vooreerst was *σῆμα* de tessera militaris [1]) en zou dus de Semaphorus, een tesserarius kunnen zijn. Ten andere beteekent *σῆμα,* meestal in het meervoud gebruikt *τὰ σήματα,* de veldteekens, vaandels, enz. signa militaria, en in dien zin zou dus Semaphorus de woordelijke vertaling zijn van Signifer, (vaandeldrager). Het is niet mogelijk te bepalen wie dezer beide gegraduëerden hier bedoeld kan worden.

---

1) De tessera was een vierkant blokje waarop het wachtwoord, contrasigne, en andere zaken betreffende de orde van den dag geschreven werd. Aan elke centurie was een gegradueerde belast met het rondbrengen van dit blokje, die daaraan den titel van tesserarius outleende. Het was een der mindere rangen van gezagvoerenden.

N°. 34.

FL CARPILIO DOMESTI
DE NVM · BAT · SEN · QVI VI
XIT AN XXX ARCAM · SIBI
DE PROPI SVO CONPAR
SI QViS EA APERI VOLV
DABI FI VIRI AVRI · P · V

Bullet. Inst. Corr. Arch. 1876, bl. 87. C. I. L. V. N°. 8743. *Fl(avio) Carpilio, Domesti(co), de Num(ero) Bat(avorum) Sen(iorum), qui vixit an(nos) XXX; arcam sibi de prop(r)i(o) suo compar(avit); si quis ea(m) aperi(re) volu(erit) dabi(t) Fi(sco)..... auri p(ondus) V.*

„Aan Flavius Carpilius, Domesticus van de bende der Batavi Seniores, die 30 jaren geleefd heeft. Hij heeft zich deze kist met zijn eigen geld gekocht. Indien iemand zich mocht vermeten die te openen, zal hij aan de schatkist moeten geven 5 pond gouds."

De term „Domesticus" komt hier in een geheel nieuwen zin voor. Tot nu toe had men gedacht dat de domestici onder den Comes Domesticus stonden. Hier echter komt een Domesticus voor, geattacheerd aan een numerus van Bataven, en schijnt dus tot het Exercitus Praesentalis te behooren, onder het opperbevel van den Magister Militum.

N°. 35.

FL VICTVRINVS D N
BATAORVM SENIORVM
QVI VIXIT PL M XXXV
EMTA EST ARCA DE PROPRIO
LABORES SVO ET QVI EAM ARCA
APERIRI VOLVERIT IVRE EI MA
NVS PRICIDENTVR AVT FISCO
INFERAT AVRI LIBRA VNA

Bull. Inst. Corr. Arch. 1874, bl. 29 (meer in Bull. etc. 1875,

bl: 108); Arch. Venet. VII, bl. 289. Arch. X, 123; C. I. L. V, 8761.

Fl(avius) Victorinus d(e) N(umero) Bata(v)orum Seniorum qui vixit [*annos*] *pl(us) m(inus) XXXV. Emta est arca de proprio labore suo, et qui eam arca(m) aprerire voluerit jure ei manus pr(ae)cidentur, aut fisco inferat auri libra(m) una(m).*

„*Flavius Victorinus (een krijgsman) van de bende der Batavi Seniores, die ongeveer* 35 *jaren geleefd heeft. Deze kist is gekocht met het geld dat hij zelf verdiend heeft, en wie zich mocht vermeten deze kist te openen, dien zullen van rechtswege de handen afgekapt worden, of hij zal één pond gouds aan de schatkist betalen.*"

Numerus Exploratorum Batavorum Antoninianorum.

Hoewel de Exploratores minder voorkomen in opschriften dan andere troepensoorten, zoo zijn zij toch wel bekend in Romeinsche epigraphie. Zij waren ingedeeld in numeri, een term die geen vaste sterkte aanduidt, en verder gesplitst in centuriën (C. I. L. III, 3254, 3600, 3648). De naam van het korps drukt hun werkkring uit. Gewoonlijk waren zij gelegerd op de grenzen, en alsdan belast zooveel mogelijk te onderzoeken wat bij den vijand omging. Zij moesten aldaar met alle gelegenheden van het terrein, rivieren en bergpassen, bosschen en ravijnen, grondig bekend zijn. Natuurlijk werden vlugge, behendige mannen voor dit korps gekozen, van beproefde scherpzinnigheid en tegenwoordigheid van geest. Op marsch vormden zij de voorhoede, en communiceerden met het leger door middel van rook, vlammen, en teekens in den schors der boomen op den marschlijn gesneden (Plinius, H. N. XXXVI, 19 en 30). Wanneer ze als korps optraden, dan moesten zij weder andere diensten verrichten, b. v. door slim manoeuvreeren met een handvol den vijand dwingen zich

te ontmaskeren, op te stellen en zijn sterkte te toonen; of wel moesten zij vijandelijke troepen op marsch staande houden, totdat het leger tijd had zich op te stellen of af te trekken. Het spreekt vanzelf dat het bevel over zulk een korps tot de hoogste rangen van het leger behoorde, daar het een hooge mate van kennis, ondervinding en oordeel vereischte (zie bl. 44).

N°. 36.

IMPP · CAESS · L · SEPTIMIVS · SEVERVS · PIVS · PERT
M · AVRELIVS · ANTONINVS · AVGG//////////////////////
ANTONIN(I)ANORV
NVMERO EXPL · BAT · CVR · COQVENIDIO · RVF

Cannegieter, de Brittenb. bl. 117; Janssen, Mus. Lugd. X, 2 bl. 78, (Leemans, Animadv. bl. 30); Steiner, C. I. R. 1460; Brambach, C. I. R. 7.

Een opschrift in groote welgevormde letters op een marmeren plaat gebeiteld, gevonden te Roomburg, waar ter plaatse het armamentarium of tuighuis gestaan moet hebben, dat zulk een opvallend figuur vormt op de kaart van Peutinger. Dit schoone stuk bevindt zich thans in het museum van oudheden te Leiden.

Imp(eratores) Caes(ares) L(ucius) Septimius Severus Pius Pert(inax), M(arcus) Aurelius Antoninus, Aug(usti), [et P. Sept. Geta Caes(ar)] Numero Expl(oratorum) Bat(avorum) Antonin(i) anoru(m) cur(ante) Q(uinto) Venidio Ruf(o).

„De keizers Lucius Septimius Severus Pius Pertinax [en] Marcus Aurelius Antoninus, Augusti, [en Publius Septimius Geta, troonopvolger] aan de bende der Bataafsche Verkenners [bijgenaamd] de Antoninianen. [Opgericht] onder toezicht van Quintus Venidius Rufus."

Terzelfder tijd dat de naam van Geta uit dit opschrift weggebeiteld werd, schijnt men er den bijnaam Antoniniani, aan Caracalla ontleend, tusschen de regels ingevoegd te hebben. Opmerkelijk is het dat dit gedenkteeken door de keizers aan het Bataafsche korps is gewijd. Denkelijk hadden zij Septimius Seve-

rus vergezeld op een zijner tochten. Dat deze Verkenners gelegerd waren in hun geboorteland, was ook een vreemd verschijnsel, en in strijd met de gewone politiek der Romeinen, die steeds de hulptroepen uit hun vaderland verwijderden en naar afgelegen gewesten verplaatsten. Deze Bataven moeten dus een zeer vertrouwd korps geweest zijn.

Cohors IV Praetorianorum Pia Vindex.

De Praetoriaansche cohortes werden door Augustus opgericht, met het doel om hem tot lijfwacht te dienen. Drie van de negen cohorten die hij oprichtte, lagen steeds in Rome en betrokken de wacht aan het keizerlijk paleis, de overigen lagen in Italië verspreid, meestal ter plaatse waar de keizer zich somtijds ophield. Onder Tiberius werd er een kamp voor hen te Rome gebouwd (Tac. A. IV, 2; Suet. *Tib.* 37), de castra Praetoria, op Mons Viminalis, toenmaals even buiten de stad. Hierdoor verkregen zij langzamerhand dat gewicht in den staat, waardoor zij zich later zoo berucht maakten. Vitellius vermeerderde hun aantal tot zestien cohorten, van 1000 man elk. Vespasianus bracht hun getal weder terug tot tien (C. I. L. III, bl. 853, D. X); en dit was nog hun sterkte ten tijde van Septimius Severus (Dio Cass. LV, 24). Alle waren cohortes equitatae, waarschijnlijk van tien centuriën voetvolk, en tien turmen ruiterij. Aanvankelijk werden zij gerecruteerd in Etrurië, Umbrië en Latium (Italiae alumni et Romana vera juventus. Tac. H. I, 84). Later werden er ook Spanjaarden, Macedoniërs en Norici in opgenomen, die goed van uiterlijk en gedrag waren (Dio Cass. LXI, 52), en sedert Septimius Severus werden manschappen uit de legioenen en cohortes urbanae, na langen dienst, bij wijze van avancement,

overgeplaatst in de Praetoriaansche cohortes. De voorrechten van het korps waren ontslag na zestien jaren dienst, en hoogere soldij dan alle andere troepen, namelijk twee denariën daags.

N°. 37.

SANCTINIO · PROBINO
MIL · COH · IIII · PR · P · V · > · PATRO
ILI · NAT · BATAVS · QVI · MIL
IN · CASTR · PRAET · VSQVE
DIE · QVA · EXEMPTVS · EST · R
BVS · HVMANIS · STIPEN....
QVI · VIX ANN · XXII · M....
D · XVII · MEMORIAM · FECIT
SANCTINIVS · GENIALIS · HE
RES · ET · FRATER · CVRA · AGENT
FL · NOBILE · ET · VERIO · FELICE
QVOS · SECVNDO · HER · INSTITVIT

Biagi in Oderici Dissert. bl. 314, 7 (vandaar Donati 481, 7, en Orelli 4476); C. I. L. VI, 2548.

Waar dit gedenkteeken gevonden is, wordt niet vermeld, alleen weet men dat het eenmaal berustte in de bibliotheek der Kamaldulsche monniken van St. Gregorius, op den Mons Caelius. Het schijnt verloren gegaan te zijn, althans men weet niet waar het zich tegenwoordig bevindt.

„*Sanctinio Probino, mil(iti) coh(ortis) IV Pr(aetorianorum), P(iae) V(indicis), centuria Patroili, nat(ione) Bata(v)us, qui mil(itavit) in castr(is) Praet(oriis) usque die qua exemptus est r(e)bus humanis stipen(diorum)....., qui vix(it) ann(os) XXII, m(enses)... d(ies) XVII. Memoriam fecit Sanctinius Genialis, heres et frater, cura(m) agent(e) Fl(avio) Nobile et Verio Felice, quos secundo her(edes) instituit.*"

„*Aan Sanctinius Probinus, een soldaat in de vierde Praetoriaansche cohorte, [bijgenaamd] de eerzame, de handhaafster, in de centurie van Patroïlus; van geboorte een Bataaf, die onder de Prae-*

torianen gediend heeft tot op den dag waarop hij uit de menschelijke zaken ontslagen is, [*na*]... *jaren dienst. Hij heeft geleefd* 22 *jaren,* ... *maanden,* 17 *dagen. Sanctinius Genialis, zijn erfgenaam en broeder, heeft dit gedenkteeken doen oprichten, onder toezicht van Flavius Nobilis en Verius Felix, die hij tot zijn tweede erfgenamen benoemd heeft.*"

Hoe deze Bataaf in zulk een jeugdigen leeftijd bij de Praetoriaansche garde kwam te dienen, is niet duidelijk. Wellicht is er een vergissing in de getallen, of wel had hij deze onderscheiding door een of ander feit verdiend. De naam Sanctinius komt nogmaals voor als die van een Decurio in N°. 5.

Bataven in de Legioenen.

Van het oogenblik dat staande legers in zwang kwamen, werd een groot gedeelte der legioenen in de provinciën aangeworven. In den regel werden alleen mannen die het Romeinsche burgerrecht bezaten tot de legioenen toegelaten, doch in tijd van nood werd deze bepaling dikwerf uit het oog verloren. Zoo richtte reeds Julius Caesar Legioen V Alauda op uit bewoners van Transalpijnsch Gallië (Caes. B. C. I. 39), die later door hem gezamenlijk met het Romeinsche burgerrecht vereerd werden. Volgens Tacitus (A. XIII, 7) zond Nero de „recruten, uit de naburige provinciën getrokken," naar het Oosten, ten einde aldaar de leemten in de legioenen te gaan aanvullen, en Suetonius (*Galba*, 10) beweert dat Galba „legioenen en hulptroepen uit het gepeupel der provinciën oprichtte," hetgeen bevestigd wordt door Tacitus, die vermeldt dat Legioen VII op deze wijze in Hispanië gevormd was. (H. II, 11; III, 25) Eindelijk blijkt, eveneens uit Tacitus, dat de Legioenen I, IV, V en XXII, nadat de beste manschap-

pen met Vitellius naar Italië getrokken waren, versterkt en aangevuld werden door lichtingen uit de naburige plaatsen op de grenzen van Gallië (H. II, 57).

Nadat Augustus de Italianen van den krijgsdienst vrijgesteld had [1]), werden alle legioenen, met enkele tijdelijke uitzonderingen, onder de Romeinsche burgers der provinciën aangeworven. Vandaar dat de legioenen door de Romeinen eenigszins als vreemden en barbaren beschouwd werden (vernaculae legiones [2]). Aanvullingen en versterkingen in tijd van oorlog, werden dikwijls getrokken uit de provincie waar het legioen gelegerd was, of wel uit de naburige provinciën.

Legio XXII Primigenia Pia Fidelis.

No. 38.

D · M · TITO
FLAVIO · GERMINO
VETER · LEG · XXII PR
P · F · NATIONE
BATAVS
ANNORVM
L · VLPIVS · ARVATIVS
H · F · C

Jahrb. Alterth. Fr. im Rheinlande, I, 81, 2; Ann. Verein. Nassau. Alterth. en Geschichtsf. III, bl. 238 en IV n°. 52; Steiner, C. I. R. D. et R. 673; Brambach, C. I. R. 1517.

---

[1]) Zij waren vrijgesteld van dienst bij legioenen en ruiterij. In tijd van nood echter hadden er nog lichtingen plaats, zie b. v. Suet. *Nero*, 19, 44; onder Vitellius, Ibid. *Vit.* 15; onder Hadrianus, Renier I. A. 1817; onder M. Aurelius, Orelli-Henzen 5478; onder Philippus, Grut. 152, 4.

[2]) Hygin. II, 25; stelt de Praetorianen tegenover de legioenen, die hij militia provincialis noemt. In Tacitus (H. I, 84) noemen de Praetorianen zich „Romana vera juventus." Een grafschrift van een centurio bij de Praetorianen gaat verder. Deze officier wordt daarin beschreven als QVI COHORTIS CENTVRIAM REGVIT (*sic*) PRAETORIAE FIDVS NON BARBARICAE LEGIONIS. (Orelli-Henzen 6686)

Gevonden in 1841 „am Krantz” te Wiesbaden, en geplaatst in het museum aldaar.

D(is) M(anibus) Tito Flavio Germino, veter(ano) Leg(ionis) XXII Pr(imigeniae), P(iae), F(idelis), natione Bata(v)us; annorum L. Ulpius Arvatius, h(eres), f(aciendum) c(uravit).

„Aan de heilige schimmen der afgestorvenen. Aan Titus Flavius Germinus, een veteraan van Legioen XXII, [bijgenaamd] het eerst-opgerichte, eerzame, getrouwe, van geboorte een Bataaf, oud 50 *jaren. Ulpius Arvatius, zijn erfgenaam, heeft dit laten oprichten.”*

Dat deze Bataaf een Romeinsch burger was, blijkt uit zijn drie namen, die ons tevens bewijzen dat zijn familie het burgerrecht verschuldigd was aan Titus, den zoon van Vespasianus, wiens praenomen en gentilitium hij, volgens Romeinsch gebruik, aangenomen en bij zijn eigen cognomen gevoegd had.

Legioen XXII, waarin hij gediend had, werd door Claudius naar Germanië gezonden, ter vervanging van een der legioenen die naar Britannië vertrokken waren, en had zijn hoofdkwartier te Mentz. Het weigerde den eed van trouw aan Galba, koos partij voor Vitellius, en sloot zich daarna aan bij het leger van Classicus gedurende den Bataafschen opstand. Na dien tijd hoort men niet meer van dit legioen, behalve dat het ten tijde van M. Aurelius door Didius Julianus (later keizer) werd aangevoerd (Spart. *Did. Jul.* 1), en nog steeds in Germanië lag. Tweemaal schijnt het een tamelijk lang verblijf in Neder-Germanië gehouden te hebben. De eerste maal ten tijde van Trajanus, toen het ter vervanging van Legioen I schijnt gekomen te zijn, en aldaar vertoefde van 104—120. De tweede maal moet omtrent 189 of 190 geweest zijn, onder het consulaat van Didius Julianus. Tegels met den stempel LEG XXII PR zijn bij Nijmegen, in den Holledoorn en te Vechten gevonden. In een dier detachementen zal de boven gemelde Bataaf dienst genomen hebben, doch in welken tijd is niet met zekerheid na te gaan, hoewel men mag aannemen dat de naam Ulpius, van den erfgenaam, op de regeering van Trajanus duidt.

N⁰. 39.

D. *M.*

ET · MEMORIAE · AET*er*
NAE · CELERINI · FIDE*lis*
CIVIS · BATAVI · MIL · L*eg*
XXX · EXACTI · PROC · P · L*ug*
*q*VI · VIXIT · ANN · XXXXI *Mo*
RIENS · RELIQVIT · SVPER*sti*
TES · LIBEROS · TRES · CEL*e*
RINIVS · AVGEND*us*
VIR · A · MILL · FRATRI · *Pi*
*i*SSIMO · ET · MATVR*ini*
A · PIA · CONIVGI · CA
RISSIMO · FACIEN
DVM · CVRAVERVNT
*e*T · SVB · ASCIA · DEDICAV*e*
RVNT

Artaud, Notice du Mus. de Lyon, bl. 44; Spon. Ant. et Cur. de la ville de Lyon, uitg. Renier, bl. 306; Renier, Mél. d'Epigr. bl. 212; Boissieu, Inscr. de Lyon, VIII, bl. 334; Henzen-Orelli, 6816.

D(is) M(anibus) et memoriae aet[er]nae Celerinii Fide[lis], civis Batavi, mil(itis) L[eg](ionis) XXX, Exacti Proc(uratoris) P(rovinicae) L[ug](dunensis), [q]ui vixit ann(os) XXXXI; [mo]riens reliquit super[sti]tes liberos tres. Cel[e]rinius Augendus, vir a mil(itiis), fratri [pii]ssimo, et Matur[ini]a pia conjugi, carissimo faciendum curaverunt, [e]t sub ascia dedicav[e]runt.

„Aan de heilige schimmen der afgestorvenen en de eeuwige nagedachtenis van Celerinius Fidelis, een Bataafsch burger [d. w. z. een Romeinsch burger van geboorte een Bataaf], soldaat in het dertigste legioen, Exactus van den Procurator der provincie Lugdunensis, die 41 jaren geleefd heeft. Bij zijn overlijden liet hij drie kinderen na. Celerinius Augendus, een hoofdofficier, heeft dit voor zijn zeer deugdzamen broeder en de trouwe Maturinia voor haar

zeer geliefden gemaal doen oprichten en onder het houweel laten inwijden" [1]).

Het woord Exactus (regel 4) komt, meen ik, nergens elders voor. Een ander opschrift te Lyon gevonden (Boissieu, Inscr. de Lyon, VII, 12, bl. 253) geeft de uitdrukking „Exacta Procuratoris:" beide vormen zijn ontaalkundig samengestelde zelfstandignaamwoorden, verbasterd van de spreekwijzen „abactis", „exactis". Waarschijnlijk beduidt het dezelfde betrekking die in een ander opschrift van Lyon (Spon, uitg. Renier, bl. 294) „Cornicularius Procuratoris" genoemd wordt, en door een Eques bekleed werd. De rang van den broeder, „vir a militiis," geeft te kennen dat hij een of meer van de vier graden bekleed had, die in het leger als militiae equestres, rangen van hoofdofficier, bekend stonden, namelijk Primipilus in een legioenscohorte, Praefect eener hulpcohorte, Tribun eener legioenscohorte, en Praefect van een vleugel ruiterij.

Legioen XXX, waarin boven gemelde Bataaf gediend had, werd opgericht door Trajanus, ter vervanging van Legioen XV Primigenia, dat hij met Legioen XV Apollinaris vereenigd had. Het werd dan ook naar dien keizer bijgenaamd Ulpia Victrix. Ter vervanging van Legio XV Primigenia, werd het terstond naar Neder-Germanië gezonden, tot bezetting der sterkten langs den Rijn. Volgens Ptolomaeus (Geogr. II, 9) lag het „sub Vetera", d. w. z. op de hoogten nabij Xanten: op den Furstemberg, Moenderberg, en nabij Birten. Detachementen van dit legioen lagen in en om Nijmegen; althans te Wielder, Beek, Ubbergen, op den Hoenderberg, en in het Neder-Rijksche woud, zijn tallooze stee-

---

[1]) De uitdrukking „sub ascia dedicare" komt zelden voor op Romeinsche grafschriften in Italie gevonden, doch is zeer algemeen in de Provincia Lugdunensis, vergezeld van de afbeelding van een pikhouweel. Het schijnt een metonymische uitdrukking te zijn voor „sub manibus opificum", en beteekent dat het grafmonument was ingewijd, door er een lijk in bij te zetten, nog vóór het voltooid was, en dat het dus onschendbaar werd. Volgens een andere opvatting zou deze formule te kennen geven dat de erfgenamen zich het recht voorbehielden het graf te kunnen veranderen, wat onder gewone omstandigheden slechts met verlof van het Collegium Pontificum kon geschieden.

nen met den stempel LEG XXX . V . V . opgedolven. Ook in de grondslagen van het huis te Britten, te Arentsburg, bij Voorburg, te Wijk bij Duurstede, en nog op andere plaatsen in het land der Bataven, heeft men tegels met dit zelfde merk gevonden.

Wellicht is de naam Legio Truncesiman, welke in de Notitia Dignitatum voorkomt als die van een legioen in Gallië gestationeerd, een schrijffout voor Tricesimana, een vermoeden dat versterkt wordt door een aanzienlijke hoeveelheid in Frankrijk gevonden opschriften op Legioen XXX betrekking hebbende. Dit zoude ons bij benadering den tijd doen kennen waartoe bovenstaand opschrift behoort, namelijk het einde der vierde of het begin der vijfde eeuw.

In het museum te Bonn bevindt zich een bronzen plaat, waarop vijftien namen voorkomen van soldaten, die behoorden tot Legioen I, Minerva, en Legioen XXX. Daaronder bevindt zich de volgende:

VAL · FELICISS · N · B

Professor Mommsen (Jahrb. f. Alterh Fr. im Rheinl. 1879, LXVII, bl. 48), stelt voor te lezen „*Val*(*erius*) *Feliciss*(*imus*) *N*(*umero*) *B*(*atavorum*), d. i. *Valerius Felicissimus, uit de bende der Bataven.*" Waarschijnlijk waren dit de namen van manschappen, die een wijgeschenk geofferd hadden. Het bevat geen datum, doch uit de namen mag men afleiden dat het tot het eind der derde eeuw behoort.

Men beweert dat dit voorwerp gevonden is bij Mentz, doch daar beide daarop genoemde legioenen in Neder-Germanië lagen, is dit niet waarschijnlijk.

Corporis Custodes.

Onder de eerste keizers bestond er te Rome een lijfwacht, die „de Germanen" genoemd werd [1], doch die alleen Suetonius [2]) op één plaats als „de Bataven" beschrijft. Dit korps, van welks organisatie wij tot nog toe nagenoeg niets weten, bestond uit mannen van Germaanschen oorsprong, hoofdzakelijk uit Bataven, althans van de acht tot ons gekomene opschriften die op hen betrekking hebben, zijn er vier aan Bataven gewijd. De vier overige maken gewag van een Fries [3]), een Frisaevo [4]) een Baetasiër [5]) en een Ubiër [6]).

Te oordeelen naar de namen der manschappen en andere kenteekenen, zou men geneigd zijn te vermoeden dat dit korps oorspronkelijk voor een groot gedeelte uit slaven en vrijgelatenen moet bestaan hebben. Zoo vormde het niet een cohorte [7]), en was niet gesplitst in centuriën, maar in decuriën, onder bevel van Decurions, die of vrije mannen schijnen geweest te zijn, en latijn-

---

1) Tac. A. 1, 24; XV, 58; Dio Cass. LVI, 23; Fl. Joseph. B. J. XIX, 1; Suet. *Gal.* 12.

2) Suet. *Calig.* 43.

3) Gruter 600, 12.

4) Ibid. 600, 13. De Frisaevones waren een stam van Friezen. Cohors I Frisaevonum was lange jaren in Britannië gelegerd (C. I. L. III, D. XXIII en D. XXX).

5) Orelli-Henzen 7420 a, ττ. De Baetasiërs waren een Belgische stam, en woonden in het tegenwoordige Brabant en Vlaanderen.

6) Ibid. 7420, a, σσ. De Ubiërs bewoonden het land van Keulen. — Er bestaat nog een fragment van een opschrift op deze lijfwacht betrekking bebbende (Doni, Cl. VI, 102); daarop ontbreken 's mans naam en geboorteland. Eindelijk is er nog een opschrift gevonden te Albano, bij Rome, dat ik hier voluit bijvoeg, hoewel het geen Bataaf vermeldt, omdat het een man „Corporis Custos" noemt, die zeker een Germaansche slaaf was:

MACER
TI · GERMANICI
GERMANVS
CORPORE CVSTOS ·

Dit opschrift komt voor in Reines. Synt. Inscr. Ant. cl. IX, 30.

7) Suetonius bezigt deze uitdrukking éénmaal, blijkbaar onjuist. In *Calig.* 43, zegt hij dan ook „Numerus Batavorum." Hoe het korps officieel beschreven werd, is onbekend.

sche namen dragen, als Pacatus (N°. 40), Albanus en Montanus (N°. 41), Spiculus (N°. 42), Rabutus (N°. 43); of wel slaven of vrijgelatenen als Syneros (Orelli-Herzen, 7420, a, σσ); en Gnostus (Ibid. 7420, a, ττ). De overige decuriones Germanorum die in opschriften voorkomen (Gruter, 603, 1, 3), en de curator Germanorum (Mur. 119, 1) hebben betrekking op de Germaansche huisslaven der keizers, daar het woord Corporis Custos bij hen niet genoemd, en er ook geen melding gemaakt wordt van het Collegium Germanorum. Verder is ons weinig van het kader der Germaansche garde bekend, alleen zegt Fl. Josephus dat zij [in het jaar 41 n. C.] aangevoerd werden door den Tribuun (χιλιάρχος) Sabinus, een man die niet aan hun hoofd gesteld was om zijn moed of edele geboorte (aangezien hij een zwaardvechter was), maar alleen uit hoofde zijner lichaamskracht (Fl. Joseph. B. J. XIX, 1, § 15). Een Censor Decuriae komt voor onder N°. 42 in deze verzameling.

Een verdere bijzonderheid van dit korps is, dat de manschappen in een Collegium vereenigd waren, Collegium Germanorum genoemd [1]). Hieraan was wellicht de titel der Decurion's ontleend, daar alle colleges ingedeeld waren in afdeelingen van tien man [2]). Opmerkelijk is het dat de beide Friezen (Gruter, 600, 12 en 13) niet tot dit collegium schijnen behoord te hebben, terwijl de Baetasiër, die geen Germaan was [3]), zich er lid van noemt.

De Germaansche lijfwacht werd opgericht door Augustus (Suet. *Oct.* 49), volgens de gewoonte van wantrouwende tyrannen, die zich bij voorkeur van vreemde huurlingen omringen, daar deze geen aandeel nemen in de inwendige aangelegenheden van het rijk. Zij werd door hem ontbonden na den nederlaag van Varus, in Germanië, hetzij omdat de keizer de Germanen niet langer ver-

[1]) Dat slaven zich in collegia vereenigden blijkt reeds uit Plautus, *Asinaria*, *a*, III, *s*, 2. 10, waar Leonida aldus tot zijn medeslaaf Libanus spreekt: „Id virtute hujus collegii, meaque comitate factum est."

[2]) Cicero, Verr. III, 79; Tac. A, XIII, 27; Scholiast op Juvenal. Sat. V, 3

[3]) Zie noot 5, bl. 64.

trouwde, hetzij dat hunne tegenwoordigheid hem toen hinderlijk was. De manschappen werden bij die gelegenheid verbannen naar de eilanden op de kusten van Italië, (Dio Cass. LVI, 24). Onder Tiberius was dit korps evenwel weder hersteld, want Tacitus (A. I, 24) noemt onder de troepen die Drusus naar Pannonië vergezelden, ten einde den opstand onder de aldaar gelegerde legioenen te dempen: „den kern (robora) der Germanen, die toen de keizerlijke lijfwacht vormden," (verg. Dio Cass. LVII, 4).

Van Caligula's „Bataafsche bende" wordt bepaald gewag gemaakt door Suetonius, die ons de merkwaardige bijzonderheid mededeelt, dat deze vorst, toen hij naar Germanië wenschte te gaan, het voorwendsel aangreep van zijn Bataafsche lijfwacht aldaar voltallig te willen maken [1]). Tevens zien wij uit denzelfden schrijver (Suet. *Cal.* 58), en uit Flavius Josephus (B. J. XIX, 1), met welk een blinde trouw de lijfwacht aan dien krankzinnigen tyran gehecht was. Dat de Germaansche lijfwacht een der werktuigen van Nero's wreedheid was, ziet men uit Tacitus (A. XV, 38). Ook onder Vitellius speelde zij nog een groote rol. Zij overwon de partij van Vespasianus bij het tegenwoordige meer Fodi (Tac. H. III, 69), en toen de Flavianen zich in het Kapitool versterkten, met Sabinus, den prefect van Rome, aan het hoofd, waren het de Germanen, die dit aloude heiligdom bestormden en in brand staken (Fl. Joseph. B. J. IV, 4; Hegesippus, de Exc. Urb. Hierosol. IV, 32, waar hij ze „praeferoces immanitate gentis" noemt). Het was een dier lijfwachten, die, toen de gevallen Vitellius door de soldaten beleedigd en gemarteld werd, zijn meester den laatsten dienst van trouw bewees, door hem den doodsteek te geven, met de woorden: „Ik zal u de eenige hulp verleenen die in mijne macht is" (Dio Cass. LXV, 21). Eindelijk werd deze lijfwacht door Galba, als een maatregel van bezuiniging

[1]) „Numerus Batavorum quos circa se habebat" (Suet. *Cal.* 43.) Verder ook Germani „de custodia" en „Germani corporis custodes", Ibid. id. 55. — Dat Germania Inferior ook het Eiland der Bataven insloot, zal ik wel niemand behoeven te herinneren. Het was dan ook daarheen dat Caligula zich begaf.

afgedankt, en de manschappen zonder schadevergoeding naar hun land teruggezonden (Suet. *Gal.* 12 [1]). Inderdaad van dat tijdperk af verdwijnt ze uit de geschiedenis. De geloftesteen derhalve, gewijd door een „immunis" SANCTISSIMO HERCVLI INVICTO CORPOR · CVSTODIARIOR (Orelli 1541) en gedagteekend met een consulaat dat in het jaar 104 n. C. viel, kan niet op de Bataafsche lijfwacht slaan, doch heeft betrekking op een der gardekorpsen, waarvan de latere keizers zich omringden (Verg. Herod. IV, 13; Jul. Capitol. *Max et Balb.* 13, 14).

Het effectief dezer bende wordt nergens vermeld, want wanneer Suetonius (*Gal.* 12) haar beschrijft als een cohors zal dit wel als een onnauwkeurige uitdrukking moeten beschouwd worden. Uit sommige feiten in hare geschiedenis evenwel kan men nagaan dat ze van belangrijke sterkte moet geweest zijn. Zoo was de keur der manschappen voldoende om als onafhankelijk korps aan een veldtocht deel te nemen (Tac. A. I, 24), want aan te nemen dat zij als eskorte van den veldheer medetrokken, is in strijd met den geest van de aangeduide woorden van Tacitus. In een andere passage van denzelfden schrijver (H. III, 69) lezen wij dat de Germaansche lijfwacht, een halve eeuw later, een legerafdeeling van Vespasianus versloeg. Haar effectief kan dus zeker niet minder dan duizend hoofden geweest zijn, en zoo zou men zich dan ook kunnen verklaren waarom Suetonius eenmaal ten haren opzichte het woord cohorte bezigt. Uit dien term en uit het woord δορυφόροι [2]), speerdragers, piekeniers, dat de Grieksche schrijvers gebruiken, blijkt het dat de Corporis Cus-

---

[1]) Deze woorden klinken eenigszins vreemd met betrekking op slaven, daar men daar anders over beschikken kon, indien men ze wilde verwijderen, en die daarenboven op geen schadevergoeding konden aanspraak maken. Het kan zijn òf dat de slaven hun vrijheid verkregen wanneer zij in dit korps ingelijfd werden, — 't geen mij meer dan waarschijnlijk voorkomt — of wel dat bovenstaande woorden op de vrije mannen in het korps sloegen. En dat er zich vrijgeboren mannen in bevonden blijkt niet alleen uit het opschrift n°. 43, maar ook uit het door Suetonius vermelde feit, dat Caligula zijn Germaansche lijfwacht in Germanië ging voltallig maken.

[2]) Waren ze speerruiters geweest dán zouden ze κοντοφόροι genoemd zijn.

todes infanterie waren, en Flavius Josephus (B. J. III, 6) voegt er bij dat ze met speer en schild gewapend waren. Misschien waren er ook eenige ruiters geattacheerd aan dit korps, althans Dio Cassius (LXI, 6) vermeldt dat beredene lijfwachten van Nero, (*οἱ ἱππεῖς οἱ σωματοφύλακες*), bij zekere gelegenheid in de spelen te Rome, 300 leeuwen en 400 beren met speren doodden [1]). Het kan evenwel zijn dat deze ruiters Praetorianen waren. Volgens Suetonius (*Gal.* 12) was de Germaansche garde gelegerd te Rome, in een kamp dat dicht bij de tuinen van Dolabella lag, doch de ligging dier tuinen is ons onbekend. Hun begraafplaats schijnt aan de Via Aurelia, even buiten de Porta San Pancrazio, geweest te zijn. Daar althans, nabij de villa Doria Pamfili, zijn alle opschriften gevonden die op dit korps betrekking hebben.

Ook bij de keizerinnen betrokken de Corporis Custodes de wacht, althans van Agrippina, de moeder van Nero, is dit bekend. Deze eer werd evenwel door dien keizer ontnomen, in het eerste jaar zijner regeering [2]). Zij moet deze wacht dus reeds gedurende het leven van haar gemaal Claudius gehad hebben.

N⁰. 40.

PAETINVS
TI · CLAVD
CAISAR · AVG
CORP · CVST
DEC PACATI
NAT BATAVS
VIX · ANN · XX
H S E
POS · VIRVS · DEC · PACATI
H EIVS · EX · COL · GERMA...

[1]) De man Felix, Ti. Claudii Germanici Eques (Mur. 922, 35), was een keizerlijke slaaf, evenals de andere Germanen wier grafschriften in dat Columbarium gevonden zijn (Mur. 922, 31, 37, 39). Waren zij Corporis Custodes geweest dan zou dit op hun grafschriften vermeld zijn,

[2]) Abducta militum et Germanorum statione. Suet. *Nero* 34; Tac. A. XIV, 18; Dio Cass. LXI, 8.

Bull. Inst. di Corr. Arch. 1858, bl. 106; Orelli-Henzen 7420, a, ϱϱ.

Paetinus, Ti(berii) Claud(ii) Caesar(is) Aug(usti) corp(oris) cust(os), dec(uria) Pacati, nat(ione) Bata(v)us, vix(it) ann(os) XX, h(ic) s(itus) e(st). [Titulum] pos(uit) Virus, dec(uria) Pacati. H(eres) ejus ex col(legio) Germa(norum).

„Paetinus, een soldaat in de lijfwacht van keizer Tiberius Claudius Caesar, uit de decuria van Pacatius, een Bataaf van geboorte, die 20 *jaren geleefd heeft, ligt hier. Dit [opschrift] is [hier] geplaatst door Virus, uit de decuria van Pacatus, zijn erfgenaam, uit het college der Germanen."*

Paetinus was de bijnaam der gens Fulvia, een beroemd plebejisch geslacht, waaruit Aelia Paetina, de tweede vrouw van keizer Claudius, gesproten was, (Suet. *Claud.* 26, 27). Aan haar ontleende deze Bataaf gewis zijn naam.

N⁰. 41.

ALCIMACHVS
NERONIS · CLAVD
CAISAR · AVG · GER
CORPOR CVST
DEC ALBANI
VIX ANN XXXV
H S E POSVIT
BATAVVS DEC MONTANI
HER EIVS EX COLL GER

Muratori 923, 5, onnauwkeurig; Doni, Inscr. Ant. uitg. Gorius Cl. VI, n⁰. 100, bl. 251; Reines, Synt. Inscr. Ant. Cl. X, 73; Fabretti, Ins. Ant. X, 97; Orelli, 3538.

Alcimachus, Neronis Claud(ii) Caesar(is) Aug(usti) Ger(manici) corpor(is) cust(os), dec(uria) Albani, vix(it) ann(os) XXXV, h(ic) s(itus) e(st). [Titulum] posuit Batavus, dec(uria) Montani, her(es) ejus ex Coll(egio) Ger(manorum).

„Alcimachus, een soldaat in de lijfwacht van Nero Claudius

Caesar Augustus Germanicus, uit de decuria van Albanus, die 35 jaren geleefd heeft, ligt hier begraven. [Dit opschrift) is [hier] geplaatst door een Bataaf [1]*), uit de decuria van Montanus, zijn erfgenaam uit het college der Germanen."*

De naam Alcimachus is Grieksch, en behoort, evenals Chloreus en Diadumenus, in het volgende opschrift, tot de phantasienamen die de Romeinen bij voorkeur aan hunne slaven gaven. — Een slaaf kon geen eigendom bezitten, want al wat hij verwierf, behoorde rechtens aan zijn meester toe. Het was hem wel veroorloofd een peculium te verzamelen, doch hij kon niet erven, noch bij erfenis vermaken. Derhalve indien bovengenoemde Alcimachus oorspronkelijk een slaaf was, dan moeten er zekere wijzigingen hebben plaats gegrepen in zijn maatschappelijken toestand, door het dienen in deze lijfwacht, daar hij zijn eigendom in erfenis vermaakt aan een vriend.

N°. 42.

TI CLAVDIVS
CHLOREVS
NERONIS CLAVDI
CAESARIS AVG
CORPORIS CVSTOS
DEC SPICVLI
NATIONE BATAVS
VIX ANN XL H S E POSVERVNT
TI CLAVDIVS DIADVMENVS ET
CENSOR DEC SPICVLI
HEREDES EIVS EX
COLLEGIO GERMANORVM

Fabretti, Inscr. Ant. X, n°. 98; Doni, Inscr. Ant. uitg. Gorius, Cl. VI, n°. 101, bl. 251; Gudius, Inscr. Ant. 161, 5; Reines. Synt. Inscr. Ant. Cl. X, 74.

---

[1]) De naam van dezen Bataaf schijnt bij vergissing door den steenhouwer uitgelaten te zijn.

Ti(berius) Claudius Chloreus, Neronis Claudi Caesaris Aug(usti) corporis custos, De(curia) Spiculi, natione Bata(v)us, vix(it) ann(os) XL; h(ic) s(itus) e(st). [Titulum] posuerunt Ti(berius) Claudius Diadumenus et Censor, Dec(uria) Spiculi, heredes ejus ex collegio Germanorum.

„Tiberius Claudius Chloreus, een soldaat in de lijfwacht van Nero Claudius Caesar Augustus, uit de decuria van Spiculus, van geboorte een Bataaf, die 40 *jaren geleefd heeft, is hier begraven. [Deze gedenksteen] is hier geplaatst door Tiberius Claudius Diadumenus en door den Censor der decuria van Spiculus, zijne erfgenamen uit het college der Germanen."*

Fabretti vermeldt niet waar dit opschrift gevonden is, doch zegt dat het in zijn tijd zich bevond in de villa der familie della Torre, aan de oude Via Aurelia. In zijn werk over den kolom van Trajanus (I, VII, bl. 163), deelt hij mede dat deze steen, met twee andere, gemetseld was in den muur van een wijngaard, in de Via dei Fornaci, aan den voet van den Mons Janiculum. — Donius ontving een afschrift van den beroemden Jezuïet Menestrier, en teekende er bij aan dat dit opschrift gevonden was buiten de Porta Janiculensis, in den wijngaard der familie Ginetti. — Gudius zegt dat het gevonden werd in de Via dei Fornaci, tusschen de oude en de nieuwe Via Aurelia.

Blijkens hunne namen waren de bovenvermelde Bataven Tiberius Claudius Chloreus, en Tiberius Claudius Diadumenus, zijn erfgenaam, beiden vrijgelatenen van keizer Claudius. Volgens Romeinsch gebruik hadden zij bij hunne vrijlating, het praenomen en nomen van hun meester aangenomen, en plaatsten die vóór den naam dien zij als slaven gedragen hadden.

De Censor van een Collegium verrichtte, op kleinere schaal, eenige der werkzaamheden, waarmede de ambtenaar van denzelfden titel in den staat belast was, zooals het beheer over het eigendom, de controle van het finantiewezen en dergelijke zaken meer.

N⁰. 43.

NOBILIS
MILES · IMPERA
NERONIS · AVG
CORP · CVST
DEC · RABVTI
NAT · BATAVS
MILIT · ANN · II
VIX · AN · XX · H · S · E
POSVIT · BAEBIVS
D RABVTI HERES

Bull. del Inst. di Corr. Archeol. 1856, bl. 107; Orelli-Henzen, 7420. a, σ σ.

Nobilis, miles, Impera(toris) Neronis Aug(usti), Corp(oris) cust(os), de(curia) Rabuti, nat(ione) Bata(v)us, milit(avit) ann(os) II, vix(it) an(nos) XX. H(ic) s(itus) e(st). [Titulum] posuit Baebius d(ecuria) Rabuti, heres.

„Nobilis, een soldaat in de lijfwacht van keizer Nero Augustus, in de decuria van Rabutus, van geboorte een Bataaf, die 2 jaren gediend, en 20 jaren geleefd heeft, is hier begraven. [Deze steen] is [hier] geplaatst door Baebius, uit de decuria van Rabutus, zijn erfgenaam."

Deze Bataaf was klaarblijkelijk geen slaaf, daar hij zich MILES noemt, en den term MILITAVIT gebruikt. Ook was hij geen lid van het Collegium Germanorum, dat voornamelijk (of uitsluitend?) uit vrijgelatenen en slaven schijnt bestaan te hebben. Er bestaat evenwel een grafschrift van een zekeren Phoebus, een Baetasiër van geboorte [1]), die in dezelfde decuria als bovengemelde Nobilis diende, te weten die van Rabutus. Deze persoon draagt een dier Grieksche namen, zoo gewoon onder Romeinsche slaven; hij was daarenboven lid van het Collegium Germanorum,

---

[1]) Zie noot 5 bl. 64.

en toch worden zijn dienstjaren op dezelfde wijze opgegeven als bij de militairen: MIL · A · VIII. De oplossing van deze raadselachtige anomalie, moet ik aan meer bevoegden overlaten. „Davus sum, non Oedipus".

AANHANGSEL.

N°. 44.

VALENS · GERMANVS · GERMANICI
ANVS · TI · CAESARIS · AVG · NAT ·
BATAVS · VIXIT · AN · XXV

Muratori 922, 44; Gori Inscr. Antiq. Donianae, Cl. VII, n°. 125, bl. 299, „overgenomen uit een oud handschrift."

Dit opschrift, met vele andere van denzelfden aard, alle betrekking hebbende op vrijgelatenen der eerste keizerlijke familiën, werd gevonden in de begraafplaatsen en columbaria onder de muren der stad Rome, tusschen de Via Appia en de Via Latina.

Valens Germanus Germanicianus Ti(berii) Caesaris Aug(usti) nat(ione) Batav(u)s, vixit an(nos) XXV.

„Valens de Germaan, [de gewezen slaaf] van Germanicus, [daarna] van keizer Tiberius, van geboorte een Bataaf. Hij heeft 25 *jaren geleefd."*

Deze Bataafsche slaaf moet een afstammeling geweest zijn van de krijgsgevangenen, die de Romeinen bij de overmeestering van het eiland der Bataven gemaakt en naar Rome gevoerd hadden. Onze voor „Bataafsche vrijheid" opgewondene voorvaderen, schijnen zich het vleiende denkbeeld voorgespiegeld te hebben, dat de Bataven nimmer door de Romeinen overwonnen waren, doch met het machtige Rome op gelijken voet onderhandeld, en dat verbond gesloten hadden, waarvan Tacitus (Germ. 29) ge-

wag maakt. Maar hiertegen strijdt het feit (en „facts are stubborn arguments"), dat er onder de eerste keizers nog Bataafsche slaven te Rome waren, getuigen de Bataafsche lijfwacht en de huisslaven, waarvan het bovenstaande wel is waar hét eenig voorbeeld is dat wij bezitten. Wanneer de Bataven onderworpen werden, hebben de Romeinsche geschiedschrijvers die tot ons gekomen zijn, niet noodig geacht te boeken. Waarschijnlijk was het onder de regeering van Augustus, aangezien noch Caesar, noch diens legioenen ooit den Bataafschen bodem betraden [1]), en het eiland der Bataven toch reeds in het jaar 12 v C. tot basis der operatiën van Drusus tegen de Germanen diende. Ook liet dezelfde jeugdige vorst reeds toen op het eiland forten bouwen (Florus V, 12), en de bekende naar hem genoemde gracht totstandbrengen (Suet. *Claud.* 1).

De bovengemelde Valens had behoord tot de slaven van Germanicus, blijkens zijn naam Germanicianus, want het was gegebruikelijk dat slaven, wanneer zij door sterfgeval van heer veranderden, den naam huns vorigen meesters aannamen met bijvoeging van den uitgang *anus:* dus van Germanicus, Germanicianus (Cannegieter, de Mut. Rom. Nom. bl. 54; Jahn. Specil. Epigr. bl. 92).

N°. 45.

T · BATA
VR · ATE
COC · AV
G · VOT
S · L · A · FE

---

[1]) Napoleon III beweert in zijn „Vie de César," dat Caesar de Usipeten en Tenctren bij het tegenwoordige fort St.-Andries zou verslagen hebben. Caesar namelijk schrijft dat deze overwinning plaats greep „ad confluentes Mosae et Rheni," en naar alle waarschijnlijkheid heeft er vroeger op dat punt een vereeniging van Maas en Waal bestaan. Doch kolonel von Cohausen (Jahrb. f. Alterth. im Rheinlande, XLIII, bl. 44 en volgg.) is van oordeel dat bovengemelde nederlaag der Usipeten in het Nederrijksche Woud moet

Hodgson, Hist. of Northumb. II, p. III, bl. 237, hij had er een opschrift van ontvangen van Rich. Matthews, den squire der grondbezitting waar dit voorwerp gevonden was; Bruce stuurde een afschrift aan Hübner, die het plaatste in C. I. L. VII, 350; Bruce, Lapid. Septemtr., bl. 424, n°. 833.

T(errae) Batav(o)rum) Ateius Coc(ceanus) Aug(ustanus) v(oto) s(olutus) l(ibens) a(nimo) fe(cit).

„*Aan het land der Bataven heeft Ateius Cocceanus Augustanus ter voldoening zijner gelofte, dit met een dankbaar hart opgericht.*"

Deze geloftesteen werd gevonden in 1803, te Old Carlisle, onder de overblijfselen van een der kampen, aan den wal van Hadrianus, welks Romeinsche naam onbekend is. Het ligt elf Engelsche mijlen van Carlisle en twee van Wigton, en was een groot vierkant kamp, met vier poorten en een dubbele gracht; de overblijfselen zijner wallen, en van gebouwen binnen het *enceinte*, zijn nog duidelijk zichtbaar. Blijkens opschriften, aldaar gevonden, schijnt de Ala Augusta, ook beschreven als Ala Augusta ob virtutem appellata, te dezer plaatse gestationeerd geweest te zijn.

Waarschijnlijk was de in dezen geloftesteen genoemde persoon een Bataaf, en, daar dit opschrift in een kamp gevonden is, moet hij meer dan waarschijnlijk een militair geweest zijn, die aldaar te een of anderen tijd was gelegerd geweest. Opschriften, aan het vaderland of aan den vaderlandschen bodem gewijd, zijn geenszins ongewoon, getuige b. v. GENIO TERRAE BRITANNICAE, gevonden in het Zuiden van Schotland, en opgericht door een centurio van Legio II Augusta, M. Coccei(us of Cocceianus), Firmus genaamd, (C. I. L. VII, 113); TELLVRI GILVAE (dat is Gilva Colonia Mauritaniae Caesariensis, Orelli-Henzen 5344); I · O · M · TERRAE DACIAE GENIO · P · R · ET COMMERCI (C. I. L. III, 1351) en menig ander voorbeeld.

---

plaats gegrepen hebben, en toont aan hoe Caesar, die met den loop der rivieren in deze streken geheel onbekend was, in de bovenaangehaalde woorden niet op die plaats kan gedoeld hebben.

N°. 46.

.. LAILON
MADD GARISI
ANVS BATAVS

Theod. Hons, Vorläuf. Mittheil. ü. d. mineral-Quelle Heilstein, bl. 18, pl. 1, n°. 3; Lersch, Correspondenzbl. ärzl. Verein. Rheinpreuss. 1873, April n°. 11, bl. 32; Ann. Verein. f. Nassau Alterthk. u. Gesch. 1874, bl. 214.

Bovenstaand opschrift komt voor op een gedeelte van een altaar. Het werd in 1825 gevonden op 7½ mijl afstand van Aken, nabij eene minerale bron, Heilstein genaamd, niet ver van de dorpen Wollseifen en Gemünd. Waar dit stuk zich thans bevindt, is onbekend. De vele Romeinsche oudheden bij deze bron gevonden, bewijzen dat zij door de Romeinen gebruikt werd. Waarschijnlijk was dit altaar aan de nymphen gewijd, evenals een ander te dier plaatse opgedolven (Annalen, als boven, bl. 213). Professor Becker merkt aan dat de letters MADD (regel 2) hoogst waarschijnlijk behooren tot den naam van den persoon wiens cognomen Carisianus zal moeten zijn, en niet Garisianus, zooals het opschrift luidt. Carisianus komt voor als een cognomen in opschriften (Mur. 1425, 5; C. I. L. II, 1064); ADDO wordt gevonden in Brambach, Inscr. Rheni, 1788. Mocht men gerechtigd zijn daaruit op te maken dat er een gentilitium Addius bestond, dan zouden de letters MADD opgelost kunnen worden in M · ADDIVS, en de geheele naam Marcus Addius Carisianus zijn. In alle gevallen was de persoon, die dit altaar oprichtte, een Bataaf van geboorte, waarschijnlijk een militair die in die streken gelegerd was, en het herstel zijner gezondheid aan de nymphen der minerale bron meende verschuldigd te zijn.

Grafschriften van Bataafsche vrouwen met militairen gehuwd, zullen voorzeker niet misplaatst geoordeeld worden, in een verzameling van opschriften, die op het krijgswezen betrekking hebben. Zoodanig zijn de beide volgende:

N°. 47.

D M
VICTORIAE · VERINAE · CONIVGI · PIENTISSIMAE
DOMO · FORO · HADRIANENSI · PROVINCIA
GERMANIA · INFERIORI · VIX · ANN · XXX
AEMILIVS · DECIMINVS · MEDICVS · ORDI
NARIVS · LEG · I ADI · MARITVS · BENE · MERITAE
FAC · CVR

Torkos, Thermae Almas. 1746, bl. 17, 18, (Hij ontving het in afschrift van den meetkunstenaar Samuel Mikorini); Milles, Cod. 15771, bl. 108; Pococke Inscr. Ant. bl. 121; Weszprémi, Biogr. Med. Hung, II, 1, 144 (overgenomen van Torkos); Schönwisner, Comm. Geogr. II. 218 (ontleend aan Weszprémi); C. I. L. III, 4279.

D(is) M(anibus) Victoriae Verinae, conjugi pientissimae, domo Foro Hadrianensi, provincia Germania Inferiori, vix(it) ann(os) XXX. Aemilius Deciminus, Medicus Ordinarius Leg(ionis) I Adj(utricis), maritus, bene meritae fac(iendum) cur(avit).

„Aan de goddelijke schimmen der afgestorvenen. Aan Victoria Verina, mijn allerdeugdzaamste huisvrouw, uit Forum Hadriani, [bij Voorburg] in de provincie Neder-Germanië; zij leefde 30 *jaren. Aemilius Deciminus, haar echtgenoot, een Officier van Gezondheid van het Eerste Legioen [bijgenaamd] het Hulpverleenende, heeft dit uit dankbaarheid doen vervaardigen."*

Dit opschrift stond op een marmeren sarcophaag, waarin, toen die in 1745 ontdekt werd, nog overblijfselen van een gewaad en beenderen lagen. Volgens Torkos werd hij gevonden te Totis of Dotis (het oude Tata) in westelijk Hongarije. Wesprém evenwel zegt dat deze kist werd gevonden in het dorp Környe, en van daar gebracht naar de tuinen van het klooster te Majkin. Later schijnt dit merkwaardig voorwerp te Tòplitz (tusschen Mahadia en Orsova) geraakt te zijn. Waar het zich thans bevindt, is onbekend.

Een Fries, evenals deze, officier van gezondheid, Verinus genaamd, komt voor onder de Equites Singulares: T · FL · VERINVS · NAT(*ione*) FRISAEONE (Gud. 166, 5).

Legioen I Adjutrix, ook Classica genaamd, werd opgericht door Galba, in Hispanië (Tac. H. I, 6, 23, 31). Vespasianus zond het naar Opper-Germanië, alwaar het langen tijd in Mentz lag, doch het schijnt nimmer op het eiland der Bataven of zelfs in Neder-Germanië gestationeerd geweest te zijn. Genoemde officier van gezondheid was dus vroeger waarschijnlijk aan een ander legioen verbonden, dat op het eiland lag, en werd na zijn huwelijk overgeplaatst bij Legioen I Adjutrix.

Eene andere Bataafsche vrouw, met een Fries gehuwd, wordt vermeld in het volgende fragment van een militair diploma:

N°. 48.

Alae Au RIAN · CVI PRAEST
BASSVS ROMA
Ex Gre GALE
LI · F · FRISIO
LI · F · VXOR EIVS BAT *ava*
ELLINAE FIL EIVS

Raiser Drusomag. bl. 105 = Oberdonaukreis II, 97 n°. 218; Jahrb. d. k. Baier. Akad. 1827, bl. 28; Heffner Röm. Baiern, 2de uitg. bl. 78; 3de uitg. n°. 163 = Oberbair. Archiv. VII, bl. 290. Pl. I, bl. 17; C. I. L. III D. XXVII.

Dit fragment werd gevonden op zeven kilometers afstand van Pappenheim, in Beieren, en bevindt zich thans in het museum te Munchen. Het bestaat uit niet meer dan bovenstaand stuk, en den lijst der getuigen. De namen van sommige dier getuigen komen op zes andere diploma's voor, alle gedagteekend uit den tijd van Hadrianus. Dit geeft ons dus het tijdperk aan waarin deze soldatenfamilie leefde.

Dat de Fries, aan wien dit diploma toebehoorde, een ruiter was, blijkt uit den term „ex gregale", die alleen toepasselijk was

op manschappen van een ala en op classiarii. Dit vastgesteld zijnde, dan zou zijn korps de Ala Auriana hebben kunnen zijn, waarover gehandeld is onder n°. 11. Doch de namen van den man en diens Bataafsche vrouw aan te vullen, is ten eenenmale onmogelijk. Alleen van de dochter zou men kunnen vermoeden, indien deze een latijnschen naam had, zooals veelal het geval was, dat die misschien Gemellina is geweest.

De Romeinsche soldaat, die het burgerrecht bezat, mocht niet trouwen, zoolang hij onder de vanen was, althans hij mocht zijn vrouw niet bij zich hebben. Andere *liaisons* evenwel waren hem veroorloofd, en toespelingen ontbreken niet bij de oude schrijvers, om te bewijzen dat, onder de minder strenge veldheeren, vrouwen en kinderen werden gevonden in de Romeinsche kampen en legers [1]). Onder het keizerrijk kwam er een verandering in deze bepaling. De manschappen in de Hulptroepen mochten trouwen, daar zij peregrinae juris waren, en hun huwelijken werden gewettigd, wanneer de man zijn ontslag bekwam, na vijf en twintig jaren dienst. Hij ontving alsdan Civitas en Connubium [1]), alle burgerrechten voor zich zelf, zijn vrouw, en kinderen, en, indien de man ongetrouwd was, voor de vrouw die hij in de toekomst zou kunnen trouwen, en het kroost dat hij bij haar mocht verwekken. Ook aan den Romeinschen burger, die in de Legioenen of Praetoriaansche cohorten zijn tijd gediend had, werd deze gunst toegestaan bij zijn ontslag. Doch dat hun *liaisons*, minder als wettig erkend waren dan die der Hulptroepen, blijkt uit het feit dat in de diploma's hun vrouw en kinderen nimmer bij name ge-

---

[1]) Servius, ad Aen. VIII, 688; Livius XLIV, 3; Appian. B. H. 85; Livius, Ep. 57; Florus I, 33; Cicero, Catil. II, 10, 23; Dio Cass. Fragm. LVII, 33.

[1]) Het woord Connubium beteekent niet huwelijk, maar het recht om een huwelijk aan te gaan, waarbij de kinderen, uit dien echt geboren, het Romeinsche burgerrecht bezaten, en den civielen status van den vader volgden. Was er geen connubium, dan volgden de kinderen den staat van de moeder. „Justum matrimonium est si inter eos qui nuptias contrahunt, connubium sit. Quum connubium non sit, partus sequitur matrem." Ulpian. R. V.

noemd werden, zooals dit voortdurend bij de Hulptroepen het geval is. (Zie D. III, XVI, XXIV, XXV, XXVI, XXXIII, XXXIV enz).

Er moest natuurlijk een verandering in dit systeem komen, toen Caracalla het burgerrecht aan alle inwoners van het Romeinsche rijk verleende, en dus alle soldaten burgerlijk gelijk maakte. Dien ten gevolge werd de huwelijksvergunning dan ook aan de Hulptroepen ontnomen door Alexander Severus. Deze vorst verbood de tegenwoordigheid van getrouwde vrouwen in het kamp, doch veroorloofde aan alle soldaten hun bijzitten bij zich te houden (*γυναιξὶ συνοικεῖν*, Herod. III, 8). Zulke vrouwen werden focariae [1]) genoemd, en ook deze verbintenissen en de daaruit voortgesproten telgen werden door het connubium gewettigd bij het ontslag. In de vierde eeuw mocht de krijgsman gehuwd zijn (Cod. Theod. L. VII, t. 13, l. 6) maar de opperbevelhebber alleen kon aan de vrouw verlof verleenen om in het kamp te wonen (Ibid. L. VII, t. 1, l. 3, en Cod. Just. L. II, t. 52, l. 2).

Ook de kinderen van vroegere bijzitten werden gewettigd en ontvingen burgerlijke rechten, wanneer de vader zulks verlangde. Dit blijkt uit een diploma van het jaar 247 (D. LIII). De man aan wien dit behoorde, heette T. Flavius Alexander, zijn bijzit Marcia Procula. De vier kinderen hadden alle verschillende namen, ontleend aan hun moeders: Flavius Marcus, Ulpius Sabinus, een dochter Aurelia Fausta, en de jongste zoon, verwekt bij de laatste vrouw, Marcius Alexander.

Met betrekking tot de namen van soldatenkinderen mag opgemerkt worden dat de mannen hun telgen meest Romeinsche namen gaven: Nertomar b. v., de zoon van Inducessa, een ruiter in de Tungersche vleugel, genaamd Frontiniana, noemde zijn twee zonen Victor en Propinquus, en zijne dochter Bella (D. XXVI). Doch barbaarsche namen komen ook zeer veelvuldig voor; Mage-

---

[1]) Milites meos a focariis suis ...... spoliari nolo (Cod. Just. L. V, t. 16, l. 2, A. D. 213); zie ook Cod. Just. VI, 46, 3, en Orelli, 2671=Gr. 1107, 3.

tissa, de zoon van Comatullus, een Boiër, noemde zijn dochter Matrulla (D. XXIV). Thaemus, de zoon van Horatius, een Ituraeër, noemde zijn oudsten zoon Nal, de twee anderen Marcus en Antonius. De benaming der kinderen ging dus geheel naar willekeur, en de soldaten volgden hun smaak in de keus der namen, die zij aan hun kinderen gaven. De praenomina, nomina, en cognomina der beste Romeinsche familiën, werden in het wild gebruikt, en zonder dat daarbij eenige regel gevolgd werd.

Nog zijn er op het Eiland der Bataven de grafschriften van twee ruiters gevonden, die in het Romeinsche leger gediend hadden. Daar er geen geboorteplaatsen in deze opschriften vermeld worden, en de korpsen, waarin deze mannen gediend hadden, niet op het Eiland lagen, is er eenige waarschijnlijkheid dat deze krijgslieden Bataven waren, die bij hun ontslag naar hun vaderland teruggekeerd waren [1]). Doch de zekerheid hebben wij daarvan niet; ik laat ze dus hier slechts kort en pro memoria volgen:

N°. 49*a*.

M TRAIANIVS
GVMATTIVS GAI
SIONIS F VET ALAE
AFROR · T P I

Brambach, Inscr. Rhen. n°. 66. Gevonden te Dodewaard, in Gelderland, thans in het museum te Leiden.

M(arcus) Trajanius Gumattius, Gaisionis F(ilius), Vet(eranus) alae Afror(um) T(itulum) p(onendum) j(udicavit).

---

[1]) „Qui in provincia meruerant unde non essent oriundi, interdum, rarius tamen, post stipendia emerita provinciam unde nati erant, repetebant..... In aliam provinciam, non origine suam, veterani provinciales numquam fere abiisse videntur, (*hier volgen eenige voorbeelden*) quae cum ex titulis facile augeri possint, vel ex diplomatis intelligitur, veteranos post emerita stipendia domum saepe rediisse, ubi vicina esset." Mommsen, C. I. L. III, *pars* II, bl. 619.

„*Marcus Trajanius Gumattius, de zoon van Gaesio, een Veteraan van den Eersten Vleugel der Afrikanen, heeft dit opschrift doen plaatsen.*"

N⁰. 49*b*.

DEAE VAGDAVER · CVSTI · SIM*p*LI
CIVS · SVPER · DEC · ALAE VOCONTIOR
EXERCITVVS BRITANNICI

Brambach, Inscr. Rhen. n⁰. 67. Gevonden in de Linge, bij Hemmen.

Deae Vagdaver(ae), Custi(us?) Sim(p)licius Super(us?) Dec(urio) alae Vocontior(um), exercitus Britannici.

„*Aan de Godin Vagdavera [heeft] Custius Simplicius Superus, decurio van den vleugel der Vocontiërs, van het Britannische leger, [dit laten oprichten].*"

Deze woorden staan op een klein bronzen voetstuk.

De Vocontii waren een Gallische volksstam, wier gebied in het Oostelijk gedeelte van het tegenwoordige Departement de la Drome lag. Wellicht had deze vleugel van Vocontiërs (die ook Ala Augusta Vocontiorum genoemd wordt), te een of anderen tijd in Neder-Germanië gelegen, althans ook te Cleef is een grafteeken gevonden, opgericht voor een ruiter van dezen vleugel, Silvanus, een Trierenaar van geboorte, (Brambach C. J. R. 161).

Een derde grafschrift van denzelfden aard werd gevonden te Wiltenburg in de provincie Utrecht, en bevindt zich thans in het museum van oudheden te Leiden:

N⁰. 49*c*.

D M · VALENTI
BITITRALI
ET EX · N · ALAI
ACHVM H F · C ·

Brambach, Inscr. Rhen. n⁰. 56.

D(is) M(anibus). Valenti Bititrali (v)et(erano) ex n.... [1] *ala(e) I [Thr]achum. H(eres) f(aciendum) c(uravit).*

„Aan de heilige schimmen der afgestorvenen. Aan Valens Bititralis, een veteraan, gewezen .... in den eersten vleugel der Thraciërs, heeft zijn erfgenaam dit doen oprichten.

Dit korps lag in Britannië in het jaar 104, blijkens een militair diploma van dien datum (D. XXI). In het midden der volgende eeuw was het in Pannonië gestationeerd. Het grafschrift van een Fries, die in dezen vleugel diende, is in Engeland gevonden, SEXTUS VALERIUS GENIALIS, CIVIS FRISIAUS. (C. I. L. VII, 65).

---

[1]) Welke betrekking hier onder de letters EX N bedoeld wordt, kan ik niet nagaan. Daar er geen militaire rang bestond welks naam met N begon, zal hier misschien een andere letter hebben moeten staan, b. v. EX D(*ecurione*), EX B(*eneficiario*) of iets dergelijks. De steenhouwers toch, die deze monumenten vervaardigden, maakten vaak de grofste fouten.

De Canninefaatsche Krijgslieden.

Het is waarschijnlijk dat de Canninefaten eerst door Tiberius onderworpen werden, in den veldtocht, dien Dio Cassius (LV, 28) in korte woorden vermeldt doch waarin hij de Canninefaten niet bij name noemt. In het jaar 4 n. C. schijnen zij een poging gedaan te hebben om hunne vrijheid te herwinnen, doch werden zij wederom onderworpen (Vell. Paterc. II, 105). Nogmaals gaven ze teekenen van weerspannigheid ten tijde van Caligula, toen de vader van dien Brinnius, die de Canninefaten in den opstand van Civilis aanvoerde, ongestraft veel vijandelijkheden tegen den keizer pleegde, en diens dolzinnigen tocht belachelijk maakte [1]). Toch was er reeds een vleugel van Canninefaten in Romeinschen dienst in het jaar 28 n. C. (Zie n°. 50), en daar dit een korps van geregelde hulptroepen moet geweest zijn, waren de Canninefaten dus vóór dien tijd bij het Romeinsche Rijk ingelijfd. Het komt mij niet onwaarschijnlijk voor dat het geheele Eiland der Bataven geannexeerd zal zijn na bovengemelden veldtocht van het jaar 4 n. C., en dat toen dat verbond gesloten werd waarvan Tacitus gewag maakt, luidens hetwelk „de Bataven [en Canninefaten] geen schattingen opbrachten, doch een krachtig contingent moesten leveren, en voor den krijgsdienst bewaard werden."

[1]) Multa hostilia ausus, Caianarum expeditionum ludibrium impune spreverat (H. IV, 15).

Er is misschien geen woord in de latijnsche taal, dat met zooveel verschillende spelwijzen voorkomt als de naam der Canninefaten. Nu mag de verscheidenheid van spelling, die men in de oude handschriften van Plinius en Tacitus aantreft, uit onwetendheid of onachtzaamheid der afschrijvers voortgekomen zijn, doch hetzelfde verschijnsel vertoont zich in de opschriften. Elk der negen voorbeelden in de volgende verzameling waarin dit woord voluit geschreven voorkomt, geeft een anderen vorm:

N°. 50. Cannenefates
N°. 51. Cannenafates
N°. 52. Channini.
N°. 53. Canonan., en
Cannanefates
N°. 54. Cannunefates
N°. 55. Canafates
N°. 57. Canonefas.
N°. 59. Cananivas.

Ala I Canninefatium.

N°. 50.

[*Ala*] I CANNENEFATIVM

Horvat, Tudomanyos gyüjteményi, 1833, I, bl. 4; (aan hem ontleend Cavedoni, Not. e Dichiar. di un Dipl. Mil.; Cardinali, Dipl. Imp. pl. VI; Arneth, Zwölf Mil. Dipl. pl. III, IV, V, VI, facsimiles; Orelli-Henzen, 5418); Jahrb. Alterth. Fr. im Rheinl. XX, bl. 33; C. I. L. III, bl. 852. D. IX; Renier, Dipl. Mil. bl. 115, n°. 26.

Gevonden in het woud Bakonya, bij het dorp Sikator, graafschap Weszprim, in Hongarijë, in 1832, thans in het Museum van Pest.

Deze ala komt hier voor op een militair diploma, verleend door Vespasianus, op 21 Mei 74 na C., aan de uitgediende manschappen van zes alae en twaalf cohorten, gelegerd in Germania. Het

onderhavige diploma had toebehoord aan een ruiter in de Ala Scubulorum, een Pannoniër (Hongaar) van geboorte, die dus na zijn ontslag naar zijn vaderland was teruggekeerd.

Reeds in het jaar 28 n. C. bestond deze ala Canninefatium in het Romeinsche leger, en nam ze deel aan de veldtocht door L. Apronius, Propraetor van Germania Inferior, tegen de oproerige Friezen (Tac. A. IV, 73). Zij behoorde waarschijnlijk tot de keur der auxiliaire ruiterij (delectus equitum auxiliarum) door Apronius uit Germania Superior voor dezen veldtocht ontboden.

Welke rol deze vleugel in den vrijheidskrijg van Civilis speelde, wordt niet vermeld. Uit dit stilzwijgen van den zoo uitvoerigen Tacitus zou men misschien gerechtigd zijn af te leiden, dat deze ala toen op een aanzienlijken afstand van het tooneel des oorlogs lag, en de Romeinsche zaak getrouw was gebleven. Van hare geschiedenis is ons verder niets bekend als een paar harer standplaatsen. Daar zij in het jaar 74 in Germanië lag, kan deze ruiterij toch behoord hebben tot de troepen, die tegen de overblijfselen van den Bataafschen opstand in Germanië ageerden. Want, hoewel de Romeinen in het najaar van 70 n. C. vrede maakten met de Bataven, zoo schijnen sommige Germaansche stammen nog een tijd lang woelig gebleven te zijn, en zich verzet te hebben. Op die wijze kan men zich althans de anders onbegrijpelijke elfde en twaalfde Imperator-begroeting van Vespasianus verklaren, en de „triumphalia ornamenta" waarmede Cn. Pinarius Cornelius, de opvolger van Cerealis, beloond werd voor zijn diensten in Germanië, (Gruter, 451, 6).

N°. 51.

. . . .
DEC · ALAE
CANNENA
FATIVM
V · S · L · L · M

Klein, Röm. Denkm. in Maintz, I, bl. 352, N°. 84; Jahrb. Verein. Alterth. im Rheinl. XV, bl. 101; Brambach, C. I. R. 968.

... *Dec(urio) alae Canninafatium, v(otum) s(olvit) l(ibens) l(aetus) m(erito).*

... „*Decurio in den [eersten] vleugel der Canninefaten, heeft zijn gelofte volgaarne, blijde, naar verdiensten vervuld.*"

Brokstuk van een opschrift gevonden te Finthen, zes kilometers van Mentz, op den weg naar Bingen.

Hoewel het nummer I der ala niet in dit opschrift is uitgedrukt, kan er geen twijfel zijn, of de Ala, hier vermeld, is dezelfde die voorkomt in het voorgaande diploma van 74 n. C. (zie n°. 50), en die toen in Germanië lag.

Van het verblijf dezer ala aan den Rijn, kan ook afkomstig zijn het volgende fragment:

No. 52.

MERCVRI
CHANNINI
. . . .

Jahrb. Vereins Alterth. Fr. im Rheinl. LIII, bl. 173.

Deze woorden komen voor op een gedeelte van een altaar, dat in 1872, bij Rohr, niet ver van Blankenheim, gevonden werd.

Daar de steen, waarop dit opschrift voorkomt, te weinig ruimte aanbiedt om te kunnen aannemen dat er een O achter MERCVRI zou gestaan hebben, schijnt de naam van den God hier in den genitivus te staan. Van dit gebruik bestaan enkele voorbeelden, twee daarvan op geloftesteenen van Mercurius; andere worden opgegeven door Zell. Anleit. z. Kenntnisse d. Röm. Inschr. bl. 143. Gewoonlijk volgt dan het woord sacrum, zoodat bovenstaand opschrift zou hebben kunnen luiden:

Mercuri Channini[fat(ium) sac[rum)].

„*Aan den Mercurius der Canninefaten [gewijd].*"

Onder Mercurius zal men hier den geromaniseerden Wodan moeten verstaan. Voorbeelden van Romeinsche godheden met een uitheemschen bijnaam zijn geenszins ongewoon, vooral in Gallo-Romeinsche opschriften, b. v. Mercurius Arvernus of Arvernorum,

Mars Talliatum, Mars Caturix, Mars Albiorix, in het zuiden van Frankrijk; Apollo Grannus in den Elsass, enz. Zulke bijnamen waren somtijds ontleend aan den naam eener volkstam, somtijds aan dien van een uitheemschen god, met wien de Romeinsche godheid eenige overeenkomst had.

N⁰. 53.

binnenkant: [*Ala*] I CANONAN C R ·
buitenkant: [*Ala*] I CANNANEF C R ·

Eckhel, Syll. I Num. Vet. Ann. bl. 114—116; (naar hem Marini Att. Arv. bl, 464; Spangenberg, Tab. Jur. Rom. pl. XI; Katancsich, Istri Adc. Geogr. I, bl. 360; Cardinali, Dipl. Imp. pl. XX); Arneth, Zwölf. Mil. Dipl. pl. XXIII, en XXIV, facsimile; Sacken en Kenner, k.k. Münz-Antik. Cab. 1866, bl. 124; C. I. L. III, bl. 881, D. XXXIX; Renier, Ins. Mil. bl. 153, n⁰. 34.

Gevonden in 1754 te Eskö, graafschap Weszprim, in Hongarije; thans bewaard in het Münz- und Antiken Cabinet van Weenen.

Bovengemelde ala komt voor op een militair diploma van 3 November 154 n. C., afgegeven door Antoninus Pius, ten behoeve van troepen gelegerd in Pannonia Superior. Waarschijnlijk is dit dezelfde ala als de vorige, (n⁰. 50 en 51), die intusschen den eeretitel van Cives Romani ontvangen had, want men kan niet wel aannemen dat de kleine stam der Canninefaten Romeinsche burgers in genoegzaam aantal bezat, om een geheele ala te vormen. Wellicht had deze vleugel tot de hulptroepen van Legio X behoord, dat ten tijde van Vespasianus in Neder-Germanië lag. Met dit legioen kon hij onder Trajanus aan de oorlogen tegen de Daciërs deelgenomen hebben, en daarna gezonden zijn naar Pannonia Superior. Verplaatsingen van den Rijn naar den Donau waren overigens zeer gewoon onder de Romeinsche troepenkorpsen [1]).

---

[1]) Zie een aantal voorbeelden hiervan in Jahrb. Alterth Fr. im Rheinl. L. III, bl. 105 en volgg.

N°. 54.

[*M. Jul. L. F*
Pol] CAND [*ido Curat*
IN ITALIA VOLSINENSIVM
PATRIAE SVAE ITEM FERENT
ET TIBVRTIVM
ITEM COLON
ITALICENS
IN PROV BAETICA
PRAETOR*i*
ETRVRIAE XV POPVLOR
SACERDOTI CAENINENSIVM M HELVIVS M F
CLEMENS ARNENSIS
DOMO CARTAGINE
PRAEF EQ
ALAE I CANNVNEFATVM
PRAESIDI SANCTISS ET KARISSIMO
CVR AGENTE
L ACONIVS CALLISTO TR MIL
LEG XIIII GEM SEV

De oorsprong van dit opschrift is verdacht: de steen is verloren gegaan, en is slechts door een afschrift bekend. Reinesius gaf de *editio princeps,* ontleend aan een afschrift, dat hij van een zeker doctor ontvangen had, volgens wien het zich in de Giardino Giustiniano, te Rome, bevond. Alle andere verzamelaars van opschriften schijnen het aan een dergelijke bron ontleend te hebben. Gruter, 385, I, geeft het in zes lijnen, met eenig verschil in de afkortingen, en beginnende met den naam L. CANNVLEIVS; hij had het overgenomen uit de aanteekeningen op Tacitus, van Fulvio Orsini; Fabretti, Ins. Ant. Cl. V, 78, zegt niet vanwaar hij het had; Osann, Syll. Inscr. bl. 481, nam het over uit een schriftelijke aanteekening van een onbekenden, in Odericus; Masden, Opusc. bl. 198, voegde er de woor-

woorden in cursief in de twee eerste regels bij; Spon, Miscell. bl. 237; (aan hem ontleend door Odericus, Diss. Ins. Rom. bl. 317); Orelli, n°. 96.

Voorzeker is deze genealogie niet bijzonder geschikt om vertrouwen in te boezemen; Professor Mommsen evenwel oordeelt dat er geen redenen bestaan om dit opschrift niet als echt te erkennen.

[M(arco) Jul(io), L(uci) F(ilio), Pol(lia) [tribu], Cand[ido, Curat(ori)] in Italia Volsinensium, patriae suae, item Ferent(inorum) et Tiburtium, item colon(orum) Italicens(ium), in prov(incia) Baetica, Praetor(i) Etruriae XV populor(um), Sacerdoti Caeninensium, M(arcus) Helvius, M(arci) F(ilius) Clemens, Arnensis [tribu], domo Carthagine, Praef(ectus) Eq(uitum) Alae I Canninefatium, Praesidi sanctiss(imo) et carissimo, Cur(am) agente L(ucio) Aconio Callisto, Tr(ibuno) Mil(itum) Leg(ionis) XIV Gem(inae) Sev(erianae).

Aan Marcus Julius Candidus, den zoon van Lucius, [uit de] tribus Pollia, in Italië Curator der Volsinensen [1]*, zijn stadgenooten, ook van de Ferentinen en de Tiburten* [2]*; [en] van de kolonisten van Italica, in de provincie Baetica* [3]*, Praetor der* 15 *stammen van Etruria* [4]*, Priester van Caenina* [5]*. Marcus Helvius Clemens, de zoon van Marcus, uit de tribus Arniensis, van geboorte een Carthager, Praefect van den eersten vleugel van*

---

[1]) Volsinienses, bewoners der Etrurische stad Volsinii, thans Bolsena. Hier was de persoon geboren, aan wien dit opschrift gewijd was.

[2]) Ferentum, stad in Apulia, thans Forenza; Tiburtes, bewoners van Tibur (Tivoli), bij Rome.

[3]) Italica, een Rom. kolonie, bij Sevilla, in Spanje.

[4]) Deze municipale organisatie was een overblijfsel der aloude confederatie van Etruria, doch zal, in de tijden waarin dit opschrift valt, wel alleen betrekking gehad hebben op godsdienstige aangelegenheden. Dezelfde term komt nogmaals voor in Orelli, 3149.

[5]) Caenina was een stadje in de Campagna van Rome, verwoest door Romulus, die den vorst van Caenina eigenhandig op het slagveld doodde. Diens wapenrusting vormde de eerste spolia opima, en werd door Romulus aan Jupiter Feretrius gewijd, bij welke gelegenheid hij de Sacerdotes Caeninenses instelde, als priesters van dien tempel, die op den Capitolynschen heuvel stond.

Canninefaten, [*heeft dit opgericht*] *voor den zeer deugdzamen en zeer geliefden Praeses* [1]), *onder toezicht van Lucius Aconius Callisto, Tribunus Militum van Legioen XIV* [*bijgenaamd*] *het dubbele, Severiaansche.*

Bovenstaande bijnaam van Legioen XIV, Severiana, toont aan dat dit grafteeken moet dagteekenen van of na de regeering van Septimius Severus (193—211). Daar de Ala I Canninefatum toen nog bestond, schijnen de Canninefaten nog steeds een afzonderlijke stam geweest te zijn. — Weinig opschriften brengen ons de uitgebreidheid van het Romeinsche Rijk zoo levendig voor den geest als het onderhavige. Hier zien wij in weinige regels het oude Etrurië, Andalousië, Carthago en de Canninefaten bijeengebracht, uiterst verschillende elementen, verbonden en aaneengesmeed door de machtige hand van Rome.

N°. 55.

I O V I
L · CVLLONIVS
L · FIL · FAB · PRIMVS
DEC · ALAE · Ī · CANAFATIVM
DEC · BRIXIAE · NOMINE SVO ET FILI
ORVM · PRIMI · ET · PATERNI · T · F · I
L · EBVSIVS · CAPITO · FAC · CVR ·

Gezonden door Isaac Tartarotti aan Gagliardo, 1735, Sambuca, Cenom. bl. 394; (Mommsen vond dit Hs. te Brescia); Jacobus et Hieronymus Tartarotti in Muratori's Hs. XVIII, 244, en in een brief van 1 Juni 1734; Muratori 1035, 2; Roschman, Hs. Judicar. n°. 3, van wien Sperges het overnam; ook Memorie del Valvas. 1757, II, 85; Cresser, Hs. n°. 45, overgenomen van Sper-

[1]) Praeses was de algemeene titel voor den gouverneur eener provincie die den rang van Senator had (Mac. Dig. I, 18; verg. Suet. *Oct.* 23; *Tib.* 32, 41 enz.) In nauweren zin was het de titel van de laagste klasse der Legaten, met het praedicaat Clarissimus et perfectissimus. In dien zin komt het voor in de Notitia Dignitatum in 31 plaatsen van het Westelijke, en in 40 van het Oostersche rijk.

ges, noemt Sambuca en Tomasoli, Hist. Trident. Hs. Cod. Vindob. n. 10214, n°. XXV, van daar Donati 6, 7 (naar een afschrift van Hippolytus a Pergino) = 334, 3 (naar een afschrift van Bonelli Trident.); Avolano, n°. 521, hetzelfde als Muratori; Gnesotti bl. 256, die het in 1785 met het origineel vergeleek; Labus, Marmi Bresc. bl. 76, n°. 111. Vier afschriften schijnen dus van dezen steen genomen te zijn, waaraan alle latere ontleend werden: 1°. dat van Tartarotti, 2°. van Sperges, (ontleend aan Cresser, en beter dan dat van Roschman), 3°. van Donati, uit den Codex Vindobon; 4°. van Gnesotti. Dit laatste echter is niet afgeschreven van den steen zelf, maar van het eerste afschrift van Tartarrotti. C. I. L. V, 5006.

Mommsen vermoedt dat in de eerste lijn I O M zal gestaan hebben. Donati leest Cullonius, de anderen alle Callonius.

Dit opschrift bevond zich in de vorige eeuw in een der muren van het kerkhof der parochiale kerk van Lomasi, een plaatsje tusschen Trent en het meer van Garda, doch is verloren gegaan.

Jovi, L(ucius) Cullonius, L(uci) Fil(ius), Fab(ia) [tribu], Primus, Dec(urio) alae I Cana(ne)fatium, Dec(urio) Brixiae, nomine suo et filiorium Primi et Paterni, t(itulum), f(aciendum) j(udicavit). L(ucius) Ebusius Capito fac(iendum) cur(avit).

„Aan Jupiter heeft Lucius Cullonius Primus, de zoon van Lucius, uit de tribus Fabia, een Decurio van den eersten vleugel der Canninefaten, en Decurio [der stad] Brixia, in zijn naam en dien zijner zonen Primus en Paternus, dit opschrift laten oprichten. L. Ebusius Capito heeft het opzicht gehad over de vervaardiging."

Deze Decurio was klaarblijkelijk geen Canninefaat. Na zijn militaire loopbaan volbracht te hebben, bekleedde hij het ambt van Decurio in de stad Brixia, tegenwoordig Brescia genaamd. In het civiele was een Decurio een soort van municipale senator, niet alleen in de municipia van Italië, maar ook van de provinciën. Het geheele plaatselijke bestuur berustte in hun handen, ook de verkiezing van magistraten, het opleggen van belastingen, enz.

N°. 56.

D M
FLAVIVS
ATTIVS · CIVES
TREVER · EQ
AL · Ī · CANN · STIP
VII · H · S · E
H · F · C

Paúr Hs.; Rómer Hs. en uitgegeven in de Archeol. Közlem. III (1863), bl. 161; C. I. L. III, 4391.

D(iis) M(anibus). Flavius Attius, cives Trevir, eq(ues) al(ae) I Cann(enafatium), stip(endiorum) VII; h(ic) s(itus) e(st); h(aeres) f(aciendum) c(uravit).

„*Aan de heilige schimmen der afgestorvenen. Flavius Attius, een burger van Trier, ruiter in den eersten vleugel der Canninefaten, die zeven jaren gediend heeft, ligt hier begraven. Zijn erfgenaam heeft [dezen steen] laten oprichten.*"

Gevonden te Orosvar of Karlburg, graafschap Wieselburg in Hongarijë. Geen verdere sporen van dit korps zijn te dier plaatse ontdekt. Ten tijde der Notitia Dignitatum lagen in die streken Equites Mauri, Dalmatae, Promoti, en waar bovenstaand opschrift gevonden werd (het oude Gesulata) Equites Sagittarii (Not. Dign. bl. 98, 99). Dit Gesulata was volgens Ptolomaeus, het hoofdkwartier van Legioen XIV.

Equites Singulares Augusti.

N°. 57.

D · M
T · AVR · FELICI
*e*Q · SING · AVG · TVR
VLPI · VICTORIS
NAT · CANONEFAS
V · A · XXVIII · MIL · A · X
t · AVR · VERAX · VIX (*sic.*)
AMICO · OPTIMO · F · C

Codex Vaticanus, n°. 7753, bl. 361; Codex Barberinus, 29, 148; Gudius, Ins. Ant. 509, 3; Ptolomaeus, Sched. Senens. I, 72; Reines, VIII, 10; Spon, bl. 257 (naar hem Donati, 273, 8); Fabretti, 78, 358; Bull. Comm. Archeol. Munic. I, bl. 10; C. I. L. VI, 3203.

Dit opschrift werd gevonden in de tuinen der familie Guistiniani, te Rome, doch ging weder verloren, en werd teruggevonden in 1872, in de Vigna Capranica (vroeger Rondini geheeten), nabij de Porta San Lorenzo. Het bevindt zich thans in het Museum van de Conservatoren in het Capitool.

D(is) M(anibus). T(ito) Aur(elio) Felici, (E)q(uiti) Sing(ulari) Aug(usti), Tur(ma) Ulpii Victoris, nat(ione) Canonefas, v(ixit) a(nnos) XXVIII, mil(itavit) a(nnos) X [T(itus)] Aur(elius) Verax, Vex(illarius) amico optimo f(aciendum) c(uravit).

„*Aan de heilige schimmen der afgestorvenen. Aan Titus Aurelius Felix, een Eques Singularis van den keizer, uit de turma van Ulpius Victor; van geboorte een Canninefaat; Hij heeft* 28 *jaar geleefd en* 10 *jaar gediend. [Titus] Aurelius Verax, de vaandrig, heeft dit voor zijn besten vriend laten oprichten.*"

De naam Aurelius, door beide militairen gedragen, wijst op de regeering van Marcus Aurelius (161—180 n. C.) als het tijdperk waarin zij leefden.

Omtrent de Equites Singulares Augusti zie bl. 13.

Cohors I Canninefatium.

N°. 58.

[*Cohors*] Ī CANN (*inefatium*)

Wesprem, Biogr. Med. II, 2, 438, 439, (van daar Katancsich, Istr. Adc. Geogr. I, 359); Vernazza, Dipl. di Adr. bl. 64, n°. 12; Cardinali, Dipl. Imp. n°. 17, bl. 186; C. I. L. III, D. XXVI; Renier, Dipl. Mil. n°. 33, bl. 148.

Het militair diploma waarin bovenstaand korps genoemd is, werd in 170 gevonden te Tooth-Vasóny, in het graafschap Wesz-

prim, in Hongarije. Oorspronkelijk had het in een houten doos gelegen, waarvan de overblijfselen nog ontdekt werden. Na een tijdlang in een particulier museum te Debreczin geplaatst te zijn geweest, werd het later het eigendom van het Hervormde college van Debreczin, in welks museum het zich thans bevindt.

Dit diploma is gedagteekend 16 Juni 138 n. C., het laatste jaar der regeering van Hadrianus, en heeft betrekking op de uitgediende manschappen van één vleugel ruiterij en vijf cohorten, gestationeerd in Pannonia Superior. Het is het eenige opschrift tot nog toe ontdekt, dat melding maakt van de Canninefaatsche Infanterie. Tacitus (H. IV, 19) spreekt van „Batavorum et Canninefatum cohortes," die als hulptroepen van Legioen XIV in Germanië en Britannië gediend hadden, doch geeft niet op hoeveel cohorten van Canninefaten er waren. In den vrijheidskrijg van Civilis volgden zij diens partij, en wanneer de Bataafsche veldheer zijn leger te Xanten opstelt, zien wij dat hij de Bataven, de Canninefaten en de Friezen elk afzonderlijk plaatst in de slagorde (Tac. H. IV, 16).

N°. 59.

PORCILLAE · VESTINAE · CANANIVATI
DECORA · FORMAE · · · · · · · · · · · · · · · · · FLORE · · · · · · · · ·
· VESTAE · · · · · · · ·
ADSCRIPTA EHEV · FAT · · ·
ABSVMP · LENTO · · · · · · · · ·
TORQ · MATER
MOESTA · SOROR · MOESTI · FRATRES · MOESTIQVE · PARENTES
· · · · · · · · · · TVM · · · · · · · · · · · · · · · · · · PARCA NOC · · · · ·
ET · GEMITV · ET · PRESSIS · TVNDENTES · PECTORA · PALMIS
CONDIDERVNT TVMVLO · ANTE DIEM

Gruter, 1003, 3 (ex schedis Hieronymi Magii); aan hem ontleend, Gori, Inscr. Ant. II, bl. 333, n°. 137.

Gevonden in de omstreken van Arezzo, een stad in Toscane,

Regel 2 zou men kunnen aanvullen *ac primaevo flore iuventae* aan den weg naar Chiusi. Of het nog bestaat is mij onbekend. Regel 8: *quod tantum potuit Parca nocere dolent.* Regel 9: *Mors tulit ante diem.*

Uit bovenstaande woorden blijkt dat dit fragment het grafschrift is van een jong meisje, Porcilla Vestina genaamd, een Canninefate van geboorte. Zij werd in den bloei harer jeugd en schoonheid door een sleepende ziekte weggerukt, „tot innige smart harer zuster, broeders en ouders, die haar met gejammer ter aarde bestelden terwijl zij zich uit wanhoop met vuisten op de borst sloegen.” De familie Porcilla, komt voor in een opschrift bij Fabretti, Cl. V, n°. 344, waaruit blijkt dat zij van aanzienlijken rang was in Ortana Colonia.

Naamlijst der Hulptroepen.

Ten einde den lezer de belangrijke sterkte der Bataven in het Romeinsche leger duidelijker voor den geest te brengen, laat ik hier volgen een uit opschriften verzamelde, zooveel mogelijk complete lijst van alle Geregelde Hulptroepen, die in de eerste drie eeuwen onzer jaartelling tot het Romeinsche Rijk behoord hebben. Vergelijken wij daarin de hoeveelheid troepen die het kleine land der Bataven opleverde, in verhouding met andere, zooveel grootere volkeren, dan blijkt het dat Tacitus geen ijdele woorden gebruikte, toen hij schreef dat de Bataven „bewaard werden tot wapenen voor den oorlog" [1]).

In deze lijst is bij elk troepenkorps slechts één verzameling van opschriften genoemd, waarin zijn naam gevonden wordt. Tevens wordt elk korps vermeld met al de verschillende benamingen, zoo, voluit als afgekort, waarmede het in opschriften voorkomt. Veelal hebben de langere en kortere benamingen vergezeld van hetzelfde nummer, betrekking op een en hetzelfde korps. Doch somtijds gebeurt het ook dat hetzelfde nummer werkelijk aan twee of meer verschillende korpsen eener natie toebehoort, zooals

[1]) Exempti oneribus et collationibus, et tantum in usum praeliorum sepositi, velut tela atque arma reservantur. Tac. *Germ.* 29.

b. v. het geval is met cohors I Batavorum, I Thracum, en andere, die alsdan gewoonlijk door een of anderen bijnaam van elkander onderscheiden zijn. Maar ook die bijnamen, aan keizers ontleend, veranderen met verschillende regeeringen, zooals b. v. bij Cohors I Dacorum blijkt. Nog zijn hier enkele alae en cohortes vermeld, die alleen genoemd worden in sommige schrijvers uit de eerste twee eeuwen onzer jaartelling, doch waarvan tot nog toe geen opschriften gevonden zijn. Andere namen, die eveneens in Arrianus, Ammiannus Marcellinus, en verschillende schrijvers genoemd worden, zijn in deze lijst niet opgenomen daar ze aan ongeregelde Hulptroepen toebehooren [1]).

De Hulptroepen, die in de Notitia Dignitatum voorkomen, zijn hier niet bijgevoegd, aangezien Boecking's uitgave van dat geschrift voorzien is van een hoogst completen bladwijzer, waarin alle korpsen daarin vermeld, bijeengebracht zijn onder de verschillende hoofden: Alae, Cohortes, Numeri, Auxilia Palatina, en dergelijke.

ALAE.

Afrorum, C. I. L. VI, 3529.
Agrippiana, B. 893.
II Flavia Agrippiana, C. I. G. 3497.
II Flavia Agrippinensis, M. 6741, 1.
I Alpinorum, M. 8449.
Antoniniana, M. I. N. 4851.
Apriana, C. I. L. III, 49.
X Arabum, M. 18, 2.
Araucorum, C. I. L. V, 4095, i. e. Arvacorum, zie Hispanorum Arvacorum.

---

1) Armenii, Colchi, Rhiziani, Pedites Aplani, Lancearii, Arizeani, Nomades, enz. in Arrian. 'Εκτάξις κατ '' Αλανων.

I Fortis Armatorum, Gud. 161, 5 (L) [1]).
Asturum, zie Hispanorum Asturum.
I Atectorum Severiana, C. I. L. III, 6154.
Augusta, C. I. L. V, 6478.
I Augusta, M. 856, 1.
Augusta appellata ob virtutem, G. 1006, 9.
Augusta Gordiana ob virtutem, C. I. L. VII, 344.
Augusta Pia Fidelis, Gud. 135, 6, (L).
Auriana, zie I Hispanorum Auriana.
Asturum, zie Hispanorum Asturum.
I Batavorum Miliaria, C. I. L. III, 5331.
Bosporanorum, G. 465, 3.
I Bosporanorum, C. I. L. III, 1197.
Bracaraugustanorum, G. 151, 5.
I Flavia Augusta Britannica Miliaria Civium Romanorum, O. H. 6857.
I Britannica Civium Romanorum, D. XLII.
I Britannica Miliaria Civium Romanorum, D. XLVI.
Britannica Civium Romanorum, D. XLIII.
Britannica Miliaria, C. I. L. III, 5211.
Britannica, G. 4826.
Britannica (of Britonum?) Veterana, R. 3835.
Campagonum zie Hispanorum Campagonum.
Campana, G. 429, 1.
I Canninefatum, B. 968.
I Canninefatum Civium Romanorum, D. XXXIX.
Firma Cataphractaria, Ephem. Epigr. II, bl. 598.
Nova Firma Miliaria Cataphractorum Philippiana, C. I. L. III, 99.
Celerum, C. I. L. III, 4832.
I Civium Romanorum, C. I. L. III, 3272.

---

[1]) De letter (L) duidt aan dat dit opschrift afkomstig is van den aartsbedrieger Ligorio en dus *sujet à caution*.

Classiana Civium Romanorum, C. I. L. VII, 1194.
Claudia Nova, C. I. L. III, 2065.
I Claudia Miliaria, M. 1114, 5.
Claudiana, B. 1228.
I Augusta Gemina Colonorum, R. 3518.
Colonorum, Arrian. Acies contra Alanos, Ed. Blancard, bl. 99.
I Colonorum, C. I. G. Add. 4342b.
I Commagenorum, C. I. L. III, 5224.
I Ulpia Contariorum Miliaria Civium Romanorum, C. I. L. III, 4359.
I Ulpia Contariorum Miliaria, D. XXXIX.
I Ulpia Contariorum, C. I. L. III, 4278.
I Contariorum, C. I. L. III, 4378.
Contariorum, C. I. L. III, 4183.
II Contariorum, G. 549, 10.
Corneliana, Gud. 174, 1 (L).
I Dacorum, O. 4968.
Ulpia Dacorum, H. O. 6049.
Dacorum, H. O. 5659.
Dardanorum, O. 3570.
I Vespasiana Dardanorum, D. XX.
Exploratorum Martensium, O. H. 5877.
Exploratorum Martensium Gordiana, O. H. 5878.
Exploratorum Pomarensium Gordiana, R. 3749.
Fida Vindex, B. 320.
Nova Firma, O. 3383.
I Flavia Civium Romanorum, M. 741, 6.
I Flavia, C. I. L. V, 8660.
I Flavia Gemina, D. IX.
Flavia Gemina, B. 1512.
I Flavia Pia Fidelis, M. 787, 6.
Flavia Pia Fidelis, M. 814, 1.
II Flavia Pia Fidelis Miliaria, D. XXIV.
Flavia Miliaria, B. 1468.

II Flavia, M. 330, 5.
II Flavia Gemina, D. IX.
Flaviana, C. I. L. V, 2841.
I Florentinorum, G. 344, 1.
Frontoniana, zie Tungrorum Frontoniana.
Gaetarum, Arrian Ac. c. Alan. Ed. Blancard, bl. 41.
Gaetulorum, O. 748.
I Flavia Gaetulornm, G. 1108, 5.
I Veterana Gaetulorum, D. XIV.
Gallica, C. I. L. V, 3356.
Veterana Gallica, C. I. L. III, 14.
Gallorum, C. I. L. III, 55.
I Claudia Gallorum, D. XXII.
Gallorum Flaviana, D. XXII.
I Flavia Gallorum Tauriana, R. 1534.
Gallorum Sebosiana, C. I. L. VII, 1193.
Sebosiana, C. I. L. VII, 451.
I Gallorum et Pannoniorum Catafractorum, O. 804.
I Gallorum et Pannoniorum, D. XXXIV.
Gallorum et Pannoniorum, D. XLIV.
II Gallorum, M. I. N. 5987.
I Flavia Gemelliana, Eph. Epigr. II, 460.
Gemelliana, D. III.
Herculiana, C. I. L. III, 600.
Hispanorum, G. 403, 5.
I Hispanorum, C. I. L II, 1180.
II Flavia Hispanorum, C. I. L. II, 2554.
Flavia Hispanorum Civium Romanorum, C. I. L. II, 2600.
I Hispanorum Arvacorum, D. XXXIX.
I Arvacorum, D. XI.
II Arvacorum, D. XI.
I Hispanorum Asturum, C. I. L. VII, 1195.
I Hispanorum Asturum, [Severiana Alexandrina] Gordiana, C. I. L. VII, 510.

I Asturum, C. I. L. VII, 513.
II Asturum, C. I. L. VII, 585.
III Asturum, O. 3507.
Asturum, C. I. L. III, 1393.
I Hispanorum Auriana, D. XXIV.
Auriana, C. I. L. III, 3899.
I Hispanorum Campagonum, C. I. L. III, 1342.
I Hispanorum Campagonum Antoniniana, C. I. L. III, 1378.
I Hispanorum Campagonum Philippiana, C. I. L. III, 1380.
Campagonum, O. 3536.
Hispanorum Vettonum Civium Romanorum, C. I. L. VII, 1193.
Vettonum Civium Romanorum, C. I. L. VII, 52.
Vettonum, C. I. L. VII, 273.
Illyriciana, Gud. 43, 11, (L).
I Illyriorum, C. I. L. VI, 3234.
N[ova] Ilyr[iorum?], C. I. L. III, 6284[9].
Indiana, C. I. L. VII, 66.
Indiana Pia Fidelis, G. 417, 6.
I Augusta Ituraeorum, C. I. L. III, 1382.
Augusta Ituraeorum, G. 519, 5.
I Augusta Ituraeorum Sagittariorum, O. H. 5443.
II Ituraeorum, Gau, Ant. de la Nubie p. 12 n°. 9.
I Lemavorum, C. I. L. II, 2103.
Longina, G. 571, 4.
Longinia, G. 413, 8.
Mauretana, zie Thracum Mauretana.
Mauretana Tibiscensium, R. 3896.
Maurorum, O. 1243.
Miliaria, R. 3839.
Moesica, O. H. 6948.
Moesica Felix Torquata, C. I. L. VI, 3538.
Noricorum, C. I. L. III, 237.
I Numidarum, O. H. 6946.
Numidarum, C. I. L. III, 388.

I Pannoniorum, M. I. N. 4643.
Pannoniorum, C. I. L. V, 4095.
Flavia Pannoniorum, C. I. L. III, 3223.
I Pannoniorum Tampiana, D. XXI.
Tampiana, C. I. L. III, 5531.
II Pannoniorum, C. I. L. III, 1100.
I Augusta Parthorum Antoniniana, R. 3736.
Pr(aetoria) Augusta Parthorum, Bull. Inst. Corr. Arch. 1868, bl. 60.
Parthorum M. I. N. 3596.
Patrui, M. I. N. 5209.
Augusta Petriana Torquata Miliaria Civium Romanorum, C. I. L. VII, 929.
Augusta Petriana Miliaria Civium Romanorum Bis Torquata, M. 686, 6.
Petriana, D. XXX.
VII Phrygum, G. 367, 6.
Picentiana, D. IX.
Picentina, B. 915.
I Praetoria Civium Romanorum, C. I. L. VI, 1523.
Praetoria Civium Romanorum, C. I. L. III, 3272.
Praetoria, C. I. L. III, 600.
Proculeiana, Eph. Epigr. III, bl. 114.
Rusonis, B. 1230.
Sabiniana, C. I. L. VII. 571.
Sarmatarum, C. I. L. VII, 229.
I Scubulorum, M. 1101, 1.
Scubulorum, B. 1524.
Scutatorum, M. I, 1.
Gemina Sebastene, R. 3888.
Sebosiana [1]), zie Gallorum Sebosiana.
I Sicu[lorum?], G. 437, 7.

---

1) Ala Scriboniana, Tacit. H. III, 6, moet gelezen worden Sebosiana.

Siliana Torquata Civium Romanorum, C. I. L. III, 5775.
Siliana Civium Romanorum, D. XIX.
Siliana, C. I. L. III, 840.
Singularium, C. 1. L. III, 600.
I Singularium, (Exercitus Raetici) C. I. L. III, 8660.
I Singularium Civium Romanorum, O. 3651.
I Singularium Pia Fidelis Civium Romanorum, O. H. 6712.
I Ulpia Singularium, M. 1038, 6.
I Flavia Singularium Antoniniana, C. I. L. III, 5938.
II Flavia Singularium, C. I. L. III, 5822.
Sulpicia, B. 344.
Sulpicia Civium Romanorum O. H. 6944.
Syllana, Tacit. H. I, 70; II, 17.
Syriaca, C. I. L. III, 600.
Tampiana, zie Pannoniorum, Tampiana.
Taurina (of Tauriana), Tacit. H. I, 59, 64.
Tautorum Victrix Civium Romanorum, (∞ ?) C. I. L. II, 2984.
Thracum, C. I. L. II, 4251.
Augusta Pia Felix Thracum, M. 1088, 4.
Thracum Herculiana. G. 1090, 21.
I Augusta Thracum, C. I. L. V, 7425.
I Thracum, B. 56.
I Thracum Mauretana, C. I. L. III, 14.
Mauretana, C. I. L. III, 75.
I Thracum Veterana, D. XLVI.
I Thracum Antoniniana, C. I. L. III, 3394.
I Thracum Severiana Alexandrina Veterana, C. I. L. III, 3388.
I Thracum Civium Romanorum Victrix, D. XXXIX.
I Thracum Victrix, D. XXXVI.
II Thracum; R. 3885.
III Augusta Thracum Sagittariorum, D. XXXIX.
III Augusta Thracum, C. I. L. III, 4380.
III Augusta Thracum Galliana Volusina, C. I. L. III, 4270.
III Thracum Civium Romanorum Deciana, C. I. L. III, 4625.

III Thracum Gordiana, Ephem. Epigr. II, 910.
III Thracum Philippiana, C. I. L. III, 4626.
III Thracum, C. I. L. III, 4321.
Treverorum, Tacit. H. II. 14; IV, 55.
I Tungrorum Frontoniana Antoniniana, C. I. L. III, 794.
I Tungrorum Frontoniana, Gr. 1099, 5.
Frontoniana Alexandriana, C. I. L. III, 797.
Frontoniana, C. I. L. III, 787.
Tungrorum, C. I. L. III, 6485.
Vettonum, zie Hispanorum Vettonum.
Valeria Dromedariorum, C. I. L. III, 123.
Dromedarii, C. I. L. III, 93.
Valeriana, Gud. 18, 6, (L).
Vallensium, B. 1631.
V Veragrorum, Desjardins Mus. Nat. Hongr. bl. 92, n°. 187.
I Veterana Civium Romanorum, Eph. Epigr. II, 1017.
Veterana, Eph. Epigr. II, bl. 460.
Augusta Vocontiorum, C. I. L. VII, 1080.
Vocontiorum, B. 161.
Vordensium, B. 191.

COHORTES.

I Afrorum Civium Romanorum Equitata, G. 469, 9.
Afrorum, C. I. L. VI, 3529.
III Flavia Afrorum, C. I. L. V, 6584.
Alpina, C. I. L. V, 4951.
I Alpinorum, C. I. L. III, 1343.
I Alpinorum Equitata, C. I. L. III, 1183.
I Alpinorum Peditata, C. I. L. III, 3318.
II Alpinorum Equitata, C. I. L. III, 3646.
II Alpinorum C. I. L. III, 3261.

III Alpinorum Pia Pidelis, C. I. L. III, 4665.
III Alpinorum, C. I. L. III, 1810.
XII (?) Alpinorum, Just. Cod. de Restit. Mil. L. 1, 2, 51, A. D. 197.
I Apamenorum Sagittariorum Equitata, C. I. L. III, 600.
I Apamena, O. H. 6709.
Aquitanorum, C. I. L. III, 2053.
I Aquitanorum, D. XXX.
I Aquitanorum Biturigum, D. IX.
I Aquitanorum Equitata, G. 534, 1.
I Aquitanorum Veterana, D. IX.
II Aquitanorum, C. I. L. III, 6537.
III Aquitanorum, D. IX.
III Aquitanorum Philippiana, Arch. Zeit. 1868, bl. 1.
IV Aquitanorum, C. I. L. III, 3913.
IV Aquitanorum Equitata Civium Romanorum, G. 14, 9.
I Ascalonitarum Felix, C. I. L. III, 600.
Asturum, O. 4963.
I Asturum, M. 2032, 7.
II Asturum, C. I. L. II, 4251.
II Asturum Severiana Alexandriana, C. I. L. VII, 732.
III Asturum, M. 620, 1.
III Asturum Equitata Civium Romanorum, Gori, Ins. Ant. Don. IV, 21.
V Asturum, C. I. L. V, 6874.
VI Asturum, C. I. L. II, 2637.
I Asturum et Callaecorum, C. I. L. III, 6065.
Asturum et Callaecorum et Mauretanorum Tingitanorum, G. 402, 5.
II Asturum et Callaecorum, D. XI.
I Augusta, O. 623.
II Augusta, B. 1456.
III Augusta, C. I. L. VI, 3508.
I Ausetanorum, C. I. L. II, 1181.
I Baetasiorum Civium Romanorum, C. I. L. VII, 386.

I Baetasiorum, C. I. L. VII, 1193.
Baetica, C. I. L. V. 5127.
Baetorum, B. 3.
I Batavorum Miliaria Pia Fidelis, D. XIX.
I Batavorum Miliaria C. I. L. III, 839.
I Batavorum, D. XXX.
II Batavorum Miliaria, D. XIX.
III Batavorum Miliaria, D. XXIV.
III Batavorum, C. I. L. III, 180.
VIII Batavorum, C. I. G. 6771.
X Batavorum Miliaria, Sitz. Ber. K. Bay. Akad. 1874, III, bl. 193.
Batavorum, D. XLII.
I Belgarum, C. I. L. III, 1790.
I Septimia Belgarum Alexandriana, B. 1080.
II Bessorum, C. I. G. 3497.
II Flavia Bessorum, D. XXII.
I Biturigum, C. I. L. II, 4203.
II Biturigum, B. 1120.
II Bosporanorum, G. 389, 7.
I Bracaraugustanorum, C. I. L. III, 1773.
II Bracaraugustanorum, G. 367, 6.
III Bracaraugustanorum, D. XXI.
V Bracaraugustanorum, D. XXIV.
I Breucorum, C. I. L. III, 5918.
I Breucorum Equitata Civium Romanorum, C. I. L. V. 875.
II Breucorum, M. I. N. 6148.
III Breucorum, C. I. L. III, 731.
V Breucorum, C. I. L. III, 5086.
VI Breucorum, O. H. 6920.
VII Breucorum, C. I. L. III, 215.
VII Breucorum, Antoniniana, C. I. L. III, 3757.
VII Breucorum Severiana, C. I. L. III, 6472.
VII Breucorum Civium Romanorum, C. I. L. III, 215.

VII Breucorum Civium Romanorum Equitata, O. H. 6738.
VIII Breucorum, B. 159.
IX Breucorum, G. 560, 2.
Breucorum, C. I. L. V, 7153.
Breucorum Philippiana, C. I. L. III, 5613.
I Britannica Miliaria Civium Romanorum, D. XXV.
I Britannica Miliaria, C. I. L. III, 821.
I Britannica, D. XI.
III Britannorum, D. XXIV.
I Aelia Britonum, C. I. L. III, 4812.
I Flavia Britonum, O. H. 6519.
I Britonum Miliaria, D. XI.
I Britonum, O. 3575.
II Br(itonum) Miliaria, C. I. L. III, 1633[2].
II Flavia Britonum, D. XX.
II Flavia Britonum Alexandriana, Eph. Epigr. II, bl. 297, n°. 355.
II Flavia Britonum Equitata, O. 804.
II Augusta Nervia Pacensis Miliaria Britonum, D. XXVI.
III Britonum, C. I. L. III, 1703.
III Britonum Veterana, O. 6729.
IV Britonum, C. I. L. VII, 458.
IV Britonum Antoniniana, Bruce Lapid. 665.
VI Britonum, R. 2776.
VII Britonum, Smetius Ins. Ant. bl. 48, n°. 20.
VIII Britonum, Gent. mag. 1851, bl. 386.
Callaecorum zie Lucensium.
I Campestris Voluntariorum Civium Romanorum Antoniniana, C. I. L. III, 3237 add.
III Campestris Civium Romanorum, D. XXV.
VII Campestris Gordiana Pia Fidelis, C. I. L. III, 131.
I Flavia Canathenorum, R. 1534.
I Flavia Canathenorum Miliaria, Sitz. Br. K. Bay. Akad. 1874, III, bl. 193.

I Canninefatum, D. XXXVI.
II Cantabrorum, D. XIX.
I Fida Cardulorum, R. 2694.
Carietum et Veniaesum, C. I. L. V, 4373.
I Celtiberorum, C. I. L. II, 2552.
I Celtiberorum (Baetica?), C. I. L. II, 2552.
III Celtiberorum, C. I. L. II, 2553.
I Flavia Chalcidenorum Equitata Sagittariorum, C. I. L. III, 129.
Chalcidenorum, C. I. L. VI, 3538.
II Chalcidenorum, D. XX.
V Chalcidenorum, C. I. L. III, 600.
I Chalcidonensium, C. I. L. II.
I Cilicum, D. XXXIV.
I Flavia Cilicum Equitata, C. I. L. III, 6025.
I Cilicum et Pamphyliorum, C. I. G. 4340.
Classica, C. I. L, III, 5775.
I Classica, H. O. 5225.
II Classica, O. 3620.
Claudia Miliarensis, C. I. L. V, 898.
I Claudia Fida, Gud. 166, 8 (L).
Commagenorum, C. I. L. III, 6267.
Commagenorum Equitata, Gau, Ant. de la Nubie bl. 10, n°. 15.
I Flavia Commagenorum, D. XXII.
II Commagenorum, C. I. L. III, 1347.
II Flavia Commagenorum, C. I. L. III, 1343.
II Flavia Commagenorum Philippiana. C. I. L. III, 1379.
III Commagenorum, C. I. L. III, 955.
VI Commagenorum, R. 5.
Corsorum Civium Romanorum, M. I. N. 5253.
I Corsorum, O. 153.
I Cretulorum, C. I. L. III, 1163 add.
I Cugernorum, C. I. L. VII, 1085 [1]).

[1]) Somtijds ook gespeld Cubernorum; zie Eph. Epigr. III, bl. 315; Hermes XII, bl. 272.

IV Cypria Civium Romanorum, D. XXV.
I Cyrenaica, B. 1120.
II Augusta Cyrenaica, D. IX.
II Augusta Cyrenaica Equitata, B. 1708.
III Cyrenaica, C. I. L. III, 647.
VIII Cyreneiorum, Bailie, Fasc. Ins. Gr. II, bl. 397.
I Dacorum, C. I. L. VII, 886.
I Aelia Dacorum, C. I. L. VII, 808.
I Aelia Dacorum Antoniniana, C. I. L. VII, 818.
I Aelia Dacorum Gordiana, C. I. L. VII, 819.
I Aelia Dacorum Postumiana, C. I. L. VII, 820.
I Aelia Dacorum Tetricianorum, C. I. L. VII, 823.
II Augusta Dacorum Veterana Miliaria Equitata, C. I. L. III, 6450.
III Dacorum, C. I. L. III, 600.
Dalmatarum, C. I. l. III, 3668.
I Miliaria Dalmatarum, O. 1833.
I Dalmatarum, C. I. L. VII, 400.
II Dalmatarum, C. I. L. VII, 760.
III Dalmatarum Pia Fidelis, D. XXVII.
III Dalmatarum Valeriana Galeriana EEQQ (Equitata?) Civium Romanorum Pia Fidelis, C. I. L. III, 1577.
III Dalmatarum, C. I. L. III, 1633.
IV Dalmatarum, C. I. L. III, 1474.
V Dalmatarum, D, IX.
VI Dalmatarum, R. 3940.
I Damascenorum, O. 65.
I Flavia Damascenorum Miliaria, B. 1417^{e}.
I Flavia Damascenorum Miliaria Equitata Sagittariorum, B. 1412.
I Flavia Damascenorum, D. XXVII [1]).
Delmatarum, zie Dalmatarum.

---

[1]) Deze zelfde cohors komt ook voor B. 914. Men moet daar lezen PED(*es*) SING(*ularis*), CO(*nsulis*), niet PED(*itata*), zooals het opgegeven wordt in den Index van dat werk.

II Dongonum, D. XXX.
I Flavia, G. 563, 8.
I Flavia Equitata, O. 2153.
Flaviana, Bailie, Fasc. Ins. Gr. II, bl. 198, n°. 207.
I Frisiavonum, D. XXIII.
I Gaesatorum, C. I. L. V, 536.
I Gaetulorum, C. I. G. II, 3497.
Gaetulorum, C. I. L. V, 7895.
I Ulpia Galatorum, C. I. G. 3953*l*.
Gallaecorum, zie Lucensium.
I Gallica, Spon, Ant. de Lyon, Ed. Renier, bl. 163.
III Gallica Civium Romanorum, G. 499, 3.
I Gallorum Dacica, D. XL.
I Gallorum, M. I. N. 3623.
II Gallorum, D. XXII.
II Gallorum Equitata, G. 550, 5.
II Gallorum Macedonica, C. I. L. III, 5211.
III Gallorum, D. IX.
IV Gallorum, D. XXII.
IV Gallorum Equitata, C. I. L. VII, 1001.
V Gallorum, D. XII.
V Gallorum Equitata, C. I. L. V, 875.
VI Gallorum, M. 819, 7 [1]).
VII Gallorum, C. I. L. III, 1193.
Germanorum, M. 771, 3.
I Germanorum, O. 4949.
I Germanorum Civium Romanorum, D. XXVII.
I Nervana Germanorum Miliaria Equitata, C. I. L. VII, 937.
I Nervana, C. I. L. VII, 953.
II Hadriana, G. 355, 6.
I Hamiorum, C. I. L. VII, 748.
I Hamiorum Sagittariorum, C. I. L. VII, 759.

---

[1] Niet RALLORVM zooals Muratori leest.

Heduorum, M. 520, 1.
I Helvetiorum, M. 630, 1.
I Helvetiorum et Britonum Aur(eliensium?), B. 1559.
I Miliaria Hemesinorum Gordiana Sagittariorum Equitata Civium Romanorum, C. I. L. III, 3331.
I Miliaria Hemesinorum Antoniniana, Ephem. Epig. II, 597.
Miliaria Hemesinorum, C. I. L. III, 3328.
I Hemesinorum, M. I. N. 3596.
II Hispana, Spon. Ant. de Lyon. Ed. Renier, bl. 159.
Hispanorum, R. 3241.
I Hispanorum, D. II.
I Hispanorum Civium Romanorum, D. XXXVI.
I Hispanorum Equitata, C. I. L. III, 6450.
I Hispanorum Pia Fidelis, D. XXV.
I Hispanorum Veterana, D. XXXIII.
I Aelia Hispanorum Miliaria Equitata, C. I. L. VII, 963.
I Flavia Hispanorum, C. I. L. VI, 3506.
I Flavia Hispanorum Miliaria Equitata, M. 1038, 6.
I Flavia Hispanorum Equitata Pia Fidelis, Bull. Corr. Arch. 1868, bl. 60.
I Flavia Ulpia Hispanorum Miliaria Equitata Civium Romanorum, C. I. L. III, 1627.
II Hispanorum, C. I. L. III, 843.
II Hispanorum Equitata Civium Romanorum, M. I. N. 6148.
II Hispanorum Equitata, C. I. L. III, 607.
II Hispanorum Miliaria Equitata, C. I. L. II, 2213.
II Hispanorum Scutata Cyrenaica, D. XLIV.
IV Hispanorum Equitata, C. I. L. III, 946.
IV Hispanorum, C. I. L. III, 945.
V Hispanorum Equitata, C. I. L. VI. 3519.
X Hispanorum, M. I. N. 5024.
VI Is(aurorum?) C. I. G. 3902, c. Add.
I Praetoria Illyriorum et Mauritanorum, M. 512, 2.
I Ituraeorum, D. XXV.

I Augusta Ituraeorum Sagittariorum, D. XXV.
I Augusta Ituraeorum, D. XI.
II Ituraeorum Felix, Letronne, Rech. s. l'Hist. de l'Egypte, bl. 477.
III Ituraeorum, R. 1534.
VII Ituraeorum, C. I. L. III, 59.
Ityraeorum zie Ituraeorum.
I Lepidiana Civium Romanorum, D. XII.
I Lepidiana, D. XI.
Ligurum, C. I. L. 7426.
I Ligurum et Hispanorum Civium Romanorum, D. XXVII.
I Ligurum, C. I. L. III, 435.
II Ligurum, G. 387, 6.
II Gemina Ligurum et Cursorum, D. XVIII.
I Lingonum, D. XXIII.
I Lingonum Equitata, C. I. L. VII, 1041.
I Lingonum Gordiana, C. I. L. VII, 445.
II Lingonum, D. XXX.
II Lingonum Equitata, O. 4039.
III Lingonum Equitata, M. 741, 6.
IV Lingonum, C. I. L. VI, 1523.
I Lucensium, D. XI.
I Lucensium Hispanorum, B. 1235
II Lucensium, O. H. 6857.
III Lucensium, C. I. L. II, 2584.
IV Lucensium, C. I. L. III, 600.
V Lucensium et Callaecorum, D. II.
V Callaecorum Lucensium, D. XII.
V Callaecorum Lucensium Antoniniana, C. I. L. III, 3654[add].
V Lucensium, C. I. L. III, 3662.
Lusitanorum, O. 263.
I Lusitanorum, D. II.
I Augusta Praetoria Lusitanorum, C. I. L. III, 22.
I Augusta Lusitanorum, D. XIV.
I Lusitanorum Cyrenaica, D. XX.

III Lusitanorum, D. XXVI.
VII Lusitanorum, D. XXIV.
I Macedonica, C. I. L. II, 4232.
Maritima, C. I. L. II, 2224.
II(?) Mattiacorum, D. XXXIV.
Mauritanorum, R. 1585.
Maurorum Caesariensium, O. 529.
Miliaria Maurorum Equitata, C. I. L. III, 3444.
Miliaria Maurorum Maximiniana, Eph. Epig. II, 625.
Quingenaria Maurorum, C. I. L. III, 3324.
II Maurorum Miliaria, R. 1404.
I Menapiorum, D. XXX.
Montanorum, M. 2034, 5.
I Montanorum Civium Romanorum, D. XIX.
I Montanorum Pia Constans, O. 3888.
I Montanorum, C. I. L. III, 4844.
I Morinorum, C. I. L. III, 2049.
I Musulamiorum, R. 2971.
Nervana zie Germanorum.
I Nerviorum, D. XXIII.
I Augusta Nerviorum, D. XLIV.
II Nerviorum, D. XXX.
II Nerviorum Civium Romanorum, C. I. L. VII, 310.
III Nerviorum Miliaria, O. H. 5455.
III Nerviorum, D. XXX.
VI Nerviorum, D. XXX.
I Noricorum, D. XV.
II Flavia Numidarum, D. XXXIII.
II Numidarum, C. I. G. 497.
I Pannonica, G. 1097.
I Pannoniorum, D. XLV.
I Pannoniorum et Dalmatarum Equitata Civium Romanorum, O. H. 5456.
I Ulpia Pannoniorum Civium Romanorum, D. XXXVI

I Ulpia Pannoniorum Miliaria Equitata, C. I. L. III, 6320.
I Ulpia Pannoniorum Miliaria, C. I. L. III, 3350.
I Ulpia Pannoniorum Antoniniana, C. I. L. III, 3756.
I Ulpia Pannoniorum, C. I. L. III, 3756.
II Pannoniorum, C. I. L. VII, 417.
III Pannoniorum, C. I. L. III, 3752.
IV Pannoniorum, M. I. N. 5623.
II Ulpia Paphlagonum, C. I. L. III, 600.
III Ulpia Paphlagonum, C. I. L. III, 600.
I Ulpia Petreorum, C. I. L. III, 600.
II Ulpia Petreorum Miliaria Equitata, M. 1096, 3.
V Petreorum, C. I. L. III, 600.
Pilatorum, C. I. L. II, 4240.
VII Praelectorum Equitata, O. 3425.
Quingenaria Equitata Antoniniana, C. I. L. III, 3675 add. [1]).
Ramae. Miliaria, (Rhamaeensium? onzeker) B. 787.
I Raetica, Gud. 135, 6, (L).
Raetorum, B. 892.
I Raetorum, D. XXIV.
II Raetorum Civium Romanorum, C. I. L. III, 5227.
II Raetorum, B. 1521.
IV Raetorum, G. 373, 4.
V Raetorum, O. H. 6924.
VI Raetorum, M. 230, 8.
VII Raetorum Equitata, C. I. L. II, 3237.
VII Raetorum, C. I. L. III, 5202.
VIII Raetorum Civium Romanorum, O. H. 5443.
VIII Raetorum, D. XI.
Raetorum et Vindelicorum, B. 1236.
XIV Rauracorum, O. 433, (verdacht).
Sagittariorum, B. 738.

---

[1]) Wellicht dezelfde als Quingenaria Maurorum, daar beide in Pannonia Inferior voorkomen en de term Quingenaria hoogst zeldzaam is.

I Sagittariorum, C. I. L. III, 1583.
I Ulpia Sagittariorum, C. I. L. III, 600.
I Aelia Sagittariorum Miliaria Equitata, C. I. L. III, 5654.
I Aelia Sagittariorum, C. I. L. III, 4664.
I Sagittariorum Miliaria Gordiana, C. I. L. III, 6279.
III Sagittariorum, C. I. L. III, 335.
I Gemina Sardorum et Cursorum, D. XVIII.
II Sardorum, R. 3737.
Scutata, O. 3448.
I Sebastenorum, C. I. L. III, 2916.
Sequanorum et Rauracorum, B. 1744.
I Sequanorum et Rauracorum Equitata, O. H. 6793.
Servia Juvenalis, C. I. L. II, 3272.
I Aelia Severiana Equitata, C. I. L. III, 5647.
Silaucensium, B. 230.
Singularium, O. 529.
Speculatorum Provinciae Mauretaniae Caesariensis, R. 3579.
I(?) Claudia Sugambrorum, D. XXXIV.
I Sygambrum, C. I. L. III, 600.
Sicambrorum, R. 3889.
IV Sucambrorum, R. 3938 [1]).
I Sunucorum, D. XXX.
IV Tarragonum, G. 358.
V Tarragonum, Donati, Ins. Vet. 43, 9.
I Thebaeorum, C. I. G. 5053.
I Thebaeorum Equitata, Gau, Ant. de la Nubie. bl. 10, n°. 15.
II Thebaeorum, C. I. L. III, 37.
I Thracum, C. I. L. III, 110.
I Miliaria Thracum, C. I. G. 3132.
I Augusta Thracum Equitata, C. I. L. III, 109.
I Augusta Thracum V..... R...... D. XLVI.
I Flavia Thracum, Letronne, Ins. de l'Egypte, II, bl. 430.

---

[1]) Renier 3580 geeft nogmaals IV SYNGB d. w. z. Sy(ga)nb)rorum.

I Thracum Civium Romanorum, D. XXV.
I Thracum Equitata, D. XLII.
Thracum Equitata, C. I. L. II, 4212.
I Thracum Civium Romanorum Equitata, C. I. L. III, 3391.
I Thracum Germanica, Eph. Epigr. II, 776.
I Thracum Germanica Civium Romanorum, C. I. L. III, 1842.
I Thracum Germanica Maximiniana, Eph. Epigr. II, 764.
I Thracum Sagittaria, D. XL.
II Thracum, D. XIV.
II Augusta Thracum, D. XLVI.
II Thracum Syriaca, G. 565, 2.
II Thracum Equitata, C. I. L. VII, 364.
III Thracum D. XI.
III Thracum Civium Romanorum, C. I. L. III, 5880.
III Augusta Thracum Equitata, G. 524, 2.
III Thracum Syriaca, M. 1056, 4.
III Thracum Veterana, Sitz. Ber. K. Bay. Akad. 1874, III, bl. 193.
IV Thracum Syriaca, O. H. 6928.
Thracum Syriaca, C. I. L. II, 1970.
IV Thracum, O. H. 4138 [1]).
VI Thracum, D. XII.
IX (IV?) Thracum, M. 63, 6.
Thracum, C. I. L. III, 3395.
I Tironum, C. I. L. II, 4213.
II Tironum, C. I. L. II, 4266.
Nova Tironum, C. I. L. II, 4138.
Trumplinorum, C. I. L. V, 4910.
I Tungrorum, C. I. L. VII, 633.
I Tungrorum Miliaria, C. I. L. VII, 635.
II Tungrorum Miliaria Equitata C(ivium?) L(atinorum?) C. I. L. VII, 819.

---

[1]) Cohors IV Thracum was Equitata, blijkens een grafschrift, gewijd aan een ruiter dezer cohorte in Ann. d. Vereins f. Nassau, Alterthumskunde 1844, bl. 210 en 1855 bl. 525.

II Tungrorum Gordiana Miliaria Equitata, C(ivium?) L(atinorum?) C. I. L. VII, 882.
II Tungrorum, C. I. L. VII, 1068.
I Vangionum Miliaria, D. XXI.
I Vangionum Miliaria Equitata, C. I. L. VII, 1003.
I Vangionum Pia Fidelis Severiana, O. H. 6701.
I Vangionum, C. I. L. VII, 588.
I Fida Vardulorum Civium Romanorum, D. XXX.
I Fida Vardulorum Civium Romanorum Equitata Miliaria Antoniniana, C. I. L. VII, 1043.
I Fida Vardulorum Civium Romanorum Equitata Miliaria, C. I. L. VII, 435.
I Fida Vardulorum D. XXIII.
I Vardulorum, C. I. L. VII, 1030.
II Vardulorum Civium Romanorum Equitata Miliaria, O. 3404
Vari (canorum?) Equitata, C. I. L. V, 875.
II Vasconum Civium Romanorum, D. XXIII.
II Vasconum Equitata, C. I. L. II, 1086.
II Romana Vasconum Civium Romanorum, M. 2038, 1.
I Ubiorum, C. I. L. III, 1571.
Ubiorum, C. I. L. III, 1187.
II Veteranorum, C. I. L. V, 7567.
I Ulpia Traiana Augusta Civium Romanorum. O. H. 5455.
Vindelicorum, C. I. L. III, 5905.
I Vindelicorum, C. I. L. III, 1343.
I Miliaria Vindelicorum, M. 816, 7.
Vindelicorum Antoniniana, O. 4970.
IV Vindelicorum D. IX.
I Voluptaria Campanorum, C. I. L. VI, 2520.
I Campestris Voluntariorum Civium Romanorum [1]).

---

[1]) De „cohortes Voluntariorum Civium Romanorum" kunnen niet tot de auxilia gerekend worden. Hun nummers gaan tot XXXII.

Equites, Numeri, Scholae, Vexillationes

(komen meest voor in opschriften onder de latere keizers).

Schola Arm(eniorum prim?)a, C. I. L. V, 6726.

Schola Armeniorum prima Equitum Seniorum, Bruzza, Ins. Ant. Vercell. 101.

Numerus Armigerorum, C. I. L. V, 8747.

N. Batavorum Seniorum, C. I. L. V, 8743.

N. Jovium [1]) Brachiatorum, Bull. Inst. Corr. Arch. 1875, bl. 113.

N. Brachiatorum, C. I. L. V, 8740.

N. Britonum Curvedensium, B. 1455.

N. Horreo Brittonum, (Onzekere lezing) Steiner, Ins. Rheni, 940.

N. Britonum Triputiensium, G, 93, 5.

Vex(illatio) Brit(onum of Britannica), B. 4 C[26].

N. Brucherum (Bructerum?) C. I. L. V, 8747.

N. Cadisianus, C. I. L. V, 1590.

N. Campestrorum, C. I. L. III, 1607.

N. Equitum Cataphractariorum Seniorum, Bull. Inst. Corr. Arch. 1868, bl. 22.

Vexillatio Cataphractariorum, C. I. L. V, 6784.

N. Cattharensium, O. 3414.

N. Peditum Cornutorum, Amm. Marcell. XXXI, 8.

Corporis Custodes, O. 3538.

Equites Crispani, Itin. Anton.

Vexillatio Dacorum Parthica, C. I. L. III, 1193.

Vexillatio Daciarum, C. I. L. III, 1633.

Equites Dalmatae Aquesiani Comitatenses, C. I. L. III, 5565.

Vexillatio Equitum Dalmatarum Comitatensium Ancialitanorum, C. I. L. III, 405.

N. Dalmatarum Divitensium, C. I. L. III, 3410.

---

1) Op den steen staat EOVIVM, misschien is daarmede EQVITVM bedoeld; Equites Brachiati komen voor in de Not. Dign. 22, 31*.

N. Dalmatarum Fortensium, C. I. L. V, 5823.
Equites Nono Dalmatae, C. I. L. III, 88.
N. Castrorum Divitensium, O. 1085.
N. Divitensium, C. I. L. III, 728.
N. Eborum [1]) (Auxilium Palatinum) C. I. L. V, 8745.
N. Exploratorum Batavorum Antoninianorum, B. 7.
N. Exploratorum Bremensium Gordianorum, C. I. L. VII, 1030.
N. Exploratorum Bremensium, C. I. L. VII, 1037.
N. Exploratorum Divitensium Antoninianorum, O. H. 6730.
N. Exploratorum Germanicorum, C. I. G. 6771.
N. Exploratorum Nemaningensium, O. H. 6731.
Vexillatio Fesianesa, C. I. L. III, 371.
Milites Fortenses, O. 490, (verg. Dalmatarum Fortensium).
N. Frisionum Aballavensium Severianus Alexandrinus C. I. L. VII, 415.
N. Herculis Antoninianus, R. 1647.
N. Herculis, R. 1633.
N. Herulorum Seniorum, C. I. L. V, 8750.
N. Militum Hispanorum, C. I. L. III, 1149.
N. Hispanorum Antoninianorum, C. I. L. III, 1294.
N. Felicium Illyricianorum, C. I. L. V, 7771.
Milites Istrici, O. H. 6734.
Milites Joviani Juniores, C. I. L. V, 8747.
Joviani Seniores, O. 3385.
Lancearii, Maffei, Gall. Antiq. bl. 35.
Milites Lauriacenses, C. I. L. III, 5670a.
N. Leonum Seniorum C. I. L. V, 8755.
N. Mattiacorum Seniorum, C. I. L. V, 8737.
N. Mattiacorum Juniorum, C. I. L. V, 8744.
Vexellatio Militum Maurorum Caesariensium Gordianorum, R. 99.
N. Misacorum, C. I. L. V, 1699.
N. Palmyrenorum, R. 1638.

---

[1]) Eburonum? Iberorum of Hiberorum? die beide tot de Auxilia Palatina behoorden

N. Equitum Perso Justinianorum, M. I. N. 4376.
N. Primanorum Felicium Justinianensium, R. 4066.
Scola VII Protectorum Palmyrenorum, R. 1618.
Protectores Corporis, C. I. L. III, 387.
Milites Raeti Gaesati, C. I. L. VII, 1002.
N. Regiorum Emesenorum Judaeorum, C. I. L. V, 8764.
N. Sagittariorum Nerviorum, C. I. L. V, 8762.
N. Equitum Comitum Seniorum Sagittariorum, C. I. L. V. 8758.
N. Sagittariorum Seniorum, Bull. Inst. Corr. Arch. 1875, bl. 112.
N. Equitum Sarmatarum Bremenetennacensium Gordianorum C. I. L. VII, 217.
N. P.(rimus?) Severianus, R. 4266.
N. Equitum Singularium Augusti (of Domini Nostri) C. I. L. VI, 3223.
Speculatores Provinciae Mauretaniae Caesariensis, R. 3579.
Equites Stablesiani, R. 3337.
N. Syrorum Sagittariorum, C. I. L. II, 1180.
N. Syrorum, R. 3801.
N. Syrorum Mivensium, R. 3940.
N. Severianus Alexandrianus Syrorum, R. 3803.
N. Tarvisianus, C. I. L. V, 1593.
N. Tib(iscensium?) C. I. L. III, 1556.
N. Zaliorum (Saliorum?), C. I. L. V, 8210.

Synoptische tabel va[n]

Bata[vorum]

KORPS.	RANG.	NAAM.
		Cav[alerie]
Ala I Batavorum ∞.	Praefectus.	T. Attius Tutor.
Ala I Batavorum.	Eques	
Eques Singularis Imp. N.	Eques	Candidinius Verax
Eques Singularis Imp. N.	Eques	Candidinius Spectatus
Eques Singularis Augusti	Eques	T. Aurelius Scribonius
Eques Singularis Augusti	Eques	T. Aurelius Probus
Eques Singularis Imp. N.	Eques	T. Aurelius Vindex
Eques Singularis	Tesserarius.	...Saturninus
Eques Singularis	Eques	Superimus Peregrinus
Ala Augusta Ituraeorum	Decurio	Albanus
Ala Hispanorum		Malogerus..
Ala I Flavia	Decurio.	T. Flavius Romanus
		Infa[nterie]
Cohors I Batavorum		
Cohors I Batavorum	Praefect	M. Flaccinius Marcellus
Cohors I Batavorum	Praefect	T. Decimus Cosconianus
Cohors I Batavorum		
Cohors I Batavorum		
Cohors I Batavorum	Signifer	
Cohors I Batavorum		
Cohors I Batavorum ∞ P. F.		
Cohors I Batavorum ∞	Centurio	C. Campanus Vitalis
[Cohors I] Batavorum [∞]?		
Cohors II Batavorum ∞		
Cohors III Batavorum ∞		
Cohors III Batavorum	Tribunus.	Claudius Tyrannus
Cohors III Batavorum	Miles	Domitius Niger
Cohors VIII Batavorum	Praefect	T. Porcius Cornelianus
Cohors X Batavorum ∞		
Numerus Batavorum Seniorum	Ducenarius	Flavius Sabinus
Numerus Batavorum Seniorum.	Biarchus.	Ursacius
Numerus Batavorum Seniorum.	Campidoctor	Muassionus.
Numerus Batavorum Seniorum.	Semaphorus	Flavius.
Numerus Batavorum Seniorum.	Domesticus.	Fl. Carpilius.
Numerus Batavorum Seniorum		Fl. Victorinus
Numerus Exploratorum Batavorum Antoninianorum.		

korpsen en krijgslieden.

ven.

LANDAARD.	GARNIZOEN.	TIJDPERK.	GEVONDEN IN	No.	Blz.
lerie.					
....	....	....	Seckau, Neder-Stiermarken	1	7
Bataaf..................	....	K. Hadrianus...	Hongarije?...........	2	10
Bataaf..................	Rome	....	Rome................	3	14
Bataaf..................	Rome	....	Rome................	4	14
Bataaf..................	Rome	....	Rome................	5	15
Bataaf..................	Rome	....	Rome................	6	18
Bataaf (Ulpia Noviomagum).	Rome	....	Rome................	7	19
Bataaf (Ulpia Noviomagum).	Rome	....	Rome................	8	22
Bataaf..................	Rome	....	Rome................	9	22
Bataaf..................	Pannonia Inferior.....	....	Szoeny, Transsylvanië ...	10	23
Bataaf..................	....	....	Buda, Hongarije	11	25
Bataaf (Ulpia Noviomagum).	Raetia..............	....	Pfunz, Beieren	12	26
terie.					
....	Britannia..............	124...........	Stannington, Engeland ..	13	29
....	Britannia..............	....	Chollerton, Engeland ...	14	30
....	Britannia..............	....	Carrowburgh, Engeland .	15	31
....	Britannia..............	237	Carrowburgh, Engeland .	16	32
....	Britannia..............	....	Carrowburgh, Engeland .	17	34
....	Britannia..............	....	Carrowburgh, Engeland .	18	34
....	Britannia..............	....	Carvoran, Engeland	19	35
....	Pannonia..............	98...........	Felsö Nana, Hongarije..	20	36
....	Pannonia..............	....	Romlot (of wel te Magyar Egregy) Hongarijë ...	21	38
....	....	....	Magyar Egregy, Hongarijë	22	38
....	Pannonia..............	98...........	Felsö Nana, Hongarijë.	23	38
....	Raetia..............	108...........	Weissenburg, Beijeren...	24	39
....	Pannonia?..............	....	Adony, Hongarijë......	25	38
....	Pannonia?..............	211...........	Adony? Hongarijë......	26	40
uit Cyrenaica...........	....	....	Marseille............	27	42
....	Raetia..............	166...........	Regensburg	28	45
....	Concordia..............	5de eeuw.......	Concordia............	30	49
....	Concordia..............	5de eeuw.......	Concordia............	31	50
....	Concordia..............	5de eeuw.......	Concordia............	32	51
....	Concordia..............	5de eeuw.......	Concordia............	33	52
....	Concordia..............	5de eeuw.......	Concordia............	34	53
....	Concordia..............	5de eeuw.......	Concordia............	35	53
....	Insula Batavorum	omtrent 210.	Roomburgh	36	55

Synoptische tabel van

Bata

KORPS.	RANG.	NAAM.
		Infan
Cohors IV Praetorianorum P. V.	Miles	Sanctinius Probinus
Legio XXII Primigenia P. F.	Veteranus	F. Flavius Germinus
Legio XXX [Ulpia Victrix]	Miles	Celerinius Fidelis
Corporis Custodes Augusti.	Corporis Custos.	Paetinus
Corporis Custodes Augusti.	Corporis Custos.	Alcimachus
Corporis Custodes Augusti.	Corporis Custos.	Ti. Claudius Chloreus
Corporis Custodes Augusti.	Corporis Custos.	Nobilis
Ala Afrorum	Veteranus	M. Traianus Gumattius
Ala Vocontiorum	Decurio	Custius Simplicius Superus
Ala I Thracum	Ex	Valens Bititralis

Canni

KORPS.	RANG.	NAAM.
Ala I Canninefaten	....	....
Ala (I) Canninefatium	Decurio	....
Ala I Canninefatium C. R.	....	....
Ala I Canninefatium	Praefectus	M. Helvius Clemens
Ala I Canninefatium	Decurio	L. Cullenius Primus
Ala I Canninefatium	Eques	Flavius Attius
Eques Singularis	Eques	T. Aurelius Felix
Cohors I Canninefatium	....	....

korpsen en krijgslieden.

ven.

LANDAARD.	GARNIZOEN.	TIJDPERK.	GEVONDEN IN	N⁰.	Blz.
terie.					
Bataaf.	Rome?		Rome?	37	57
Bataaf.	Germania		Wiesbaden	38	59
Bataaf.	Gallia?		Lyon	39	61
Bataaf.	Rome.	K. Claudius	Rome	40	68
Bataaf.	Rome.	K. Nero	Rome	41	69
Bataaf.	Rome.	K. Nero	Rome	42	70
Bataaf.	Rome.	K. Nero	Rome.	43	72
Bataaf?	Dodewaard, Gelderland.		Leiden	49a	81
Bataaf?	Hemmen, Gelderland.		Leiden	49b	82
Bataaf?	Wiltenburg, Utrecht.	Omtrent 104.	Leiden	46c	82

nefaten.

	Germania	74	Sikator, Hongarijë	50	85
	Germania Superior?		Finthen, Mentz.	51	86
	Pannonia Superior	154	Eskö, Hongarijë	53	88
Carthager			Rome?	54	89
			Lomasi, N. Italië	55	91
Trevir.	Pannonia Superior.		Karlburg, Hongarijë	56	93
Canninefaat	Rome.	omtrent 175	Rome	57	93
	Pannonia Superior	132	Tooth Vasony, Hongarijë.	58	94

ERRATUM CORRIGE.

Een ongelukkige vergissing is ingeslopen op bl. 66, regel 18—29. De Bataafsche lijfwacht werd afgedankt door Galba, kon dus geen dienst meer doen eenige maanden later onder Vitellius. De Germanen vermeld in de aldaar aangehaalde paasages waren Hulptroepen.



